

Murros

Murros

Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit
globalisaation paineissa

TOIMITTANEET SIRKKA SAARINEN JA EEVA HERRALA

Sirkka Saarinen, Eeva Herrala (toim.):
Murros. Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineissa.
Uralica Helsingiensia 3.

Julkaisun artikkelit pohjautuvat Suomalaisen Tiedeakatemia 100-vuotis-juhlasymposiumissa *Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineissa* Helsingissä 4.4.2008 pidettyihin esitelmiin.

Julkaisijat

Helsingin yliopisto: Suomen kielen, suomalais-ugrilaisen
ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos,
Suomalainen Tiedeakatemia ja Suomalais-Ugrialainen Seura

2. painos 2010
(1. painos 2008)

Tämä julkaisu luetteloidaan ARTO-tietokantaan tunnuksella URBIS.

Tilaukset

Tiedekirja
Kirkkokatu 14
FI-00170 Helsinki
Fax +358 9 635 017
tiedekirja@tsv.fi
www.tiedekirja.fi

Taitto ja kansi Eeva Herrala; kannen kuva Sirkka Saarinen

ISBN 978-952-5667-05-9 (painettu)

ISBN 978-952-5667-59-2 (verkko)

ISSN 1797-3945

Uniprint

Turku 2010

Sisällys

Esipuhe	7
I	
Seppo Lallukka	
Venäjän valtakunnallinen ja suomalais-ugrilainen väestökriisi	11
Sirkka Saarinen	
Turvaako kielilaki kielen aseman – Suomalais-ugrilaiden kielten uhanalaisuus	38
Annika Pasanen	
Suomalais-ugrilaiset vähemmistökielet assimilaation ja revitalisaation ristipaineissa	47
II	
Jorma Luutonen	
Suomen kielen tulevaisuuden problematiikkaa	73
Johanna Laakso	
Fennougristiikka globalisaation paineissa	109
III	
Pekka Hakamies	
Suomalais-ugrilaiset monikansallisissa imperiumissa	129
Anna-Leena Siikala – Oleg Uljašev	
Hantien monet maailmat	149
Ildikó Lehtinen	
Identiteettiä etsimässä	171
Helena Miettinen	
Inkeriläisyyden kahdet kasvot	188

Esipuhe

Kirjan artikkelit perustuvat Suomalaisen Tiedeakatemian fenno-ugristiikan ryhmän Tieteiden talossa Helsingissä 4.4.2008 järjestämässä seminaarissa pidettyihin esitelmiin. Seminaari Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineessa juhlisti omalta osaltaan 100-vuotiaan Suomalaisen Tiedeakatemian juhluvuotta.

Kirja kuten seminaarikin on jaettu kolmeen osaan: Ensimmäisen ryhmän artikkelit käsittelevät suomalais-ugrialaisten kansojen demografista tilannetta ja kielten asemaa etenkin Venäjän suomalais-ugrilaisilla alueilla. Toisessa osassa pohditaan toisaalta oman kansalliskielemme suomen nykyisiä kehitystendenssejä, toisaalta suomalais-ugrilaisia kieliä tutkivan tieteenalan eli fenno-ugristiikan tilaa ja asemaa. Kolmas kokonaisuus on omistettu suomalais-ugrialaisten kansojen kulttuurille ja siinä tapahtuneille ja parhaillaan eteneville muutoksille.

Teos on kustannettu Suomalaisen Tiedeakatemian varoin. Kiitän Helsingin yliopiston suomalais-ugrialaista laitosta siitä, että se on hyväksynyt niteen julkaisusarjaansa.

Turussa 13. elokuuta 2008

Sirkka Saarinen

Venäjän valtakunnallinen ja suomalais-ugrilainen väestökriisi

Hiipuvaan väestödynamiikkaan

Venäjän imperiumi oli 1900-luvun alkaessa Kiinan ja Intian jälkeen maailman kolmanneksi väkirikkain maa, ja sillä alueella, joka nykyisin muodostaa Venäjän federaation, asui 71 milj. ihmistä. Tärkeimpiin eurooppalaisiin kilpailijoihin nähden Venäjän väestö kasvoi ripeästi. Näistä suurvaltaisesti edullisista lähtökohdista huolimatta 20. vuosisadan demografinen perintö on perin ristiriitainen. Yhtäältä Venäjän/Neuvostoliiton väestöllinen kehitys noudatti yleisiä modernisaatioon liittyviä säännönmukaisuuksia. Niinpä esimerkiksi esiteolliselle kaudelle ominainen korkea kuolevuus jäi terveydenhuollon edistyessä nopeasti menneisyyteen. Toisaalta sisäpoliittiset käänteet ja sodat johtivat moneen otteeseen demografisilta tulemuksiltaan katastrofaalisiin ajanjaksoihin. Niistä aiheutuneiden väestörakenteen epäsäännöllisyyksien seurannaisvaikutukset kajastelevat vielä pitkään 21. vuosisadan Venäjän demografiseen kehitykseen.

Epävakaasta kehityksestään huolimatta Neuvostoliitto piti Venäjän imperiumin seuraajavaltiona asemansa väestöltään maailman kolmanneksi suurimpana maana. Nykyinen Venäjän federaatio peri kolme neljännestä hajoavan Neuvostoliiton pinta-alasta ja puolet sen asukkaista. Vaikka Venäjä on edelleenkin alueeltaan maailman suurin valtio, monet sen neuvostonostalgian ja/tai impeerisen kaihon vaivaamista kansalaisista tuntevat pettymystä maansa demografisten ja maantieteellisten mittasuhteiden supistumisesta.

Heidän tuskaansa ei helpota se, että Venäjän on neuvostokauden päätyttyä asteittain menettänyt asemiaan maailman väkirikkaimpien maiden joukossa. Vuonna 2007 Venäjä oli väkilukunsa puolesta yhdeksännellä sijalla. Kehitysmaiden demografisen ekspansion ohella sijaluvun laskun syynä on neuvostokauden jälkeistä Venäjää jatkuvasti vaivannut väestökato. Kun tammikuussa 1989 tehdyn väestönlaskennan mukaan Venäjän väkiluku oli 147 milj., niin vuoden 2008 alkaessa valtakunnassa laskettiin olleen 142 milj. asukasta. Väliin jäävien 19 vuoden kuluessa vähennystä siis oli 5 milj. henkeä.

Venäjän väestönkasvu hiipui 1990-luvulle tultaessa, ja keskeytyksettömät tappiot alkoivat vuosikymmenen puolivälissä. Ensiksi väkiluvun vuotuinen vähennys vaihteli 200 000 kahden puolen kauden 1995–98 aikana. Mutta sitten se hyppäsi 600 000–800 000 henkeen. Käänteinen käänne tapahtui vuonna 2006, ja väkiluku laski seuraavana vuonna enää 238 000 hengellä (DER, taul. 1.2 ja 1.3; www.gks.ru).

Vähenevä väestö sopii kehnosti yhteen sen Venäjän harjoittaman suurvaltaisen mielikuvapolitiikan kanssa, jota 2000-luvulla ovat ryydittäneet maan taloudellinen nousu, sotilaallisten muskeleiden esittelyt ja profiiliin kohottaminen kansainvälisen politiikan alalla. Laskevat väestölliset trendit ovat herättäneet tyrmistystä ja kirvoittaneet vilkkaan, osittain hyvin populistisenkin yhteiskunnallisen keskustelun. Hätäkelloja ovat soittaneet monet valtakunnallisetkin huomattavat poliitikot. He ovat julistaneet, että venäläisiä uhkaa sukupuutto, ellei perheiden arvomaailmaan saada iskostettua monilapsisuuden ihannetta.

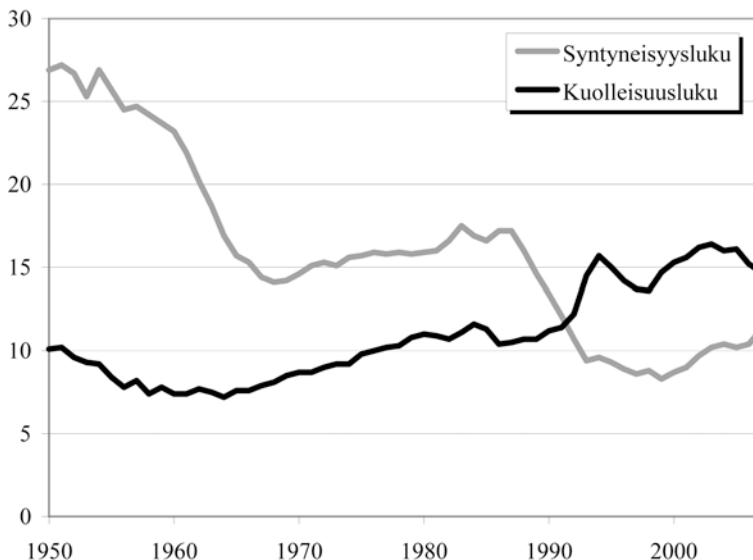
Väkilukua sääteleviä tekijöitä ovat syntyvyys, kuolevuus ja muuttoliike. Kuviossa 1 seurataan vuodesta 1950 alkaen syntyvyyden ja kuolevuuden liikkeitä karkeiden mittareiden avulla, joita ovat yleinen syntyneisyys- ja kuolleisuusluku.¹ Molemmat niistä ilmoitetaan promilleina.

---

¹ Elävänä syntyneiden lasten määrä keskiväkiluvun tuhatta asukasta kohti ja kuolemantapausten määrä keskiväkiluvun tuhatta asukasta kohti.

Kuvio 1

Syntyneisyys- ja kuolleisuuslukujen (%) kehitys Venäjällä 1950–2007.
(Lähteet: Naselenie, s. 84–85; DER, taul. 2.1; www.gks.ru.)

Yleisesti ottaen Venäjän kehityksen kuva seurasi aina 1980-luvun lopulle saakka ns. demografisen transition mallin loppuvaiheita teollistuneissa maissa: syntyvyys laski, kun taas kuolevuuden taso ei enää paljoakaan muuttunut. Syntyneisyysluvun pienenemisen vuoksi käyrät siis lähestyivät toisiaan. Niiden etäisyys toisistaan kuvaa väestön luonnollista lisääntyneisyyttä. Kuvio osoittaa, että 1950-luvulla luonnollinen lisääntyneisyys oli 15–20 % vuodessa, mutta 1970–80-luvuilla se oli enää 5 %:n luokkaa.

Kun syntyneisyys 1980-luvun lopulla lähti uuteen laskuun ja kuolleisuus samoihin aikoihin alkoi kohota, käyrät vuonna 1992 ristesivät, ja väestön luonnollinen lisääntyminen muuttui luonnolliseksi vähenemiseksi. Useina 1990- ja 2000-lukujen vuosina väestön luonnollinen väheneminen on ollut 5–7 %. Absoluuttisena lukuna tämä tarkoittaa sitä, että kuolleita on ollut jopa yli 900 000 enemmän kuin syntyneitä. Venäläisessä lehdistökeskustelussa

syntyneisyys- ja kuolleisuuskäyrien muodostamaa kuviota kutsutaan usein ”venäläiseksi ristiksi” (*russkij krest*). Nimitys ilmentää uhkakuvia, joita osin hyvin populistisestikin on maalattu esiin.

Kuvion 1 käyrät osoittavat, että vuosina 2006–07 kehitys on kulkenut jonkin verran suotuisampaan suuntaan. Silti tuoreimmatkin tiedot vuodelta 2007 kertovat, että kuolleita oli 470 000 syntyneitä enemmän.

Kuolleiden enemmyyttä syntyneisiin nähden on jonkin verran lieventänyt muuttovoitto: Venäjän kansainvälisen muuttoliikkeen tase on nimittäin ollut positiivinen. Enimmillään muuttovoitto oli pian Neuvostoliiton luhistumisen jälkeen, kun Venäjä vastaanotti verrattain suuria määriä paluumuuttajia muista entisistä neuvostotasavalloista. Huippuvuonna 1994 positiivinen muuttoero ylitti 800 000 henkilöä. Tämän tekijän suhteellinen vaikutus kuitenkin kutistui nopeasti, ja 2000-luvun vuosina Venäjälle tulijoita on yleensä ollut vajaat 100 000 enemmän kuin sieltä lähtijöitä (DER, taul. 7.1). Merkityksekkäimpiä väkiluvun kehitystekijöitä ovat siis syntyvyys ja kuolevuus.

Syntyvyyden lasku ei sinällään ole poikkeuksellista. Se on osa globaalia demografista transitiota, joka alkoi ensimmäiseksi teollisesti kehittyneissä maissa. Venäjä tuli tähän prosessiin mukaan myöhemmin, mutta otti vanhat teollisuusmaat nopeasti kiinni. Jo 1960-luvulla Venäjän syntyvyys laski kansainvälisestikin katsottuna alhaiselle tasolle. Kuitenkin 1980-luvulla syntyvyys oli muutama vuoden nousussa. Sen on usein viitattu liittyneen tuon ajan väestöpoliittisiin uudistuksiin sekä mahdollisesti myös alkoholinvastaiseen kampanjaan ja perestroikan alkuvaiheen sosiaaliseen optimismiin. Nousu kuitenkin taittui äkkiä ja muuttui 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa jyrkäksi laskuksi. Sen syyksi on usein luettu tuohon aikaan tapahtunut järjestelmänvaihdos ja markkinauudistukset. Kuitenkin yhtä jyrkän ja yhtä lyhyenä ajanjaksona tapahtuneen syntyvyyden laskun ovat kokeneet myös useat Länsi-Euroopan maat (Višnevskij 2006). Vaikka Venäjällä on vallalla matala syntyvyys, se ei syntyvyyden kehityksen puolesta ole

erityisen poikkeuksellinen teollistuneiden ja kaupungistuneiden maiden joukossa.

Aleneva syntyvyys liittyy kiinteästi perhemallin muutokseen. Vallitsevaksi on tullut 1- tai 2-lapsinen perhe. Esikoisten osuus kaikista Venäjällä syntyneistä lapsista onkin kohonnut 60 %:n tuntumaan, kun taas kolmantena syntyneitä lapsia on vain noin 10 %. Useimmissa Euroopan maissa vastaava osuus on 15–20 % (Višnevskij 2006). Väestöpoliittisena haasteena pidetäänkin erityisesti sitä, että perheet eivät tyytyisi yhteen tai kahteen lapseen, vaan hankkisivat kolmannen ja kernaasti vielä neljännekin lapsen.

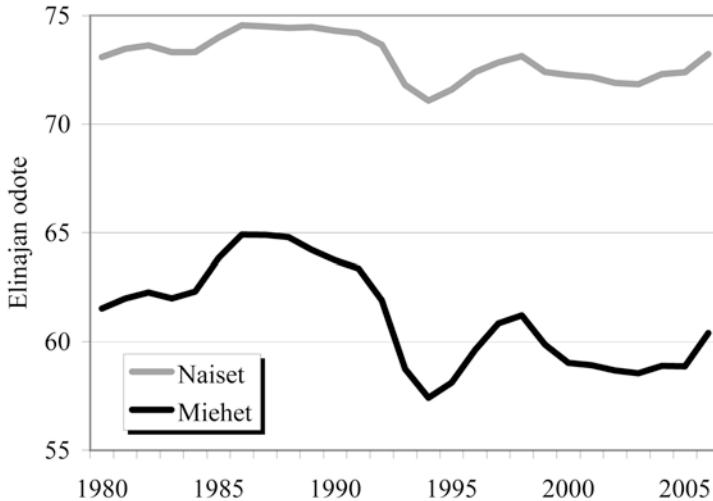
Syntyvyytensä puolesta Venäjä siis kuuluu selkeästi teollistuneiden maiden joukkoon. Samanlainen jako ei kuitenkaan päde kuolevuuden suhteen. Poleemisimmat kirjoittajat vertaavat Venäjää korkean kuolevuuden vuoksi Afrikan maihin tai keskiaikaisiin oloihin.

Syntymähetkellä odotettavissa oleva elinikä on osoitin, joka tuo selvimmin esiin Venäjän erilaisuuden kehittyneisiin teollisuusmaihin nähden. Naisten elinajan odote on Venäjällä miltei 10 vuotta lyhyempi kuin EU-maissa keskimäärin ja miesten osalta vastaava ero on peräti 15 vuotta. Erityisenä Venäjän ongelmana on työikäisen miesten ylikuolevuus.

Kuviossa 2 seurataan miesten ja naisten elinajan odotteen kehitystä vuodesta 1980 lähtien. Esiin nousee ainakin neljä seikkaa. Ensinnäkin miesten ja naisten käyrien välimatka on suuri, enimmäkseen se on noin 14 vuotta. Toiseksi voidaan sanoa, että molempien käyrien kulku noudattaa samaa perusmallia. Kuitenkin miesten käyrän heilahtelut ovat paljon naisten käyrää jyrkempiä. Miehillä kuvio myös osoittaa selvästi laskevaa elinajan odotteen yleistrendiä.

Kuvio 2

Miesten ja naisten odotettavissa oleva elinaika: Venäjän federaatio 1980–2006. (Lähteet: DER, taul. 2.6; www.gks.ru.)

Miesten käyrä näyttää 1980-luvun puolivälin tienoon olleen elinajan kasvun kautta. Sen jälkeen tulee notkahdus, joka 1990-luvun alussa muuttuu suorastaan syöksyksi. 1990-luvun puolivälin jälkeen seuraa muutama vuosi korjausliikettä, kunnes taas jo ennen uuden vuosituhanen vaihdetta elinaika rupeaa lyhenemään. Käyrän 2–3 viimeistä vuotta sitten osoittavat jälleen kasvua.

Moskovalainen tutkija Evgenij Andreev on verrannut toisiinsa miesten elinajaodotetta ja miesten kuolleisuutta alkoholimyrkytykseen. Nämä kaksi muuttujaa osoittautuvat toistensa yllättävän tarkoiksi peilikuviksi ja niiden välinen korrelaatiokerroin ajanjaksolla 1965–2006 olikin peräti $-0,93$ (Andreev 2008). Mihail Gorbačëvin ja Egor Ligačëvin nimiin kytketty kansan raitistamiskampanja 1980-luvun puolivälissä oli kieltämättä kömpelösti junailtu, mutta sen aikana alkoholimyrkytykset vähenivät hyvin merkittävästi – ja elinaika piteni. Kun kassakriisiin ajautunut valtio 1990-luvun alussa avasi viinahanat ja mm. surullisenkuuluisaa Royal-

spritiä oli huokeaan hintaan kaikkialla saatavilla, elinajan odote putosi pohjamutiin. 1990-luvun puolivälissä alkoholin valmistusta ja kauppaa hieman säädeltiin, mikä pian heijastui myrkytyksiin ja elinaikaan. Venäläiset tutkijat liittävät myöhemmätkin elinajan odotteen ja alkoholimyrkytysten liikkeet alkoholin tuotantoa ja vähittäiskauppaa koskevien säädösten muutoksiin (Korotaev ja Halturina 2006, 109–13; Andreev, Kvaša ja Har’kova 2007).

Monet tutkimukset kertovat rehovasta miesten riskijuomista. Erään tuoreimmista raporteista on laatinut venäläis-brittiläinen tutkijaryhmä Udmurtian pääkaupungissa Iževskissä kootun aineiston pohjalta. Tutkimuspaikkakunta on tyypillinen keskisuuri teollisuuskaupunki, jossa elinajan odote ja miesten kuolinsyyt vastaavat hyvin valtakunnallista kokonaisuutta. Tutkimuksessa käytiin yksityiskohtaisesti läpi 25–54 vuoden iässä kuolleiden 1 750 miehen dokumentit. Lisäksi tehtiin noin 3 000 haastattelua, kuolleiden perheenjäsenien ja kontrolliryhmään kuuluneiden kanssa. Tulokset olivatkin järkyttäviä: 43 % kuolemantapauksista oli yhteydessä riskijuomiseen. Sen tutkijat määrittivät käyttäytymiseksi, joka on johtanut ainakin kahdesti viikossa voimakkaaseen humaltumiseen, sammumiseen yöllä vaatteet päällä ja aamukrapulaan tai jonka seurauksena on ollut kuluneen vuoden aikana ainakin yksi useamman vuorokauden juomapatki tai johon kuuluu suhteellisen säännöllinen korvikealkoholin käyttö (Leon et al. 2007).²

Iževskissä tutkittiin parhaassa työiässä olevia miehiä. Maan koko väestöön nähden on arvioitu, että noin joka kolmannen kuolemantapauksen syynä olisi joko suoraan tai välillisesti alkoholi (Korotaev ja Halturina 2006, 110). Tällaisten arvioiden summittaisuudesta huolimatta on selvää, että alkoholikuolleisuus on Venäjällä erittäin vakava ongelma. Kuitenkin näyttää siltä, että tutkijoiden varoitukset ovat jääneet huutavan ääneksi korvessa. Tiedotusvälineissä käyty keskustelu nimittäin kertoo, että korkeaa

---

² Venäjänkielinen versio Iževskin tutkimuksen raportista on julkaistu verkossa osoitteessa <http://www.demoscope.ru/weekly/2007/0301/index.php>.

kuolleisuutta enemmän sikäläistä yhteiskuntaa huolestuttavat alhaisesta syntyvyydestä ja maahanmuutosta aiheutuvat ongelmat.

Suomalais-ugrilaiset kansat

Väkilukujen kehitys

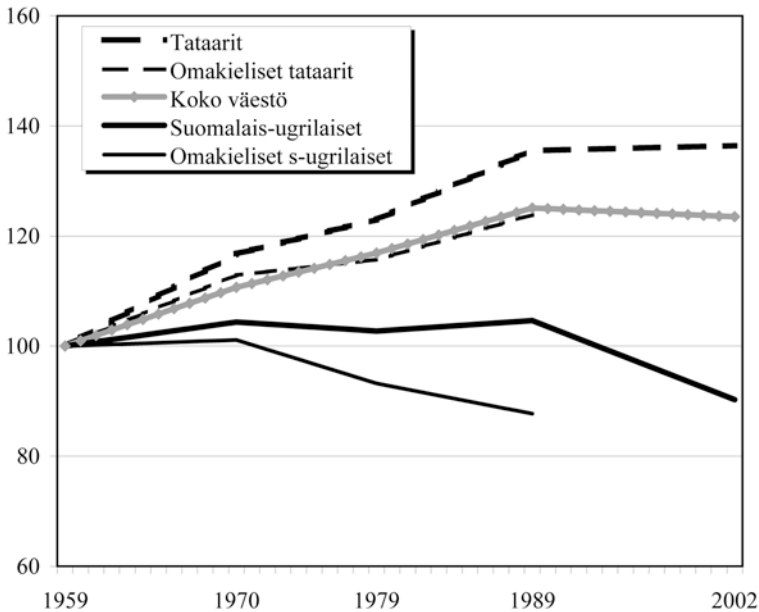
Vuonna 2002 järjestetyn väestönlaskennan mukaan Venäjän federaation asukkaista 79,8 % oli kansallisuudeltaan venäläisiä. Suomalais-ugrilaiseen (uralilaiseen) kieliryhmään kuuluvia kansoja laskennan tuloksissa eriteltiin 19. Niiden yhteinen osuus maan väestöstä oli 1,9 % ja niihin lukeutuvien asukkaiden yhteenlaskettu määrä oli 2,8 milj.

Suomalais-ugrialaisten 1900-luvun jälkipuoliskon suhteellista demografista dynamiikkaa tarkastellaan kuviossa 3. Vertailun vuoksi samaan kuvioon on sijoitettu myös vastaavat koko valtakunnan väestöä ja tataareja kuvaavat käyrät.

Kuvion lähtökohtana on vuosi 1959. Suomalais-ugrilaisia kuvaa alimpana kulkeva käyrä. Se osoittaa, että aina neuvostokauden lopulle saakka näihin kansoihin lukeutuvien ihmisten määrä ei paljoa kasvanut – jos ei vähentynytäkään. Voidaan siis puhua nollakasvusta. Omakielisten suomalais-ugrialaisten kuvaajana on hieman hennompi käyrä. Sen nähdään kääntyneen laskuun jo 1970-luvulla.

Kuvio 3

Väkiluvun suhteellinen muutos Venäjän federaatiossa 1959–2002: koko väestö, suomalais-ugrilaiset ja tataarit (1959 = 100). (Lähteet: Itogi 1959, taul. 53; Itogi 1970, taul. 5; Itogi 1979, taul. 2; Itogi 1989, taul. 2, 3; Itogi 2002:4, taul. 2.)

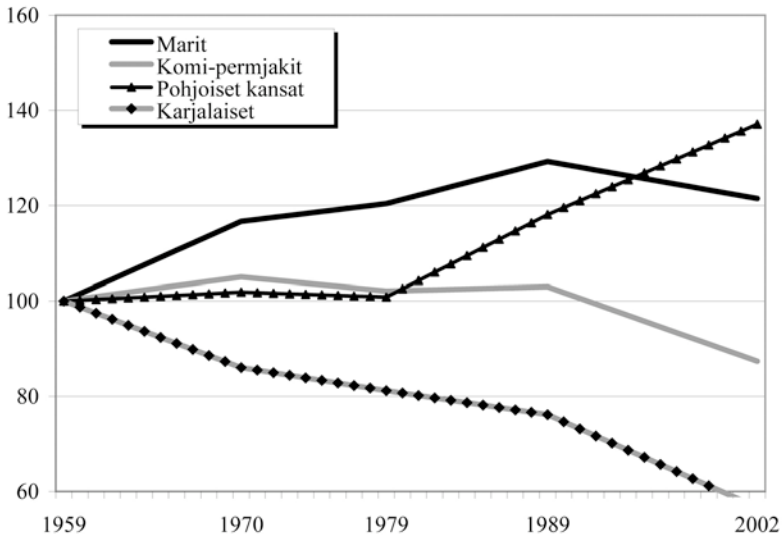
Vuoden 1989 väestönlaskennan jälkeen suomalais-ugrilaisten yhteismäärä kääntyi selkeään laskuun: runsaat 13 vuotta myöhemmin, vuoden 2002 tietojen mukaan, heidän lukunsa oli vähentynyt 13,8 % edelliseen laskentaan verrattuna. Valtakunnan koko väestö pienentyi samana aikana 1,3 %, ja kuviossa mukana oleva Venäjän suurin etninen vähemmistö, tataarit, vältti vähenemisen kokonaan.

Yhteenlasketun suomalais-ugrilaisten käyrän kulun tietysti määräävät pääasiassa isoimmat kansat, mordvalaiset, udmurtit ja marit. Käsitystä yksittäisten kansojen käyrien muodostamasta viuhkasta tarjoavat kuvioon 4 otetut esimerkit. Väkilukunsa parhaimmin ja heikoiten säilyttäneitä ääriä edustavat marit ja karjalaiset. Vaikka maritkin ovat neuvostokauden jälkeen vähentyneet, heidän määränsä silti oli vuonna 2002 vielä 21 % suurempi, kuin mitä se oli lähtökohdassaan vuonna 1959. Karjalaisten käyrä puolestaan sukeltaa kuvioista ulos, heidän väkilukunsa putosi

vuoteen 2002 tultaessa 43 % alle lähtötasonsa. Eräänlaisena keski-vertotapauksena kuvion on otettu myös komipermjakit.

Kuvio 4

Eräiden suomalais-ugrialaisten ryhmien väkiluvun suhteellinen muutos: Venäjän federaatio 1959–2002 (1959 = 100). (Lähde: Ks. kuvion 3 lähteet.)

Juuri puheena ollutta yleistä taustaa vasten pohjoisten kansojen – lähinnä hantien, mansien ja nenetsien – väestödynamikka on yllättävä. Ensimmäiset parikymmentä vuotta osoittavat nolllakasvua. Mutta vuoden 1979 jälkeen alkaa vahva nousujohteinen kehitys, jonka seurauksena näiden kansojen yhteinen väkiluku saavutti vuonna 2002 tason, joka oli 37 % lähtöarvoaan korkeampi. Tämän hypyn syihin palaan hieman myöhemmin.

Jos pohjoisten kansojen muodostama poikkeus jätetään pois laskuista, voidaan todeta yhteenvetona, että suomalais-ugrialaisten trendit ovat laskevia, ja Venäjän yleistä taustaa vasten katsoen niiden alamäki on jyrkkä. Vuosina 1989–2002 suomalais-ugrialaisten väestön suhteellinen vähenemisvauhti oli kymmenkertainen koko

valtakunnan väestöön verrattuna. Tästä syystä joidenkin poliitikkojen argumentointi ontuu, kun he kuittaavat suomalais-ugrilaisten vähenemisen niin, ettei siinä ole mitään erikoista, koska koko maankin väestö vähenee. Kertaluokka ja vähenemisen syyt ovat kuitenkin täysin erilaiset.

Matalimmasta kohdasta aidan ylitti myös presidentti Vladimir Putin tavatessaan heinäkuussa 2007 suomalais-ugrilaisten järjestöjen edustajia Saranskissa pidetyn folklorejuhlan yhteydessä. Kun tilaisuudessa oli puhuttu epäsuotuisista demografisista kehityssuunnista, hän totesi että ne eivät koske suomalais-ugrilaisia, vaan koko Venäjää (Stenografičeskij). Putinin kommentti antaa aiheen olettaa, että hän joko ei tarpeeksi tuntenut suomalais-ugrilaisten vähemmistöjen tilannetta tai että hän halusi väistää ottamasta siihen kantaa.

Rakenteellisia piirteitä

Minkä tahansa väestön tärkeimpiä rakennepiirteitä on sen jakautuma iän ja sukupuolen mukaan. Sitä kuvataan yleensä väestöpyramidilla, jonka vaaka-akseli osoittaa lukumäärää ja pystyakseli ikää. Kuvion muoto kertoo, millainen on kyseisen ryhmän kehityskulku ollut olennaisilta osiltaan viimeksi kuluneiden noin 80 vuoden aikana.

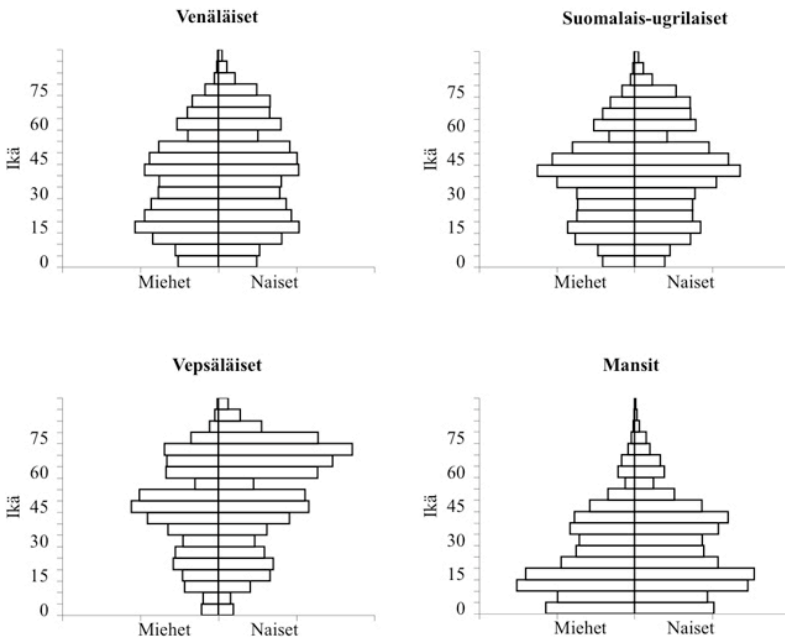
Sodat ja muut 20. vuosisadan väkivaltaisuuDET ovat tuoneet Venäjän väestöpyramidiin monia epäsäännöllisyyksiä, jotka kaiku-ejekteinä heijastuvat myöhempiinkin sukupolviin. Lisäksi väestö alkoi neuvostokauden viimeisinä vuosikymmeninä voimakkaasti vanheta.

Kuvion 5 ylärivillä on kaksi vuoden 2002 väestöpyramidia: vasemmalla venäläiset ja oikealla suomalais-ugrilaiset yhteenlasketuina. Kun venäläiset ovat maan ylivoimaisesti suurin etninen ryhmä, heidän väestörakenteensa vastaa varsin pitkälle valtakunnallistakin kokonaiskuvaa. Suomalais-ugrilaiset ovat kiinteä osa Venäjän väestöä, ja on luonnollista, että heidän demografinen struktuurinsa heijastelee samoja linjoja venäläisten ja koko valtakunnan

kanssa. Kuitenkin suomalais-ugrilaisilla rakenteen epäsäännöllisyydet ovat korostuneempia. Heidän pyramidinsa poikkeaa yleisvenäläisestä mm. erityisen kapean kantansa ja ylempiin kohonneen painopisteensä puolesta. Suomalais-ugrilainen väestö on siis keskimääräistä ikääntyneempää. Huomiota kiinnittää myös se, että 55–60-vuotiaiden kohdalla oleva lommo, joka näkyy selvänä venäläistenkin pyramidissa, on suomalais-ugrilaisilla erityisen syvä. Tämä painanne aiheutuu 2. maailmansodan aikana syntyneistä poikkeuksellisen pienistä ikäluokista.

Kuvio 5

Vuoden 2002 väestöpyramidit Venäjän federaatiossa: venäläiset, suomalais-ugrilaiset, vepsäläiset ja mansit. (Lähde:Itogi 2002:4, taul. 7.)

Aikaisemmin esitetyn summatun väestödynamikan käyrän tapaan myös suomalais-ugrilaiden kansojen yhteisen pyramidin muodon

määräävät pääasiallisesti suurimmat kansat. Esimerkkeinä pienistä ryhmistä ja siitä, miten jyrkästi ne voivat poiketa toisistaan, ja myös suomalais-ugrilaisesta kokonaiskuvasta, käyvät kuvion 5 alarivillä olevat vepsäläisten ja mansien pyramidit.

Vepsäläisten kuvio perustuu Karjalan tasavallan ja Leningradin läänin yhteensä 6 900 vepsäläiseen asukkaaseen, mikä kattaa 84 % kansallisuuden kokonaisuudesta. Pyramidi on kääntynyt ylösalaisin, ja yleistä suomalais-ugrilaistakin taustaa vasten se osoittaa hyvin pitkälle edennyttä ikääntymistä. Lapsi- ja nuorisosukupolvet puuttuvat lähes tyystin. Kuvion täydennykseksi voidaan lisätä, että Karjalassa asuvien vepsäläisten mediaani-ikä oli 47,8, ja Leningradin läänissä peräti 62,9 vuotta.³ Valtakunnan venäläisväestön vastaava luku oli 37,6 vuotta (Itogi 2002:4, taul. 7). Vepsäläisten tulevaisuuskuva on perin uhkaava, ja jollei väestörakenne pikaisesti kohennu, heidän demografinen tilanteensa käy jo muutama vuosikymmenen säteellä täysin kestävämmäksi.

Väestönlaskentajulkaistut antavat mansien ikä- ja sukupuoli-jakautuman, joka kattaa kaikki Venäjän federaatiossa asuneet 11 400 mansia. Heidän kuvionsa yllättää, koska sillä on melko säännöllinen geometrisen pyramidin muoto – mikä kertoo nuoresta väestöstä. Mansien suurimmat ryhmät ovatkin iältään 10–14 ja 15–19 vuotta. Koko mansiväestön mediaani-ikä oli vain 24,3 vuotta (Itogi 2002:4, taul. 7).

Keskeisiin väestön rakennepiirteisiin kuuluu myös jakautuma maaseutu–kaupunki-ulottuvuudella. Suomalais-ugrilaiset tunnetaan talonpoikais- ja pyyntikulttuurikansoina, joiden kaupungistuminen alkoi verrattain myöhään. Jo varhaisista ajoista lähtien on myös ollut niin, että jos joku näiden vähemmistöjen edustaja muutti asumaan kaupunkiin, hän luopui siellä useimmiten entisestä identiteetistään ja pyrki sulautumaan pääväestöön. Maalaisuus oli sängen leimallista vielä niinkin myöhään kuin vuonna 1959, jolloin vain runsaat parikymmentä prosenttia Venäjän suomalais-ugrilaisista

³ Mediaani-ikä on ikä, joka jakaa väestön kooltaan kahteen yhtä suureen ryhmään.

asui kaupungeissa. Nykyisin kaupunkilaisten osuus on hieman vajaat 50 %, eikä se näytä neuvostokauden päätyttyä enää lisääntyneen, vaan itse asiassa jopa hieman vähentyneen (laskua oli 1989–2002 vajaan prosenttiyksikön verran). Lievän deurbanisaation selityksenä on viitattu assimilaation voimistumiseen, tarkemmin sanottuna siihen, että kaupunkien suomalais-ugrilaiset asukkaat ovat nykyisin yhä suuremmissa määrin jo toisen polven kaupunkilaisia, jotka venäläistyvät joutuisammin kuin heidän vasta äskettäin kaupunkiin muuttaneet etniset heimolaisensa (Voroncov et al.). Kaupunkilaisten osuuden supistumiseen on voinut vaikuttaa myös se, että 1990-luvun talouspulan aikaan paluumuutto kaupungeista maaseudulle yleensäkin vilkastui.

Syntyvyys ja kuolevuus

Yhtenä tekijänä suomalais-ugrilaisten jyrkästi alenemaan lähteneen väestötrendin taustalla on samantapainen demografinen risti, joka oli jo esillä koko valtakuntaa käsiteltäessä. Useimpien ryhmien kuolevuus kohosi 1990-luvun puoliväliin mennessä syntyvyyttä korkeammiksi. Väestötaantuman osatekijöiden/syiden selvittäminen on kuitenkin sikäli hankalaa, että etnisten ryhmien syntyvyys- ja kuolevuustilastot ovat hyvin satunnaisia. On siis operoitava hajanaisella tietopohjalla ja turvaututtava epäsuoriin mittareihin. Olemassa olevat tiedot viittaavat joka tapauksessa siihen, että suomalais-ugrilaisissa ryhmissä syntyvyys aivan viime vuosikymmeniin saakka on ollut yleisvenäläistä tasoa jonkin verran korkeampi. Kuolevuuden erot eivät ehkä ole yhtä selviä, mutta silti ei ole epäilystäkään, etteivätkö suomalais-ugrilaisten kuolleisuusluvut olisi valtakunnallisia korkeampia – silloinkin kun taustatekijänä kontrolloidaan maaseutu–kaupunki-ulottuvuuden vaikutus.

Vuonna 1994 tehdystä pienoistä väestönlaskennasta julkaistut tiedot 18–44 vuoden iässä olleiden naisten synnyttämien lasten määrästä kertovat suomalais-ugrilaisten keskitasoa korkeammasta hedelmällisyydestä. Kun tuhatta mainitussa iässä olevaa venäläisnaista kohti tuli keskimäärin 1 321 lasta, niin mordvalaisten ja

udmurttien vastaavat luvut olivat 1 619 ja 1 742. Samassa yhteydessä kerättiin tietoja myös suunnitellusta hedelmällisyyskäyttämismisestä. Aivan nuortenkin naisten ryhmässä (20–24-vuotiaat) aiottu lapsiluku oli suomalais-ugrilaisilla kansoilla yleensä hieman korkeampi kuin venäläisillä: tuhatta tämän ikäryhmän naisista kohti aiottu lapsiluku oli venäläisillä 1 417, mordvalaisilla 1 541 ja udmurteilla 1 554 (Sostojanie, 148–51, 274).⁴ Vielä 2000-luvullakin iževskiläisten korkeakouluopiskelijoiden hedelmällisyysaikomukset osoittavat vastaavan suuntaista eroa udmurttien ja venäläisten välillä (Popov 2008, 26–27). Itämarien parista saadut 1970–90-lukuja koskevat tiedot viittaavat myös selkeästi valtakunnallista korkeampaan syntyvyyden tasoon (Lallukka 2003, 243–49).

Eräs hedelmällisyyden korvikemittareista on lasten ja naisten lukumääräinen suhde. Etnisiin ryhmiin sen soveltamista hankaloittaa kuitenkin assimilaatio. Suomalais-ugrilaisiin ryhmiin nähden tämän suhdeluvun käyttökelpoisuus onkin assimilaation voimistuksessa oleellisesti heikentynyt. Ilmeisistä puutteista huolimatta lasten ja naisten lukumääräinen suhde kuvanee kuitenkin pohjoisten kansojen erilaisuutta valtakunnan kokonaiskuvaan nähden. Kun mainittu suhdeluku lasketaan vuoden 2002 väestönlaskentatiedoista koko valtakunnan väestölle jakamalla 0–9-vuotiaiden lasten määrä tuhatta hedelmällisyydessä (20–49-vuotiaat) olevaa naista kohti, saadaan tulokseksi 396. Tähän verrattuna suhdeluku on pohjoisilla kansoilla aivan eri kokoluokkaa, esimerkiksi nenetseillä se on 966, hanteilla 740 ja manseilla 684 (Itogi 2002: 4, taul. 7).

Joidenkin suomalais-ugrilaisten kansojen syntyvyys laski jo 1900-luvun keskivaiheilla tasolle, joka vallinneissa kuolleisuusoloissa ei enää täysin riittänyt turvaamaan väestön uusiutumista, sukupolven korvautumista uudella, vähintään samankokoisella sukupolvella. Kaiken kaikkiaan syntyvyyden yleistrendi on jo vuosikymmenien ajan ollut aleneva. Vaikka etniset erot ovatkin

---

⁴ Koko Venäjän laajuisesti hedelmällisyystietoja on suomalais-ugrilaisista ryhmistä tarjolla vain mordvalaisista ja udmurteista. Muiden kansojen tiedot koskevat niiden pääasiallisia asuma-alueita.

kaventuneet vähäisiksi, suomalais-ugrialaisten kansojen syntyvyys on silti edelleen hieman koholla venäläisten ja koko valtakunnan tasoon verrattuna. (Arhangel'skij 2006; Finno-ugorskije, 37–38). Kaikkein selvintä tällaista eroa maan yleiskuvasta osoittavat pohjoiset alkuperäiskansat, erityisesti nenetsit ja hantit.

Kuolevuudenkin osalta joudutaan turvautumaan perin hajanaiseen aineistoon. Komipermjakeista ja itämareista käytettävissä olevat tiedot sekä kansallisuusalueiden tilastot viittaavat siihen, että suomalais-ugrialaisten kansojen kuolevuuden taso on yleensä jonkin verran valtakunnallista korkeampi (Čislennost', 87–89; Lallukka 1995, 106–08; Lallukka 2003, 247–49). Kansallisuuden mukaan laadittujen tilastojen puutetta aluetta koskevilla tiedoilla paikkaessa voidaan esimerkiksi ottaa Komin tasavallan neljä väestöltään selvästi komivoittoista piiriä (Ižman, Kortkerosin, Sysolan ja Ust'-Kulomin piirit, joiden asukkaista 69,4–90,0 % oli kansallisuudeltaan komeja). Vuonna 2004 niissä sattui tuhatta asukasta kohti 17,3–21,1 kuolemantapausta, kun taas koko tasavallan yleinen kuolleisuusluku oli 15,2. Sattumaa ei voi olla sekään, että juuri mainittujen piirien joukosta löytyvät ne kaksi Komin tasavallan osaa, joissa miesten elinajan odote on vielä 2000-luvullakin käynyt 50 vuoden alapuolella: Ižman ja Kortkerosin piirit (DERK, 34–37, 40; Nacional'nyj, 10–24.).

Kuolevuuden sitkeistä etnisistä eroista kertovat myös Udmurtiassa tehdyt tutkimukset. Vuosien 2002–06 tilastot osoittavat, että udmurttien kuolleisuus on muita kansallisuusryhmiä korkeampi ja että tämä yleissääntö pätee myös miltei kaikkiin kuolinsyihin. Eriytyisen selkeänä ero näkyy alkoholimyrkytysten, itsemurhien ja tapaturmien kohdalla. Udmurttien kuolleisuus niihin on 1,5–2-kertainen venäläisiin ja tataareihin verrattuna (Strelkov et al. 2008, 18–20).

Jos pohjoiset kansat jätetään pois laskuista, niin olemassa olevista tiedonmurusista muodostuu kuitenkin käsitys, että suomalais-ugrilaiset eivät nykyisin syntyvyyden ja kuolevuuden suhteen kovinkaan paljoa poikkea valtakunnan kokonaiskuvasta tai venäläisistä. Kun tästä huolimatta suomalais-ugrialaisten kansojen vähenemismuutos on kuitenkin ollut valtakunnan väestön vähenemi-

seen verrattuna moninkertainen, hupenemisen tärkeimmäksi selittäjäksi jää assimilaatio, käytännössä siis venäläistyminen.

Assimilaatio

Joissakin tutkimuksissa olen tehnyt laskelmia suomalais-ugrilaisten kansojen kokemista assimilaatiotappioista neuvostokauden viimeisinä vuosikymmeninä (Lallukka 1990, 247–52; Lallukka 1992, 102–25; Lallukka 1995, 111–19). Tuoretta valaistusta Venäjän etnisten ryhmien kokoon vaikuttaneisiin tekijöihin on antanut moskovalainen tutkija Dmitrij Bogojavlenskij. Hänen laskelmansa koskevat vuosien 1989 ja 2002 väestönlaskentojen välistä aikaa, niissä on mukana kuusi suomalais-ugrilaista ryhmää ja arviot nojaavat julkaisemattomiin tilastoihin etnisen ryhmien syntyneistä, kuolleista ja muuttaneista. Tutkimuksesta selviää, että tällaisia tilastoja laaditaan viranomaiskäyttöön lähemmäs 50 etnisen ryhmän osalta. (Bogojavlenskij 2008).

Taulukko 1

Todellisten ja laskennallisten väkilukujen (tuhansissa) vertailun tuottamat assimilaation taseen arviot: kuusi Venäjän federaation suomalais-ugrilaista kansaa, vuosien 1989 ja 2002 väestönlaskentojen välinen kausi. (Lähde: Bogojavlenskij 2008.)

Kansa	Väestönlaskenta		Arvio (1.1.2003)	2002– Arvio (netto- assimil.)	Suht. netto- assimil. (%)
	1989	2002			
Mordvalaiset	1 072,9	843,4	967,3	-124,0	-14,7
Udmurtit	714,8	636,9	711,9	-75,0	-11,8
Marit	643,7	604,3	661,7	-57,5	-9,5
Komisyrjäänit	336,3	293,4	320,5	-27,1	-9,2
Komipermjakit	147,3	125,2	140,9	-15,7	-12,5
Karjalaiset	124,9	93,3	98,0	-4,7	-5,0

Vasemmalla olevissa kahdessa sarakkeessa on väestönlaskentajulkaisujen antamat luvut. Vuoden 2002 väestönlaskenta tehtiin lokakuussa, joten Bogojavlenskijin arvion ajankohta (vuoden 2003

alku) poikkeaa vain runsaat pari kuukautta väestönlaskennasta. Tämä ero on niin vähäinen, että se voidaan jättää huomiotta. Arviolukunsa Bogojavlenskij on saanut latomalla vuosi vuodelta lähtökohtana olleen vuoden 1989 luvun päälle väestön luonnollisen lisäyksen/vähennyksen ja muuttoliikkeen taseen aina vuoden 2002 loppuun saakka. Arviosarake osoittaa, että laskutoimitus on miltei poikkeuksetta tuottanut lähtövuoden väkilukuja pienempiä lukuja. Toisin sanoen syntyvyyden, kuolevuuden ja muuttoliikkeen yhteisvaikutuksen pohjalta väkilukujen piti supistua. Sarakkeesta myös näkyy, että udmurttien, komisyrjäniien ja komipermjakkien vähenemisen olisi pitänyt olla verrattain lievää. Poikkeuksena supistuvasta yleislinjasta ovat marit, joiden olisi vuoteen 1989 verrattuna pitänyt lisätä väkilukuaan.

Kun vertauskohteeksi sitten otetaan vuoden 2002 väestönlaskennan antamat tiedot, niin kaikkien laskennallisten arvioiden nähdään olevan väestönlaskennan antamia lukuja korkeampia – arviothan perustuvat ajatuksen, ettei assimilaatiota olisi tapahtunut lainkaan. Kun vuoden 2002 väestönlaskentasarakkeesta vähennetään arviosarake, tulokseksi saadaan toiseksi viimeinen sarake, joka siis näyttää arviot kauden 1989–2002 assimilaation nettotuloksesta. Kaikki kansat ovat kokeneet ankaria assimilaatiotappioita ja mordvalaisten osalta ne ylittävät selvästi 100 000:n rajan. Viimeiseen sarakkeeseen oikealla on laskettu kunkin kansan suhteelliset assimilaatiotappiot.

Taulukon antama kuva tappioiden intensiteetistä on aikaisemmilta vuosikymmeniltä todennetun mallin mukainen. Karjalaisen luku on kuitenkin hieman yllättävä, koska heidän suhteelliset tappionsa ovat yleensä olleet samaa suuruusluokkaa mordvalaisten kanssa. Toisaalta taulukko viittaa siihen, että karjalaisen luonnollinen lisääntyneisyys on neuvostokauden jälkeen laskenut muita ryhmiä jyrkemmin.

Assimilaation ja väestönmuutostekijöiden kehityksestä seuraa, että neuvostokauden lopun vuosikymmeniin verrattuna suomalais-ugrialaisten demografinen peruskuvio on oleellisesti vaikeutunut. Syntyneiden enemmyyden muututtua kuolleiden

enemmydeksi on haavoittuvuus assimilaatiosta entistä välittömämpää ja kouriintuntuvampaa. Enää ei nimittäin ole käytettävissä sellaista luonnollisen väestönlisäyksen tuomaa reserviä, joka ikään kuin kompensoi assimilaatiotappiot ja joka monissa tapauksissa oli niin tuntuva, että väkiluvun kasvu jatkui assimilaatiosta huolimatta. Nyt mikään ei enää pehmennä assimilaatiotappioita, ja ne heijastuvat suoraan väkilukuun. Tästä syystä väkiluvut ovat kääntyneet jyrkkään laskuun.

Pohjoisten kansojen väestödynamiikka poikkeaa suomalais-ugrilaisesta yleiskuvasta, koska se on 1980-luvulta lähtien ollut jatkuvasti nousujohteinen. Kyse ei kuitenkaan ole mistään homogeenisesta ryhmästä. Kasvun vetureita ovat olleet nenetsit, hantit ja mansit, siis pohjoisista kansoista suurimmat. Pienemmät ryhmät ovat yleensä joko entisestään kutistuneet tai pitäneet väkilukunsa jokseenkin ennallaan.

Väkiluvun kasvua selittää ensinnäkin se, että pohjoisten kansojen perheet ovat edelleen huomattavasti monilapsisempia kuin Venäjällä keskimäärin. Tähänhän viittasivat nekin vuoden 2002 tiedot lasten ja naisten lukumääräisestä suhteesta, joihin edellä viitattiin. Myös vuoden 1994 pienoisväestönlaskennan tulokset osoittavat, että Hanti-Mansian ja Jamalin Nenetsian piirikunnissaan asuvilla hanti-, mansi- ja nenetsiniaisilla oli noin 1,5-kertainen määrä lapsia paikallisiin venäläisiin nähden (Sostojanie, 160).

Puhtaasti demografisten tekijöiden ohella kasvun takana on muutakin. Useissa tapauksissa pohjoisten kansojen lisääntymistä vauhdittaa niiden saama assimilaatiovoitto. Mikä sitten on tehnyt esimerkiksi mansi-identiteetistä sillä tavalla houkuttelevan, että monet aikaisemmissa väestönlaskennoissa itsensä venäläisiksi ilmoittaneet ovatkin halunneet kirjata itselleen mansi-identiteetin? Pääsyy on positiivinen diskriminaatio – pienille alkuperäiskansoille 1980–90-lukujen lainsäädännössä myönnetyt helpotukset ja etuoikeudet luonnonvarojen käytön, verotuksen ja terveydenhoidon suhteen. Ne vetävät puoleensa ja niistä halutaan päästä osalliseksi (Bogojavlenskij 2004; Bogojavlenskij 2008). Hanti-, mansi- ja nenetsi-identiteettien prestiisiä on ehkä kohentanut myös se, että

näiden kansojen nimikkopiirikunnat ovat Venäjän talouskasvun keskeisimpiä kannatinpilareita. Ainakin hantien ja mansien osalta näkyvissä on myös merkkejä paluumuutosta nimikkopiirikuntaan. Tästä syystä kasvava osa heistä on keskittynyt Hanti-Mansian piirikuntaan (Sokolova ja Stepanov 2007, 86–87). Kotiseutu houkuttelee, vaikka öljyn ja kaasun tuottamat rikkaudet ovatkin muiden kuin alkuperäiskansojen käsissä. Aina kuitenkin on toiveita, että joitakin muruja riittää myös aboriginaaleille jaettavaksi.

Tulevien vuosikymmenten haasteet

Venäjän 20. vuosisadalta saama demografinen perintö on monella tapaa ristiriitainen. Yhtäältä Neuvosto-Venäjä kävi läpi periaatteessa saman demografisen transition prosessin kuin muutkin teollisuusmaat. Toisaalta tämän prosessin kulkua sotkivat 1900-luvun alkupuoliskon murhenäytelmät: sodat, nälkävuodet, epidemiat ja poliittiset vainot. Niiden seurauksena Venäjä ei päässyt täydessä määrässä osalliseksi voimakkaasta väestönkasvusta, joka yleensä liittyy transition siihen vaiheeseen, jossa kuolevuus jo on laskenut, mutta syntyvyys vielä pitää korkeaan tasonsa. Tällainen väestöimpulssi jäi Venäjällä vajavaiseksi. Ristiriitaiseen perintöön kuuluu myös se, että neuvostovalta kykeni aluksi varsin tehokkaasti alentamaan kuolevuutta ja odotettavissa oleva elinaika kaksinkertaistui. Pitkän päälle tätä menestystä ei kuitenkaan kyetty vakiinnuttamaan, ja kuolevuuden kontrollin suhteen jäätiin pahasti jälkeen muista teollisuusmaista. Vastakohtat säilyttävät myös yksilöllisiä toimintaedellytyksiä: yhtäältä itsenäisten ratkaisujen mahdollisuudet lisääntyivät suuresti 1900-luvun kuluessa, mutta samalla kuitenkin totalitaarinen yhteiskunta tai sen jäänteet asettivat jatkuvasti esteitä yksilön demografista käyttäytymistä koskeville valinnoille (Demografičeskaja, 399–400, 533).

Suurvalta-ambitioiden elementteihin kuuluu väestöllinen mahti. Sen suhteen Venäjän 2000-luvulla nousujohteisena käynyt kehitys ontuu. Jo käsiteltyjen ongelmien jatkoksi on mainittava

vielä se, että Venäjän asevelvollisuusarmeijan väestöperusta kapeenee nopeasti. Kun vuotuinen kutsuntaikäisten nuorukaisten määrä vuoden 2002 tienoilla oli 2,6 miljoonaa, niin vuoteen 2015 tultaessa se putoaa 1,5 miljoonan tietämiin, mahdollisesti sen allekin (Itogi 2002:2, taul. 1). Vastassa on suuria haasteita, joihin poliitikkojen on pitänyt ottaa kantaa. Itse asiassa Vladimir Putin otti väestöngelman näkyvästi esille heti ensimmäisen presidenttikautensa alussa pitämässään linjapuheessa. Myöhemminkin valtionpäämiehenä toimiessaan hän useaan otteeseen kajosi asiaan ja nimesi demografian Venäjänärkevimmäksi ongelmaksi. Konkretia astui kuitenkin mukaan vasta Putinin toisen virkakauden loppupuoliskolla, jolloin käynnistettiin joukko ns. kansallisia projekteja, joilla on demografisia ulottuvuuksia. Vielä merkittävämmän askeleen Venäjän hallitus otti lokakuussa 2007 hyväksyessään vuoteen 2025 ulottuvan väestöpolitiikan konseptin (Ukaz).

Konseptin alussa luonnehditaan lakonisesti olemassa oleva tilanne ja todetaan, että jos vuosien 2000–05 trendit jatkuvat, maan väkiluku laskee vuoteen 2025 tultaessa 125 miljoonaan. Keskeisimmäksi ensivaiheen tavoitteeksi konseptio asettaa väkiluvun vakauttamisen vuoteen 2015 mennessä 142–43 miljoonan tasolle ja edellytysten luomisen sille, että se vuoteen 2025 mennessä nousee 145 miljoonaan. Elinajan odote on tarkoitus kohottaa vuoteen 2015 mennessä 70 vuoteen ja siitä edelleen seuraavien kymmenen vuoden kuluessa 75 vuoteen. Helmikuussa 2008 pitämässään puheessa Putin vielä kiristi aikataulua: 75 vuoden tavoite on saavutettava jo vuonna 2020 (Vladimir Putin).

Asetetut tavoitteet edellyttävät, että kuolleisuuden taso alenee 1,6-kertaisesti ja syntyvyyden tasoa (kokonaishedelmällisyysluku⁵) saadaan kohotettua 1,5 kertaa. Maahanmuuttajia kaavaillaan otettavaksi vuosittain 200 000 – 300 000. Kunkin toimintalohkon osalta luetellaan iso joukko tehtäviä, joilla tavoitteisiin uskotaan päästävän.

---

⁵ Lapsimäärä, jonka naiset keskimäärin saavat elinaikanaan.

Venäjän tutkijapiireissä hallituksen suunnitelmaa on sekä keuhuttu että arvosteltu. Yhtä mieltä ollaan siitä, että ongelmiin oli jo korkea aika puuttua. Kriittiset kommentaattorit pitävät konseptiota kaiken kattavuuteen pyrkivänä luettelona, joka ei tarpeeksi nosta esiin avainasemassa olevia tehtäviä. Esim. Evgenij Andreev toteaa, että konseptio kyllä mainitsee alkoholin kulutuksen vähentäminen yhtenä kuolevuuden alentamisen välineenä, mutta ei priorisoi sitä riittävästi. Kun venäläinen yhteiskunta on juopottelun suhteen varsin tolerantti, niin hankalista toimenpiteistä vaietaan tai ne sivuutetaan hyvin lyhyesti. Andreev myös panee merkille, että konseptiossa puhutaan vain nuorten tupakoinnin vähentämisestä, aikuisten tupakointiin se ei kajoa lainkaan. Tavoitteeksi asetetun elinajan odotteen saavuttamiseen Andreev ei usko. Epäilyjään hän perustelee sillä, että konseption laatijoilta on puuttunut rohkeus ryhtyä voimallisesti ajamaan epäsuosittuja raitistamistoimenpiteitä ja lisäksi silläkin, että kansainvälisen väestöhistorian valossa tavoite on ylimitoitettu. Toisaalta Andreev myöntää, että loppujen lopuksi tärkeintä ei ole jokin tietty luku, vaan se, että kuolevuuden nouseva tendenssi saataisiin vihdoinkin taitettua (Andreev 2008).

Poliitikkojen retoriikassa etusijalla eivät niinkään ole olleet kuolevuuden ongelmat, vaan alhaisen syntyvyyden vaarat ja vieraskammoiset näkemykset maahanmuutosta. Syntyvyyden kohentamista konseptio lähestyy ruflan voimaan nojaten. Tutkijatkin ovat yleensä sillä kannalla, että tulonjaon tasauksen vuoksi lapsiperheitä on toki tuettava, mutta monet heistä epäilevät mahdollisuuksia vaikuttaa rahalla merkittävästi perheiden lapsilukuun. Kokonaisuudessaan hedelmällisyysluku voidaan saada nykyisestä 1,3:sta nousemaan pari-kolme kymmenystä, mutta kakkosen tasolle, puhumattakaan sen ylittämisestä, tuskin päästään. Huolestuneita kysymyksiä on viritelty myös siitä, ryhtyvätkö yhteiskunnan marginaalissa olevat naiset synnyttämään lapsia rahan vuoksi ja ilman aikomusta pitää pienokaisia itsellään.

Se, että syntyneisyysluvut ovat vuosina 2006–07 vuonna hieman kohonneet, liittyyne pääasiassa hedelmällisessä iässä olevien naisten määrän kasvuun, ei niinkään hedelmällisyyskäyttä-

tymisen muuttumiseen. 1980-luvun puolivälin suhteellisen suuret ikäluokat ovat nimittäin tulleet parhaaseen perheenmuodostamiskäähän. Vuosien 2007–08 duuman- ja presidentinvaalikampanjoiden kannalta tällainen väestörakenteen konjunkturi sattui kohdalleen kuin tilauksesta. Kun syntyvyys oli nousussa ja kuolevuus laski, poliitikot ja viranomaiset eivät vaalien alla epäröineet voimallisesti rummuttaa väestöpoliittisten toimien osuvuutta.

Rakennekonjunkturi jää kuitenkin lyhyeksi. Venäjän väestöpyramidin kapeasta kannasta (1990-luvulla ja sen jälkeen syntyneet erittäin pienet ikäluokat) seuraa, että jo 2010-luvun alkupuoliskolla syntyvyyden tukipolitiikka joutuu ankaraan testiin. Pienet ikäluokat tulevat juuri tuolloin hedelmälliseen ikään. Jos ne eivät ole sisäistäneet itselleen keskikokoisten ja monilapsisten perheiden ihanteita, väestöpyramidiin syntyy taas uusi syvä painanne.

Samaan tapaan, tai vielä rankempanakin, 2010-luvun kapeikon haaste odottaa myös suomalais-ugrilaisia. Miltei kaikkien näiden vähemmistöjen pyramidit ovat kannaltaan yleisvenäläistä pyramidia kapeampia. Toisaalta etnisten väestöryhmien kehitykseen vaikuttaa demografisten tekijöiden ohella myös identiteettien vaellus. Sen tulos, assimilaatio, on yleensä ollut suomalais-ugrilaisille tappiollinen. Häivähdyksen lohtua voi kuitenkin tuoda se, että assimilaation nettovirta ei välttämättä käy aina samaan suuntaan. Ainakin epäsuoraa näyttöä on esimerkiksi siitä, että perestroikan ajan tolerantti ilmapiiri oli omiaan vahvistamaan joitakin suomalais-ugrilaisia ryhmiä. Ja edellä tuotiin esiin se, että tukitoimet, positiivinen diskriminaatio, on antanut pontta joillekin pohjoisten alkuperäiskansojen identiteeteistä.

Venäjän suomalais-ugrilaiset väestöt ovat kiinteä osa Venäjän väestöä ja omalta osaltaan nekin heijastelevat, voimakkaammin tai heikommin, valtakunnallisia demografisia trendejä. Samalla kullakin niistä on omia erityispiirteitään, suomalais-ugrilaiset eivät ole yhtenäinen joukko. Yhdistäviäkin tekijöitä kuitenkin löytyy, ja tärkeimpiin niistä kuuluu – muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta – väestödynamiikan jyrkkä hiipuminen 2000-luvulle tultaessa. Vielä tätäkin yksiselitteisempi on kielyhte-

söjen kuva: kaikkien suomalais-ugrialaisten kielten puhujamäärät supistuvat Venäjällä hälytyttävästi.

Demografian näkökulmasta katsoen Venäjän suomalais-ugri-laiset ovat 21. vuosisadan alkaessa entistä heikommassa kantimissa. Assimilaation taseesta on tullut yhä keskeisempi näiden ryhmien kokoa säätelevä tekijä. Vaikka onkin osoitettavissa, että assimilaation nettotulos on joskus voinut olla jollekin ryhmälle voitollinen, näin on tapahtunut vain poikkeuksellisesti. Valtalinja on ollut tappiollinen. Neuvostokauden vuosikymmeniin verrattuna tilannetta vaikeuttaa nykyään se, että demografisen transition tultua ohitetuksi ja väestön luonnollisen lisääntymisen joko oleellisesti supistuttua tai muututtua luonnolliseksi vähenemiseksi, assimilaation vaikutukset heijastuvat suoraan väkilukuun. Mitään assimilaatiotappioita lieventäviä välipuskureita ei enää ole.

Kirjallisuus

- ANDREEV 2008 = АНДРЕЕВ, Е.: Какой будет продолжительность жизни Россиян. *Демоскоп Weekly*, 2008, № 321–322
<http://www.demoscope.ru/weekly/2008/0321/index.php> .
- ANDREEV, KVAŠA ja HAR'KOVA 2007 = АНДРЕЕВ, Е., КВАША, Е., ХАРЬ-КОВА, Т.: Смертность в России: долгожданное снижение? *Демоскоп Weekly*, 2007, № 311–312
<http://www.demoscope.ru/weekly/2007/0311/index.php> .
- ARHANGEL'SKIJ 2006 = АРХАНГЕЛЬСКИЙ, В. Н.: Этническая дифференциация рождаемости и репродуктивного поведения в России. *Демоскоп Weekly*, 2006, № 267–268
<http://demoscope.ru/weekly/2006/0267/analit04.php> .
- BOGOJAVLENSKIJ 2004 = БОГОЯВЛЕНСКИЙ, Д.: Вымирают ли народы Севера? *Население и общество*, 2004, № 4
<http://www.demoscope.ru/acrobat/ps83.pdf> .
- 2008 = БОГОЯВЛЕНСКИЙ, Д.: Все ли российские народы верно посчитали? *Демоскоп Weekly*, 2008, № 319–320
<http://www.demoscope.ru/weekly/2008/0319/index.php> .

- Čislennost' = *Численность населения и некоторые социально-демографические характеристики национальностей и народов РСФСР*. Москва, Госкомстат РСФСР, 1991.
- Demografičeskaja = *Демографическая модернизация России, 1900–2000*. Москва, Новое издательство, 2006.
- DER = *Демографический ежегодник России 2006*. Москва, Росстат, 2006.
- DERK = *Демографический ежегодник Республики Коми*. Сыктывкар, Территориальный орган Федеральной службы государственной статистики по Республике Коми, 2005.
- Finno-ugorskie = *Финно-угорские народы России: вчера, сегодня, завтра*. Сыктывкар, Общество «Финляндия-Россия», Межрегиональное общественное движение «Коми войтыр», 2008.
- Itoġi 1959 = *Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года*. РСФСР. Москва, Госстатиздат, 1963.
- 1970 = *Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года*. Том IV. Москва, Статистика, 1973.
- 1979 = *Итоги Всесоюзной переписи населения 1979 года*. Том IV, часть 1, книга 1. Москва, Госкомстат СССР, 1989.
- 1989 = *Итоги Всесоюзной переписи населения 1989 года*. Том VII, часть 1. Москва, Статистический комитет СНГ.
- 2002:2 = *Итоги Всероссийской переписи населения 2002 года*. Том 2. Москва, Федеральная служба государственной статистики, 2004.
- 2002:4 = *Итоги Всероссийской переписи населения 2002 года*. Том 4, книга 1. Москва, Федеральная служба государственной статистики, 2004.
- KOROTAEV ja HALTURINA 2006 = КОРОТАЕВ, А. В., ХАЛТУРИНА, Д. А.: Российский демографический крест в сравнительном аспекте. *Общественные науки и современность*, 2006, № 3.
- LALLUKKA, S. 1990: *The East Finnic Minorities in the Soviet Union. An Appraisal of Erosive Trends*. Suomalaisen tiedekatemian toimittuksia, Sarja B, nide 252. Helsinki, Suomalainen tiedekatemia.
- 1992: Assimilation of the Karelians in the Soviet Union: A Demographic Appraisal. *The Politics of Nationality and the Erosion of the USSR*, ed. by Z. Gitelman. New York, St. Martin's Press.
- 1995: *Komipermjakit – perämaan kansa*. Helsinki, Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti.

- 2003: *From Fugitive Peasants to Diaspora. The Eastern Mari in Tsarist and Federal Russia*. Suomalaisen tiedeakatemia toimittua, Humaniora, 328. Helsinki, Suomalainen tiedeakatemia.
- LEON, D., SABUROVA, L., TOMKINS, S., ANDREEV, E., KIRYANOV, N., MCKEE, M., SHKOLNIKOV, V.: Hazardous alcohol drinking and premature mortality in Russia: a population control study. *The Lancet*, 2007, nide 369; <http://www.thelancet.com>.
- Nacional'nyj = *Национальный состав населения и гражданство. Итоги Всероссийской переписи населения 2002 года. Республика Коми. Часть 2*. Сыктывкар, Территориальный орган Федеральной службы государственной статистики по Республике Коми, 2005.
- Naselenie = *Население России за 100 лет (1897–1997)*. Москва, Госкомстат России, 1998
- POPOV 2008 = ПОПОВ, А. В.: Изучение установок репродуктивного поведения студентов русской и удмуртской национальностей. *Здоровье, демография, экология финно-угорских народов*, 2008, № 1.
- SOKOLOVA ja STEPANOV 2007 = СОКОЛОВА, З. П., СТЕПАНОВ, В. В.: Коренные малочисленные народы Севера. Динамика численности по данным переписей населения. *Этнографическое обозрение*, 2007, № 5.
- Sostojanie = *Состояние в браке и рождаемость в России (по данным микропереписи населения 1994 г.)*. Москва, Госкомстат России, 1995.
- Stenografičeskij = *Стенографический отчет о встрече с руководителями Международного консультативного комитета финно-угорских народов и Ассоциации финно-угорских народов России 19 июля 2007 года*
http://www.kremlin.ru/appears/2007/07/19/2155_type63376type63381_138219.shtml.
- STRELKOV et al. 2008 = СТРЕЛКОВ, Н. С., САВЕЛЬЕВ, В. Н., ГАСНИКОВ, В. К., СТЕРХОВА, Е. Л., ПОПОВА, О. П.: Этнические особенности смертности населения Удмуртской республики в современных условиях. *Здоровье, демография, экология финно-угорских народов*, 2008, № 2.
- Ukaz = *Указ президента Российской Федерации Об утверждении Концепции демографической политики Российской Федерации на период до 2025 года (от 9 октября 2007 г.)*

<http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=41941&PSC=1&PT=3&Page=1> .

VIŠNEVSKIJ 2006 = ВИШНЕВСКИЙ, А.: Особенности российской рождаемости. *Население и общество*, 2006, № 100

<http://www.demoscope.ru/acrobat/ps100.pdf> .

VLADIMIR PUTIN = Владимир Путин о демографическом настоящем и демографическом будущем России

<http://www.demoscope.ru/weekly/2008/0319/sobytie.php> .

VORONCOV et al. = ВОРОНЦОВ, В., ШАБАЕВ, Ю., ШАРОВ, В., ШИЛОВ, Н.: *Финно-угорские народы России: общее положение, проблемы и решения*, julkaisematon käsikirjoitus.

Turvaako kielilaki kielen säilymisen – Suomalais-ugrialaisten kielten uhanalaisuus

Suomalais-ugrialaisten kansojen kielellinen tilanne on moninainen, toisessa ääripäässä ovat kansalliskieliksi vakiintuneet EU-kielet suomi, viro ja unkari ja toisessa vain muutaman kymmenen tai sadan puhujan kielet kuten liivi, vatja ja enetsi, joiden häviäminen saattaa olla vain joistakin vuosista kiinni. Esitykseni keskiössä ovat ne Venäjällä puhuttavat suomalais-ugrilaiset kielet, joita ei niiden puhujien suhteellisen suuren määrän vuoksi luokitella uhanalaisiksi. Näitä kieliä on neljä, ja ne ovat suurimmat Venäjän suomalais-ugrilaisista kielistä (luvut alla olevassa taulukossa ovat pyöristettyjä, ks. tarkempi demografinen esitys Seppo Lallukan artikkelista toisaalla teoksessa):

	1989	kieli-%	2002	
Mordva l. ersä ja mokša	1,1 milj.	67 % (740 000)	845 000	(–21 %)
Mari	670 000	80 % (540 000)	605 000	(–6 %)
Udmurtti	740 000	69 % (510 000)	637 000	(–11 %)
Komisyrjääni	340 000	70 % (240 000)	293 000	(–13 %)
(Komipermjakki	105 000	70 % (73 500)	125 000	(–15 %)

Taulukkoon on otettu mukaan vertailun vuoksi myös komipermjakki, jonka suhde komisyrjääniin on murteenomainen. Sen puhujilla ei koskaan ole ollut omaa (autonomista) tasavaltaa vaan pelkkä autonominen piirikunta, joka menetti erityisasemansa ja yhdistettiin Permin alueeseen vuoden 2005 lopussa.

Mareilla, mordvalaisilla, udmurteilla ja komeilla on oma (Neuvostoliiton aikana autonomiseksi) tasavallaksi nimetty alueensa, joskin suurin osa kustakin kansasta asuu tuon alueensa ulko-

puolella ns. diasporassa, usein hyvinkin pirstaleisina kielisaarekkeina. Kaikkien mainittujen neljän suomalais-ugrilaisen tasavallan, Mordvan, Marin, Komin ja Udmurtian, perustuslaissa todetaan, että tasavallan viralliset kielet ovat venäjä ja tasavallan suomalais-ugrilainen kieli. Ilman tarkkaa kielellisten oikeuksien määrittelyä ja lain noudattamista koskevia sanktioita tämä ei kuitenkaan paljoa merkitse. Siksi Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen pyrittiin kullakin alueella saamaan aikaan kielilaki, jossa suomalais-ugrilaisen kielen oikeudet taattaisiin. Käytännössä suomalais-ugrilainen kieli on kaikissa näissä tasavalloissa vähemmistönä, vaikka alue onkin nimetty sen puhujien mukaan. Tähän on ollut syynä joko se, että alueen rajat on alun perinkin määritelty epämääräisesti, niin että vain kompaktein asutus on otettu mukaan (kuten Mordvassa), tai alueelle on virrannut niin paljon muuta väestöä, että suomalais-ugrilaisen kieli on jäänyt vähemmistöön (kuten Komissa).

Kaikki kielilait on laadittu vasta Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Ensimmäisenä laki hyväksyttiin Komissa, jo v. 1992, Marissa v. 1995, Mordvassa v. 1998 ja Udmurtiassa v. 2001.

Näillä kielillä on omissa tasavalloissaan ns. virallisen kielen status, ja myös kielilain pitäisi edistää kielen käyttöä ja sen puhujien oikeuksia. Tarkastelen seuraavassa lyhyesti kielilakeja:

Mitä yksityiskohtaisempia ja tiukempia ovat lakiin sisältyvät asetukset, sitä paremmat ovat lain tuottamat tulokset. Tästä on hyvänä esimerkkinä komin kieli, jonka käyttöala ja arvostus yhteiskunnassa lisääntyi selvästi 1990-luvulla. Komin tasavallan asukkaista vain 23 % on komeja, ja heistä vain 70 % pitää äidinkielenään komia (vuoden 1989 väestönlaskun mukaan). Kielilain mukaan jokaisella Komin asukkaalla on oikeus asioida viranomaisten kanssa joko komiksi tai venäjäksi ja virkamiehen tulee käyttää samaa kieltä kuin asiakas; tarvittaessa voidaan turvautua tulkin apuun, mutta tasavallan johto pyrkii viranomaisten kaksikielisyyteen. Tämän pykälän seurauksena tasavallassa käynnistettiin komin opetus niille virkamiehille, jotka eivät komia riittävästi hallinneet (toisaalta venäläisille ja toisaalta sellaisille komeille, jotka eivät lapsuutensa jälkeen ole tottuneet äidinkieltään käyttämään). Käy-

tännön oppituntien lisäksi julkaistiin myös aikuisille tarkoitettuja oppikirjoja.

Komin asemaa koululaitoksessa paransi – periaatteessa – kielilain pykälä, jonka mukaan jokaisella korkeakouluun tai keskiasteen opistoon pyrkivällä on oikeus käyttää pääsykokeissa komia. Tämä pykälä ei ole täysin toteutunut: se on totta vain yliopiston suomalais-ugrilaisen tiedekunnan kohdalla. Kaikki viralliset asiakirjat samoin kuin kaikki julkiset ilmoitukset, kilvet ja mainokset on painettava sekä venäjäksi että komiksi. Tämä lisäsi 1990-luvun puolessavälissä huomattavasti komin kielen näkyvyyttä kaikkialla katukuvassa.

Komin kielen huoltoa ja kehittämistä varten perustettiin valtiollinen ortografis-terminologinen komissio, jonka tehtävänä on luoda uutta sanastoa, suunnitella opetusta ja antaa asiantuntija-apua kaikissa kieleen liittyvissä kysymyksissä.

Komin kielen kehittämisestä ja sen aseman parantamisesta kielilain pykälää vastaavaksi on myös annettu asetus, johon sisältyy kolmivaiheinen ohjelma: Ensimmäisessä vaiheessa keskityttiin komin kielen opettajien koulutukseen, koulu- ja tiedekirjallisuuden julkaisemiseen komin kielellä ja komin opettamiseen virkamiehille sekä komin kielen huoltoon ja kehittämiseen. Ensimmäisen vaiheen kaikkia tavoitteita ei saavutettu, mutta yksi tärkeimmistä vaatimuksista, virkamiesten kaksikielisyys, muuttui todellisuudeksi monissa virastoissa. Virallisen aseman antaminen komille on nostanut kielen statusta huomattavasti, mikä näkyi aluksi kieltä opiskelevien määrän kasvussa ja ihmisten asenteiden muuttumisessa. Ohjelman toteutus rahoitettiin tasavallan budjetista. Sen seurausta on mm. viimeisten 15 vuoden aikana ilmestyneiden uusien oppikirjojen ja sanakirjojen suuri määrä. (Ks. Saarinen 2003, 91–97 ja siinä mainittua kirjallisuutta.)

Verrattuna muihin tasavaltoihin Komin tilanne on näyttänyt melko positiiviselta. Komilainen tutkija Jevgeni Cypanov on kuitenkin osoittanut, että kielilain täytäntöönpano on ensimmäisen vaiheen jälkeen heikentynyt ja että selvistä edistysaskeleista huolimatta tuo muutos on jäänyt kovin vaatimattomaksi. Samaan aikaan

on tapahtunut myös taantumista ja venäjän kielen vaikutuksen voimistumista. (Tsypanov 2005, 97–107.)

Marissa kielilaki hyväksyttiin v. 1995. Se on sanonnaltaan paljon epäääräisempi kuin Komin, toisin sanoen se jättää kaiken tulkinnan varaan. Kun Komin kielilaissa esimerkiksi sanottiin eksplisiittisesti, että ”fyysisellä henkilöllä on oikeus asioida virastoissa yms. komin ja venäjän kielellä” ja ”virkamiehen on palveltava asiakasta tämän valitsemalla kielellä”, Marin kielilaissa todetaan vain ”Marin tasavalta takaa kansalaisille oikeuden äidinkielen käyttöön sekä vapaaseen kanssakäymisen, kasvatuksen ja opetuksen kielen valintaan”. Marin kielellä tarkoitetaan sekä niitty- että vuorimaria. Kielilaki edellyttää virallisten laki- yms. tekstien sekä valtion virastojen kilpien kaksikielisyttä. Myös Marissa toimii kielikomisio. Komin lailla myös Marissa kielentutkijat ovat aktiivisesti luoneet uutta sanastoa ja niin ikään ottaneet käyttöön 1920-luvun neologismeja, jotka Stalinin aikana kiellettiin. (Vrt. Saarinen 2003, 91–97.)

Mordvassa kielilaki hyväksyttiin v. 1998; se koskee sekä ersää että mokšaa. Lakiteksti muistuttaa väljyydeltään Marin vastaavaa. Todetaan mm., että ”asiointi valtion virastoissa yms. tapahtuu venäjäksi ja – tarvittaessa – mordvaksi”; mordvaksi asioiville taataan tulkkaus – kaksikielisyteen ei siis pyritä.

Udmurtian parlamentissa kielilaki herätti paljon vastustusta (kuten Marissa ja Mordvassakin), ja se säädettiin vasta v. 2001. Se on sanonnaltaan Marin ja Mordvan tapaan väljä. Jo 1990-luvun puolivälissä kuitenkin hyväksyttiin ohjelma udmurtin kielen kehittämiseksi ja sen aseman parantamiseksi. Silloin perustettiin myös sanaston kehittämiseksi ortografis-terminologinen komissio, joka onkin luonut paljon uusia udmurtinkielisiä termejä. (Vrt. Saarinen 2003, 91–97.)

Vladimir Putinin valtakaudella esiin on noussut uusi uhka: keskusvallan voimistaminen ja sen mukanaan tuoma federaation lakien harmonisoiminen eli yhdenmukaistaminen. Sen mukaan tasavaltojen lakeihin ei saa sisältyä säädöksiä, jotka ovat ristiriidassa federaation lain kanssa. Tasavaltojen laissa ei siis voida edellyttää

kaksikielisyyttä tai vähemmistökielten oikeuksia. Muutoksia kieli-lakiin on tehty kaikissa tasavalloissa. Vaikka ne vaikuttavat vähäi-siltä, muutamien sanojen poistoilta, ne vesittävät sellaiset pykälät, joiden perusteella näiden kielten kielen käyttöä olisi voinut vaatia, ja mahdollistavat venäjän käytön kaikissa tilanteissa.

Ongelma on myös se, miten saada suomalais-ugrilaiset käyt-tämään oikeuksiaan: kun useimmat heistä ovat täydellisesti kaksi-kielisiä ja tottuneet asioimaan julkisessa elämässä aina venäjäksi, he eivät välttämättä osaa tai halua tai viitsi tai jopa uskalla vaatia palvelua omalla kielellään.

Vaikka kielilailla on suuri symbolinen merkitys ja se nostaa sinänsä kielen arvostusta, se on kuitenkin vain yksi osa kielen ase-masta. Virallisen statuksen saaminen on toki tärkeä askel – etenkin jos lailla todella pystyttäisiin turvaamaan kielenpuhujien oikeudet. On kuitenkin hyvin monia muita seikkoja, jotka vaikuttavat huomattavasti enemmän. Aivan pienien kansojen kohdalla tietenkin ensisijaisesti vaikuttaa puhujien määrä (30 000:ta on joissakin lähteissä pidetty uhanalaisuuden rajana) ja asutuksen tiiviys. Hyvin vähälukuisten kansojen kohdalla uhanalaisuus nousee jo suoraan väestön pienestä määrästä. Kohtuullisen suurtenkin kansojen elä-mässä myös seuraavilla yhteiskunnallis-kulttuurisilla tekijöillä on suuri merkitys kielen säilymisen tai siitä luopumisen kannalta. (UNESCO:n laatimat uhanalaisuuden ja kielen vaarantumisen kriteerit, ks. Annika Pasasen artikkeli tässä teoksessa.)

Kielen välittyminen seuraavalle sukupolvelle: Venäjän suomalais-ugrilaisten kieli elää vahvimmin maaseudulla. Kaupun-geissa se ei useimmiten enää välity seuraavalle sukupolvelle, koska ympäristö on venäjänkielinen eikä omakielistä kouluopetusta yleensä ole. Valtaväestö väheksyy vähemmistökieltä, mikä näkyy eri-asteisena syrjintänä tai alentuvana suhtautumisena. Suomalais-ugrilaista vähemmistökieltä puhuvat vanhemmat eivät näissä olo-suhteissa arvosta eivätkä niin muodoin halua tai osaa välittää kieltään lapsilleen. Jokaisesta Venäjän suomalais-ugrilaisesta kan-sasta löytyy merkittäviä kirjailijoita tai kielentutkijoita, joiden lap-set eivät osaa vanhempiansa kieltä: kenelle he siis kirjoittavat, ketä

varten selvittävät kielensä ominaislaatua? Usein lapset kouluun mentyään lakkaavat puhumasta omaa kieltään kokemansa häpeän tai väheksynnän vuoksi, vaikka he olisivat sitä ensimmäiset elinvuotensa kotona käyttäneet. – Venäjällä ei tunneta kaksikielisyyteen liittyviä etuja, vaan kaksikielisyyttä pidetään lähinnä haittana, ylimääräisenä rasituksena. Tiedossa eivät myöskään ole puolikielisyiden vaarat: jos epätäydellisesti venäjää taitavat vanhemmat puhuvat lapselleen vain venäjää, lapsi ei opi sitäkään kunnolla, vaan kahden kokonaisen kielen asemesta hän oppii vain ”puoli” kieltä.

Kouluolojen heikkous: Venäjän suomalais-ugrilaisilla ei nykyään enää ole aidosti omakielistä kansallista koulua. Suomalais-ugrilaista kieltä voidaan opettaa etenkin maalaiskoulujen ala-asteilla yhtenä oppiaineena, mutta se ei missään ole opetuskielenä. 2000-luvun alun koulu-uudistus laajensi koko federaatiolle yhteisen pakollisen aineksen osuutta kouluissa 85 %:iin. Oman kielen ja kulttuurin opetus täytyy siis mahdollistaa 15 %:iin, mikä useimmiten tarkoittaa iltapäivä- tai lauantaitunteja. On helppo nähdä, miten järjestely vaikuttaa näiden tuntien valitsemiseen.

Ylemmän koulutuksen kapeus: Korkeakouluissa suomalais-ugrilaisia kieliä opetetaan niille omistetuissa laitoksissa, mutta näiden laitosten ulkopuolella ei kielillä ole minkäänlaista käyttöalaa. Kun Venäjällä ikäluokat koko ajan pienenevät ja maaseutu kurjistuu ja autioituu, esim. äidinkielen opettajiksi tai muihin kansallisen kielen taitoa vaativiin ammatteihin on yhä vaikeampi rekrytoida opiskelijoita, sillä he eivät valmistuttuaan saa työtä. Tämä ongelma on polttava jo nykyään, ja se tulee edelleen vähentämään suomalais-ugrilaiden kielten opetusta ja tutkimusta korkeakouluissa.

Omakielisten joukkoviestinten puuttuminen tai vähäisyys: Kaikissa mainituissa tasavalloissa on hyvin vähän omakielisiä lähettyksiä radiossa ja televisiossa, vain muutamia tunteja viikossa. Kaiken lisäksi nämä muutamat tunnit sijoittuvat yleensä epäsuosittuihin katseluaikoihin. Vielä huonompi tilanne on tasavaltojen ulkopuolisilla diaspora-alueilla, joilla asuu ao. suomalais-ugrilaista väestöä: sinne eivät joukkoviestimet ulotu. Internet tarjoaisi hyvän

foorumin, joka tavoittaisi etenkin nuoret, mutta se toimii enimmäkseen venäjäksi.

Omakielisen korkea- ja populaarikulttuurin puuttuminen: Kirjoja julkaistaan suurimmilla Venäjän suomalais-ugrilaisilla kielillä, ja jokaisessa tasavallassa toimii omakielinen teatteri(ryhmä), ilmestyy omakielisiä lehtiä jne. Kuitenkin tämä toiminta on melko vähäistä. Esimerkiksi omakielisiä kirjoja on 1990-luvun keskivälin laman jälkeen painettu hyvin vähän. Lehtien painosmäärät ovat romahtaneet, osittain postimaksujen kallistumisen vuoksi. Omakielistä musiikkia – etenkin populaarimusiikkia – ilmestyy tuskin lainkaan. Kansanlaulu ja -tanssi, jotka kieltämättä ovat ominaisia näille kulttuureille, voivat olla voimissaan, mutta ne eivät ole mitenkään uudistuneet. Kuitenkin yhteiskunnan muuttuminen edellyttää sekä korkeakulttuurilta että populaarikulttuurilta uusiutumista. Jos oma kulttuuri on museaalista, se ei voi kantaa pitkälle yhteiskunnan ja elinolojen modernisoituessa.

Kielen käyttöalan suppeus: Venäjän suomalais-ugrilaiset kielet toimivat – edellä esitettyjen asioidenkin takia – enimmäkseen ns. kyökkikielinä: niitä käytetään perhepiirissä. Kaikki julkinen kanssakäyminen on venäjänkielistä. Tästä seuraa kielen köyhtyminen: uusille käsitteille ei luoda uusia sanoja. Tämän seurauksena monet elämänalat jäävät sellaisiksi, ettei niistä ylipäänsä ole mahdollista puhua omalla kielellä, koska sanasto puuttuu. Viimeisten viiden toista vuoden aikana ovat paikalliset kielentutkijat kiitettävästi luoneet uutta sanastoa etenkin Marissa, Komissa ja Udmurtiassa, mutta näiden sanojen käyttöönotto kangertelee: miten voi levittää sanoja puheyhteisöön ilman tehokkaita joukkoviestimiä? Olen itse usein ihmetellyt, miksi Venäjän suomalais-ugrilaiset moittivat uusien sanojen luomista, väittävät niitä vaikeasti ymmärrettäviksi ja suhtautuvat niihin kielteisesti. Meillähän uusia sanoja näkee lehdistössä tai kuulee radiosta tai televisiosta jopa viikottain, ja useimmat niistä ovat esiintymisympäristöstään helposti ymmärrettävissä. Mutta tilanteessa, jossa suurin osa kommunikaatiosta tapahtuu venäjäksi, äidinkielen taito on liian hatara, että uudissanat avautuisivat. Kun kaksi eri murretta puhuvaa henkilöä valitsee yhteiseksi

kommunikaatiokielekseen venäjän, jotta molemminpuolinen ymmärtäminen olisi mahdollisimman helppoa, on venäjä ilmeisesti huomattavasti ns. äidinkieltä paremmin hallinnassa: sen käyttö on yksinkertaisempaa.

Kielen arvostuksen puute: Jos omaa kieltä ei arvosteta, sen vuoksi ei olla valmiita ponnistelemaan, ja kuitenkin kielen säilyttäminen vieraskielisessä ympäristössä vaatii aina ylimääräisiä ponnistuksia. Se on kuitenkin mahdollista, jos kansan itsetunto on riittävän korkealla ja se on tietoinen oman kielensä tärkeydestä (hyvä esimerkki tällaisesta ovat tataarit niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa). Mistä arvostuksen puute johtuu: ulkoiset syyt ovat enemmistön syrjintä, halveksunta. Toisaalta on kyse kierteestä, jossa kaikki edellä luetellut asiat ruokkivat toisiaan: Jos kieli ei tarjoa sosiaalisen nousun välinettä, se käy ennen pitkää tarpeettomaksi: miksi opetella kieltä, josta ei oikeastaan ole mitään hyötyä. Kielenpuhujahan ei välttämättä arvosta kieltä sinänsä vaan ymmärtää ainoastaan sen välinearvon. Jotta kieli voisi toimia sosiaalisen nousun välineenä, sillä pitää olla virallinen asema. Kielilaki periaatteessa saattaisi antaa tuo virallisen aseman, mutta jos se ei toimi, se ei synnytä arvostusta. Näistä seikoista syntyy itseään ruokkiva kierre.

Kaikkien edellä kuvattujen asioiden aiheuttamia kieliäsen-teita udmurttilainen tutkija Natalja Kondratjeva (2008, 6–7) hahmottelee hyvin osuvasti *case study* -tyyppisessä katsauksessaan, joka käsittääkseni on hyvin yleistettävissä kaikkiin mainittuihin kieliin. Kondratjeva on haastatellut tutkimustaan varten udmurtin opettajia, jotka myös kaikki ovat naimisissa udmurtin kanssa. Avio-puolisoiden välisenä kommunikaation välineenä udmurttia käytti lähes 92 % haastatelluista mutta lapsien kanssa venäjän ja udmurtin sekakieltä puhui peräti 50 %. Kielen valinta riippui keskustelun aiheesta ja tunteen motivoimasta rekisterinvalinnasta. Perheen ulkopuolella udmurttilaisessa kylässä ei kukaan opettajista puhunut pelkästään udmurttia vaan 58 % käytti sekakieltä ja 25 % venäjää. Oman kylän ulkopuolella kaikki siirtyivät käyttämään venäjää. Opettajista vain 50 % oli valmis käyttämään opetuskielenä kouluis-

sa udmurtia ja vain alimmilla kolmella luokalla. Kuten Kondratjeva artikkelinsa lopuksi toteaa: ”viranomaiset yrittävät kyllä kehittää udmurtin kieltä, mutta väestö on sitä vastoin luopumassa siitä”.

Niin tärkeää kuin virallinen status onkin, mikään ei auta, jos kielenpuhujat itse eivät ole valmiita pitämään yllä kieltään ja siirtämään sitä seuraaville sukupolville. Hyviä esimerkkejä suunnanmuutoksen mahdollisuudesta löytyy suomalais-ugrilaiseltakin alueelta, tosin ei Venäjältä vaan lähempää: jopa saamen kielistä suurimman eli pohjoissaamen kohtalo näytti vielä 1960-luvulla aika heikolta, mutta kehityksen suunta muuttui sittemmin radikaalisti. Muutokseen oli monia syitä, mutta yksi keskeisimmistä oli saamelaisten oman kansallisen itsetunnon kohoaminen: kun ihminen arvostaa omaa kansallisuuttaan ja kulttuuriaan, hän haluaa säilyttää myös kieltensä. Saamelaisten onni oli myös se, että he asuvat länsimaaisessa demokratiassa, jossa myös enemmistö vaalii – tai ainakin suostuu ymmärtämään – vähemmistökansan oikeuksia. Saamelaisten esimerkki osoittaa, että positiivinenkin kehitys on mahdollista, jopa silloin kun kansa on huomattavasti pienempi kuin tässä esitelmässä käsitellyt neljä kansaa (saamen puhujien lukumäärähän lasketaan kymmenissä- eikä sadoissatuhansissa).

Lähteet

- KONDRATJEVA, NATALIA 2008: Udmurtin kielen nykytila. M. A. Castrénin seura, jäsentiedote 1. Helsinki, s. 6–7.
- SAARINEN, SIRKKA 2003: Sprachgesetze und Neologismenbildung bei den wolgaischen und permischen Völkern. *Die ural-altaischen Völker. Identität im Wandel zwischen Tradition und Moderne*. Hrsg. Gerson Klumpp und Michael Knüppel. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Band 63. Wiesbaden, s. 91–97.
- TSYPANOV, JÖLGIN 2005: Kielilaki – unohdettu laki Komissa? *Sukukansaohjelman arki. Suomalais-ugrilainen perintö ja arkipäivä*. Castrenianumin toimitteita 64. Helsinki, s. 97–107.

Uralilaiset vähemmistökielet assimilaation ja revitalisaation ristipaineissa

Maailman noin 6000 puhutusta kielestä merkittävä osa on tällä hetkellä uhanalaisia. Arviot siitä, kuinka suuri osa kielistä on vaarassa kadota seuraavan sadan vuoden aikana, vaihtelevat 50 prosentista 90 prosenttiin. (SWD 2003: 32) Uralilaisen kielikunnan kielistä ainoastaan kolmella – suomella, unkarilla ja virolla – on turvallinen asema itsenäisen kansallisvaltion enemmistökielenä. Kaikki muut kielikuntamme kielet ovat vähemmistökieliä, suurin osa vakavasti uhanalaisia ja loputkin jossain määrin uhanalaisia. Ajankohtainen uhanalaisuuden ja revitalisaation aihepiiri koskeekin fennougristiikan kenttää vahvasti.

1. Assimilaatio ja revitalisaatio

Kielenvaihtoa vähemmistökielestä enemmistökielen kuvataan usein (alunperin Haugen 1953: 370–71) kaaviolla $A \rightarrow Ab \rightarrow AB \rightarrow aB \rightarrow B$, jossa A on vähemmistökieli, B enemmistökieli ja pieni kirjain tarkoittaa heikommin hallittua tai vähemmän käytettyä kieltä. Enemmistökieli valtaa jalansijaa vähitellen: aluksi sitä osataan heikommin ja käytetään vähemmän kuin omaa kieltä, sitten tilanne kääntyy päinvastaiseksi ja lopulta vähemmistökieli on kokonaan väistynyt.

Vähemmistökielen puhujayhteisön kaksikielistyminen ei kuitenkaan välttämättä johda kielenvaihtoon. Maailmanlaajuinen alkuperäiskansojen ja vähemmistöjen herääminen on alkanut muutaman viime vuosikymmenen aikana johtaa eri puolilla maail-

maa *käänteiseen kielenvaihtoon* eli *revitalisaatioon*. Siinä vähemmistökielen puhujien assimilaatio enemmistökielisiin hidastuu tai pysähtyy ja alkaa päinvastainen kielenvaihto enemmistökielestä vähemmistökieleen. *Yksilötasolla* käänteinen kielenvaihto tarkoittaa sitä, että henkilö, joka ei ole koskaan oppinut vähemmistökieltä, opettelee sen ja alkaa käyttää sitä, tai että henkilö, joka on osannut kieltä lapsuudessaan, aktivoi kielen uudelleen. *Yhteisötasolla* käänteinen kielenvaihto tarkoittaa prosessia, jonka tuloksena yhteisö ottaa vähemmistökielen käyttöön uusilla domeeneilla, esim. koulu-tuksessa, hallinnossa ja mediassa. (Fishman 1991.)

Termi **revitalisaatio**, kirjaimellisesti ”uudelleen elävöityminen t. elävöittäminen” on sikäli harhaanjohtava, että yleensä käänteisessä kielenvaihdossa ei ole kyse kielen palauttamisesta asemaan, joka sillä muinoin on ollut – se ei ole yhteiskunnan muututtua mahdollista. Sen sijaan kyse on vähemmistökielen käyttöön ottamisesta kokonaan uusilla aloilla ja uusilla tavoilla eli vähemmistöyhteisön modernisoitumisesta sen omilla ehdoilla. Revitalisaatio ei tarkoita paluuta vanhaan myöskään kielellisen kompetenssin tasolla. Modernissa, monikulttuurisessa yhteiskunnassa realistinen tavoite ei ole paluu yksikielisyteen vähemmistökieleessä, vaan kaksi- tai monikielisyys, jälleen vähemmistön omilla ehdoilla (Fishman 1991: 84–85). Tilanteesta riippuen revitalisaation tavoite voi Haugenin kaaviota mukaillen olla AB, Ab tai aB.

Yksi tunnetuimmista ja tuloksekkaimmista revitalisaatioesimerkeistä on Uuden Seelannin maorin kielen tapaus. 1980-luvun alussa maori oli väistynyt englannin tieltä useimmissa domeeneissa, eivätkä lapset enää oppineet kieltä. Maoriaktivistit alkoivat perustaa eri puolille kielen puhuma-alueita kielipesiä (*kohanga reo, language nest*), alle kouluikäisten lasten päivähoitopaikkoja, joissa vanhemmat, kieltä vielä osaavat maorinaiset välittivät kielen lapsille. Kun kaksikielistyneet lapset tulivat kouluikänsä, heitä varten perustettiin maorinkielisiä luokkia, jopa kokonaan maorinkielisiä kouluja. Vuonna 2004 maorin kielipesiä oli jo yli 500 ja lapsia niissä yli 10 000. Kielipesätoiminta on tavoittanut valtaosan koko kielenpuhujayhteisöstä ja kielen tila on merkittävästi kohentunut

parinkymmenen vuoden takaisesta. (King 2001; The Kohanga Reo National Trust 1 ja 2.)

Kielipesällä on hyvin vähän tekemistä perinteisen kielenopetuksen kanssa. Idea on se, että vähemmistökieltä puhutaan lapsille ensimmäisestä päivästä alkaen koko päivä kaikkien askareiden ja leikkien ajan niin, että muodostuu kodinomainen, luonnollinen kieliympäristö. Lapsi alkaa ymmärtää kieltä hyvin nopeasti, muutamassa kuukaudessa, ja ajan mittaan käyttää sitä itsekin. Maailmalla kielipesämenetelmää on menestyksekkäästi käytetty mm. mohawkin ja hawaijin revitalisaatioissa (Grenoble & Whaley 2006). Suomalais-ugrilaisista kieliyhteisöistä kielipesätoimintaa on tällä hetkellä inarin-, pohjois- ja kolttasaamelaisilla ja karjalaisilla sekä lisäksi kveeneillä ja eteläsaamelaisilla, jos osittainen kielikylypys katsotaan kielipesäksi (ks. esim. Olthuis 2003; Pasanen 2003 ja 2005; Todal 2007). Kiinnostusta tätä revitalisaatiomenetelmää kohtaan on herännyt useiden eri suomalais-ugrilaisen vähemmistön parissa. Suomen Kulttuurirahasto tukee keväästä 2008 alkaen suomalais-ugrialaisten vähemmistökielten elvyttämistä kielipesämenetelmän keinoin. Toimin tämän aluksi kaksivuotisen projektin koordinaattorina. Tarkoituksena on kartoittaa kiinnostusta kielipesätoimintaa kohtaan, jakaa siitä tietoa ja auttaa kielipesien perustamisessa. (Suomen Kulttuurirahaston tiedote 7.5.2008.)

Realismin nimissä on kuitenkin muistettava, että menestystarinat ovat maailman vähemmistökielten revitalisaatiohistoriassa melko harvinaisia. Tavallisempaa on se, että revitalisaatio hiipuu lupaavan alun jälkeen eikä johda varsinaiseen käänteiseen kielenvaihtoon. Tavallisia syitä revitalisaation epäonnistumiseen ovat aktiivisten ihmisten vähyys, yhteisön sisäiset erimielisyydet esim. kielen standardisoinnista, eri vähemmistökieliryhmien välinen kilpailu, rahapula ja enemmistön passiivinen tai negatiivinen suhtautuminen. Hyvin tavallista on, että yhteisön jäsenet asennoituvat kieleen ja revitalisaatioon positiivisesti, mutta eivät silti itse edistä revitalisaatiota puhumalla kieltä lapsilleen jne. Myös kielenulkoiset demografiset, sosiaaliset ja ekologiset tekijät vaikuttavat: jatkuva poismuutto, väestön ikääntyminen, vanhempien alkoholismi

ja elinympäristön tuhoutuminen heikentävät revitalisaatiomahdollisuuksia olennaisesti. Ehkä tyypillisin ongelma on se, että revitalisaatio jää pienen aktivistijoukon vastuulle eikä koskaan kunnolla leviä tavallisen kansan pariin. Kielenpuhujat ja heidän jälkeläisensä voivat pitää kielen elvyttämistä jonkun muun, kuten koulun tai poliitikkojen tehtävänä, eivätkä ole itse valmiita ottamaan asiasta vastuuta ja näkemään vaivaa sen eteen. (Huss 1999: 27–30, 189.)

2. Uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden määrittely

Tutkimuksen ja revitalisaatiotyön tarpeisiin on kehitetty lukuisia eri mittareita, joilla kielen uhanalaisuutta ja elpymistä voidaan arvioida. UNESCO:n uhanalaisten kielten asiantuntijaryhmä esittelee raportissaan *Language Vitality and Endangerment* (UNESCO 2003) yhdeksän eri kriteeriä uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden mittaamiseen.

1. Kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle
2. Absoluuttinen puhujamäärä
3. Suhteellinen puhujamäärä
4. Nykyiset kielenkäyttödomeenit
5. Uusien domeenien ja median kehittyminen
6. Kielenopetusmateriaalin ja kirjallisuuden tilanne
7. Virallisen tason asenteet, tuki ja käyttö; kielipolitiikka
8. Yhteisön jäsenten asenne omaa kieltään kohtaan
9. Kielen dokumentoinnin määrä ja laatu

Tarkastelen esimerkinomaisesti Karjalan tasavallassa puhutavan karjalan kielen tilannetta UNESCO:n yhdeksän kriteerin valossa. Karjalan kielellä tarkoitan tässä yhteydessä varsinaiskarjalan ja livvin kielimuotoja. Kriteereihin liittyvät asteikot ja eri asteiden määritelmät ovat tässä englanniksi suoraan siinä muodossa kuin UNESCO 2003 ne esittää.

1. Kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle

Degree of Endangerment	Grade	Speaker Population
<i>safe</i>	5	The language is used by all ages, from children up.
<i>unsafe</i>	4	The language is used by some children in all domains; it is used by all children in limited domains.
<i>definitively endangered</i>	3	The language is used mostly by the parental generation and up.
<i>severely endangered</i>	2	The language is used mostly by the grandparental generation and up.
<i>critically endangered</i>	1	The language is used mostly by very few speakers, of great-grandparental generation.
<i>extinct</i>	0	There exists no speaker.

Karjalan tasavallassa puhuttava karjalan kieli sijoittuu asteikolla tasolle 3, *definitely endangered*, tai useilla alueillaan jo tasolle 2, *severely endangered*. Joillakin alueilla tilanne on toki tätäkin huonompi.

2. Absoluuttinen puhujamäärä

Vaikka UNESCO 2003 esittää absoluuttisen puhujamäärän yhtenä elinvoimaisuuden kriteerinä, se ei ota kantaa siihen, minkä kokoiset kielet ovat turvassa ja minkä kokoiset uhanalaisia. Yleisluontoisesti todetaan vain, että pieni puhujamäärä on aina riski, koska pieni yhteisö on haavoittuvampi kuin suuri.

3. Suhteellinen puhujamäärä

Degree of Endangerment	Grade	Proportion of Speakers Within the Total Reference Population
<i>safe</i>	5	All speak the language.
<i>unsafe</i>	4	Nearly all speak the language.
<i>definitively endangered</i>	3	A majority speak the language.
<i>severely endangered</i>	2	A minority speak the language.
<i>critically endangered</i>	1	Very few speak the language.
<i>extinct</i>	0	None speak the language.

Karjalan kieli kuuluu tasolle 2, koska tasavallassa asuvista karjalaisista karjalaa puhuu alle 50 %. Jos taas viiteryhmänä nähdään tasavallan asukkaat, niin heistä karjalaisten osuus on 9 % ja karjalan kieltä osaavien osuus vastaavasti pienempi. (Tarkemmin Pasanen 2006: 116.)

4. Nykyiset kielenkäyttödomeenit

Degree of Endangerment	Grade	Domains and Functions
<i>universal use</i>	5	The language is used in all domains and for all functions
<i>multilingual parity</i>	4	Two or more languages may be used in most social domains and for most functions.
<i>dwindling domains</i>	3	The language is in home domains and for many functions, but the dominant language begins to penetrate even home domains.
<i>limited or formal domains</i>	2	The language is used in limited social domains and for several functions

<i>highly limited domains</i>	1	The language is used only in a very restricted domains and for a very few functions
<i>extinct</i>	0	The language is not used in any domain and for any function.

Karjalan kielen voi tulkinnasta riippuen sijoittaa tasolle 3 tai 2. Tasolle 3 se sopisi sikäli, että sitä yhä käytetään kotiin liittyvillä domeeneilla ja useissa eri funktioissa. Venäjän kieli on kuitenkin jo selkeästi vallannut karjalan kielen aseman kotikielenä nuorempien ikäluokkien keskuudessa, joten sikäli tason 3 määritelmä on liian myönteinen.

5. Uusien domeenien ja median kehittyminen

Degree of Endangerment	Grade	New Domains and Media Accepted by the Endangered Language
<i>dynamic</i>	5	The language is used in all new domains.
<i>robust/active</i>	4	The language is used in most new domains.
<i>receptive</i>	3	The language is used in many domains.
<i>coping</i>	2	The language is used in some new domains.
<i>minimal</i>	1	The language is used only in a few new domains.
<i>inactive</i>	0	The language is not used in any new domains.

Uusilla domeeneilla UNESCO 2003 tarkoittaa esimerkiksi koulua ja moderneja työympäristöjä; mediaan sisältyvät radio, tv, lehdistö ja internet. Karjalan kieli sopii nähdäkseni lähinnä tasolle 2. Kieltä käytetään jossain määrin mediassa, mutta koulussa ja työelämässä sen asema on heikko.

6. Kielenopetusmateriaalin ja kirjallisuuden tilanne

Grade	Accessibility of Written Materials
5	There is an established orthography, literacy tradition with grammars, dictionaries, texts, literature, and everyday media. Writing in the language is used in administration and education.
4	Written materials exist, and at school, children are developing literacy in the language. Writing in the language is not used in administration.
3	Written materials exist and children may be exposed to the written form at school. Literacy is not promoted through print media.
2	Written materials exist, but they may only be useful for some members of the community; and for others, they may have a symbolic significance. Literacy education in the language is not a part of the school curriculum.
1	A practical orthography is known to the community and some material is being written.
0	No orthography available to the community.

On jälleen tulkinnanvaraista, onko karjalan kielen tilanne yleisesti ottaen lähempänä tasoa 4 vai 3. Karjalan kieltä koulussa lukevat lapset oppivat kirjoittamaan ja lukemaan karjalaksi, mutta eri asia on se, kuinka sujuvaa taito on ja käytetäänkö sitä muualla kuin oppitunneilla. Myös tason 2 määritelmä pätee nähdäkseni karjalan kielen tilaan, kun otetaan huomioon, että suuressa osassa Karjalan kouluja kieltä ei opeteta lainkaan.

7. Virallisen tason asenteet, tuki ja käyttö; kielipolitiikka

Degree of Support	Grade	Official Attitudes toward Language
<i>equal support</i>	5	All languages are protected.
<i>differentiated support</i>	4	Minority languages are protected primarily as the language of the private domains. The use of the language is prestigious.

<i>passive assimilation</i>	3	No explicit policy exists for minority languages; the dominant language prevails in the public domain.
<i>active assimilation</i>	2	Government encourages assimilation to the dominant language. There is no protection for minority languages.
<i>forced assimilation</i>	1	The dominant language is the sole official language, while non-dominant languages are neither recognized nor protected.
<i>prohibition</i>	0	Minority languages are prohibited.

Karjalan tasavallan kielipolitiikkaa kuvaa parhaiten taso 3. Passiivinen assimilaatiopolitiikka tarkoittaa tilannetta, jossa vähemmistökielten käyttöä ei virallisesti estetä, muttei myöskään juuri tueta. Vuonna 2004 voimaan tullut laki vähemmistökielten tukemisesta Karjalan tasavallassa (ks. Markianova 2005) on niin väljästi muotoiltu, ettei sitä missään nimessä voi pitää todellisena vähemmistökielten tukemisena.

8. Yhteisön jäsenten asenne omaa kieltään kohtaan

Grade	Community Members' Attitudes toward Language
5	<i>All</i> members value their language and wish to see it promoted.
4	<i>Most</i> members support language maintenance.
3	<i>Many</i> members support language maintenance; others are indifferent or may even support language loss.
2	<i>Some</i> members support language maintenance; others are indifferent or may even support language loss.
1	Only <i>a few</i> members support language maintenance; others are indifferent or may even support language loss.
0	<i>No one</i> cares if the language is lost; all prefer to use a dominant language.

Sijoittaisin karjalan kielen tasolle 4: karjalaisten asenne kielen säilyttämistä kohtaan on nähdäkseni laajalti positiivinen. Positiiv-

viset asenteet eivät kuitenkaan usein korreloi kielenvalinnan ja aktiivisen toiminnan kanssa.

9. Kielen dokumentoinnin määrä ja laatu

Nature of Documentation	Grade	Language Documentation
<i>superlative</i>	5	There are comprehensive grammars and dictionaries, extensive texts; constant flow of language materials. Abundant annotated high-quality audio and video recordings exist.
<i>good</i>	4	There are one good grammar and a number of adequate grammars, dictionaries, texts, literature, and occasionally updated everyday media; adequate annotated high-quality audio and video recordings.
<i>fair</i>	3	There may be an adequate grammar or sufficient amount of grammars, dictionaries, and texts, but no everyday media; audio and video recordings may exist in varying quality or degree of annotation.
<i>fragmentary</i>	2	There are some grammatical sketches, word-lists, and texts useful for limited linguistic research but with inadequate coverage. Audio and video recordings may exist in varying quality, with or without any annotation.
<i>inadequate</i>	1	Only a few grammatical sketches, short word-lists, and fragmentary texts. Audio and video recordings do not exist, are of unusable quality, or are completely un-annotated.

Karjalan kieli sopii parhaiten tasolle 3. Sanakirjoista on mainittava Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen ja Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimittama Karjalan kielen sanakirja; lisäksi on olemassa joitakin päämurteiden tai paikallismurteiden sanakirjoja. Tekstikokoelmia on melko runsaasti, samoin kuin äänitteitä. Päivittäistä mediaa ei ole.

3. Kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle

Kielen siirtymistä sukupolvelta toiselle (*inter-generational transmission*) pidetään laajalti merkittävimpänä tekijänä kielen uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden määrittelyssä (esim. UNESCO 2003: 8–9; Magga – Skutnabb-Kangas 2003: 43; Rasmussen 2005: 21). Siirtymiskriteerin mukaan kieli määritellään uhanalaiseksi, kun sen siirtyminen vanhemmilta lapsille katkeaa tai häiriintyy. Tämä voi tarkoittaa monenlaisia tilanteita. On tapauksia, joissa vähemmistöyhteisö on vaihtanut kielensä enemmistökieleen jopa yhden ainoan sukupolven sisällä. Tyypillisesti kielenvaihto kuitenkin tapahtuu asteittain noin kolmen sukupolven aikana ja eri tahtiin maaseudulla ja kaupungeissa tai esim. korkeasti ja matalasti koulutettujen parissa. Tässä kolme suomalais-ugrilaista esimerkkiä perheiden kielenvaihdosta äitien kielellisten valintojen kautta kuvattuna:

1) 1930-luvulla syntynyt inarinsaamelainen nainen.

Puhui omien vanhempiensa kanssa vain inarinsaamea. Puhui inarinsaamenkielisen miehensä kanssa perheen vanhimmille lapsille inarinsaamea. Lapset joutuivat koulussa suuriin vaikeuksiin suomen kielen taidottomuuden takia, joten vanhemmat päättivät vaihtaa kotikielen suomeen, jos lapsia vielä syntyy. Iltatähdelle alettiin puhua suomea, samalla vanhempien lasten keskinäiseksi ja vanhempien ja lasten väliseksi kieleksi tuli suomi. Vanhemmat keskenään jatkoivat inarinsaamen puhumista. Aikuisena iltatähti on ainoana perheen lapsista opetellut inarinsaamen kielen ja alkanut käyttää sitä aktiivisesti.

2) 1960-luvulla syntynyt niittymarilainen nainen.

Puhui omien vanhempiensa kanssa aina maria. Vanhemmalle kahdesta lapsestaan puhui marinkielisen miehensä kanssa aluksi maria. Kun lapsi lähti venäjänkieliseen lastentarhaan, hän joutui jonkinlaisen kielishokin valtaan ja lakkasi kokonaan puhumasta pariaksi vuodeksi. Tästä säikähtäneenä ja ympäristön painostuksesta vanhemmat vaihtoivat venäjän kieleen. Nuoremmalle lapselle puhuttiin alusta asti venäjää.

3) 1960-luvulla syntynyt vienankarjalainen nainen.

Puhui omien vanhempiensa kanssa vain karjalaa. Vanhemmalle kahdesta lapsestaan puhui aluksi karjalaa; karjalainen, mutta heikosti

karjalaa osaava mies puhui osittain venäjää ja osittain karjalaa. Kun lapsi lähti venäjänkieliseen lastentarhaan, tämä alkoi vaatia, että kotona puhutaan venäjää. Kieli vaihtuikin pian venäjäksi. Nuoremmalle lapselle puhuttiin aluksi venäjää. Kielipesätoiminnan myötä nuorempi lapsi oppi karjalaa ja äiti alkoi puhua sitä kotona. Nykyään nuorempi lapsi puhuu karjalaa sujuvasti ja vanhempi ymmärtää sitä hyvin. Kotona puhutaan sekä karjalaa että venäjää.

Kielen siirtymistä sukupolvelta toiselle on pyrkinyt mittaamaan mm. Michael Krauss (tässä Grenoblen & Whaley'n 2006: 6 mukaan). Hän on luonut kymmenportaisen asteikon, jonka mukaan kielen elinvoimaisuutta ja uhanalaisuutta voi määrittellä kielen siirtymiskriteerin valossa:

a	The language is spoken by all generations, including all, or nearly all, of the children
a-	The language is learned by all or most children
b	The language is spoken by all adults, parental age and up, but learned by few or no children
b-	The language is spoken by adults in their thirties and older but not by younger parents
c	The language is spoken only by middle-aged and older, in their forties and up
c-	All speakers in their fifties and older
-d	All speakers in their sixties and older
d	All speakers in their seventies and older
d-	All speakers in their seventies and older, and fewer than 10 speakers
e	Extinct, no speakers

Yksittäisen kielen sijoittaminen tietylle tasolle on yleensä ongelmallista, koska kielen tilanne voi olla eri alueilla hyvin erilainen. Pohjoissaame kuuluu Norjan Kautokeinin alueella ylimmälle tasolle – kaikki ikäluokat puhuvat kieltä – mutta vaikkapa Vuotsossa lähinnä tasolle c tai c-, kun tarkastellaan yleistä tilannetta harvoja poikkeustapauksia huomioimatta. Revitalisaatiovaiheessa elävän kielen määrittely tällä asteikolla on erityisen ongelmallista. Tällöin tilanne on usein se, että suurin osa syntyperäisistä puhujista on

vanhuksia ja keski-ikäisiä, mutta revitalisaation myötä kasvaa uusi pikkulasten sukupolvi, joka oppii kieltä. Näiden ikäryhmien välille jää sukupolvi, jonka edustajat eivät osaa kieltä tai joutuvat opettelemaan sen aikuisena (ns. *lost generation*, ks. Grenoble & Whaley 2006: 57, 90). Tällainen tilanne on parhaillaan inarinsaamen kieliyhteisössä, ja inarinsaamen elinvoimaisuuden määrittely Kraussin asteikolla onkin mahdotonta.

Sitä, mitä kielen siirtyminen käytännössä tarkoittaa, on nähdäkseni käsitelty tutkimuskirjallisuudessa hyvin vähän. Itse näkisin kielen siirtymisen kriteeriksi sen, muodostuuko vähemmistökielestä lapsille joissain domeeneissa tai joidenkin ihmisten kanssa aktiivista kommunikointikieltä. Aktiivisen kommunikointikielen määrittelen niin, että lapsi tuottaa kieltä kokonaisuudessaan lausein ja spontaanisti, eikä vain vanhemman tai opettajan ohjailemana tai joissakin muodollisissa tilanteissa.

4. Uralilaisten vähemmistökielten siirtyminen

Uralilaisten vähemmistökielten nykytilanne on kielen siirtymiskriteerin valossa varsin kirjava. Osa kielistä välittyi edelleen vanhemmilta lapsille, toisia taas ei ole käytetty kotikielenä enää vuosikymmeniin. Olen pyrkinyt hahmottelemaan kokonaistilannetta V:n muotoisella kuviolla, joka kuvaa jatkumoa kielen siirtymisestä siirtymisen katkeamiseen ja uudelleen alkamiseen. Vasen yläreuna, kategoria A edustaa tilannetta, jossa kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle ei koskaan ole laajassa mittakaavassa katkennut. Laajalla mittakaavalla tarkoitan sitä, että kieltä on jatkuvasti puhuttu useilla alueilla ja monenlaisissa perheissä – eikä esimerkiksi vain laajan puhuma-alueen parissa kylässä tai vain korkeasti koulutettujen vanhempien perheissä. A-kategorian kielten puhujayhteisöissä on tapahtunut ja tapahtuu assimilaatiota, mutta ainakaan toistaiseksi se ei ole johtanut tilanteeseen, jossa koko lasten ikäryhmä puhuisi vain enemmistökieltä. V:n kärki, kategoria B, kuvaa tilannetta, jossa kielen siirtyminen lapsille on laajassa mittakaavassa katkennut, eli

vähemmistökieltä aktiivisesti puhuvia lapsia ei tällä hetkellä ole. V:n kärkeen sijoitetut kielet ovat kielikuntamme vakavimmin uhanalaisia kieliä, joista useilla on enää harvoja, iäkkäitä puhujia; akkalansaamen viimeinen puhuja on jo eräiden tietojen mukaan kuollut vuonna 2003. Kuvion oikea yläreuna, kategoria C, puolestaan tarkoittaa revitalisaatiotilannetta, jossa kielen siirtyminen lapsille on alkanut uudestaan tauon jälkeen.

Määrittelyn perusteena on yksinomaan se, oppivatko eri kielten puhujayhteisöiden lapset tällä hetkellä kyseistä vähemmistökieltä aktiivisesti vai eivät – en siis yritä kuvata kielten kokonaisu-tilannetta. Useiden lähellä B-kategoriaa olevien kielten parissa tapahtuu revitalisaatiota, mutta se ei ainakaan toistaiseksi ole käynnistänyt uudelleen kielen siirtymistä. Kuvion äärilaidat kuvaavat suhteellisia, eivät absoluuttisia ääritilanteita: Pohjoissaame kuuluu A-laitaan nimenomaan verrattuna esimerkiksi B-kategorian turjansaameen, mutta se ei tarkoita, että pohjoissaamen välittyminen sukupolvelta toiselle olisi kaikkialla itsestäänselvää. Samoin inarinsaame edustaa C-laitaa nimenomaan verrattuna muihin uralilaisiin kieliin, vaikkei sen revitalisaatio olekaan johtanut kielen siirtymiseen läheskään kaikissa inarinsaamelaisperheissä. Kielten tilanne vaihtelee eri alueilla ja eri kansanosien kesken, ja poikkeuksia on kaikkien kielten kohdalla kumpaankin suuntaan. Kielten sijoittaminen tähän kuvioon onkin varsin tulkinnanvaraista ja vaatii yleistämistä. Kuvion hahmottelussa minua ovat auttaneet lukuisat kollegat, joiden nimet näkyvät lähdeluettelossa; heistä FT, dosentti Tapani Salmisen osuus on ollut erittäin merkittävä.

A) KIELEN SIIRTYMINEN
EI OLE KOSKAAN
KATKENNUT

C) KIELEN SIIRTYMINEN
ON KATKENNUT JA
ALKANUT UUDESTAAN

pohjoissaame, mokša,
niittymari, udmurtti

inarinsaame

ersä, perminkomi, komi,
tundranenetsi (Siperia)

vuorimari, luulajansaame
pohjoishanti, metsänenetsi

eteläsaame

võro, meänkieli, livvi

koltansaame

kveeni, itähanti, csángó,
tundranenetsi (Eurooppa),
pohjoiselkupperi

karjala

vepsä, seto, pohjoismansi,
nganasaani

kildininsaame, lyydi

turjan-, akkalan-, uumajan- ja piitimensaame,
vatja, inkeroinen, liivi, jazvankomi, itämansi,
metsä- ja tundraenetsi, keski- ja
eteläselkupperi

B) KIELEN SIIRTYMINEN
ON KATKENNUT

Esimerkiksi kielestä, jonka siirtyminen ei koskaan ole laajassa mittakaavassa katkennut, käy hyvin niittymarin kieli. Sillä on edelleen vahva asema kommunikointikielenä maaseutujen marilaisvoittoisissa kylissä, joissa sitä puhuvat kaiken ikäiset marilaiset.

Tällainen tilanne on niin Marin tasavallassa kuin esim. suurimmalla diaspora-alueella Baškortostanissa. Suurissa taajamissa, piirikesköksissä ja kaupungeissa kieli kuitenkin siirtyy vain osalle marilapsista. Esimerkki kielestä, jonka siirtyminen lapsille on katkennut, on kildininsaame. Sitä puhuu vielä noin 650 henkeä (Sammallahti 1998: 1), mutta lapset oppivat perheissä venäjää. Osa kildininsaamea puhuvien vanhempien lapsista varmasti ymmärtää kieltä jossain määrin, mutta aktiivista kildininsaamen taitoa ei lapsilla ole. Kieltä on elvytetty jossain määrin, mutta ei sellaisin keinoin, joiden tuloksena edes teoriassa voisi olla lasten aktiivinen kielitaito. Tämä on Venäjällä valitettavan tavallinen tilanne. Revitalisaatio tarkoittaa parhaimmillaan laulujen ja lorujen opettamista lastentarhassa, parin viikkotunnin kielenopetusta koulussa, omakielisen kirjallisuuden julkaisemista ja ehkä jonkinlaista kielikerho- tai leiritointia. Vähemmistökielen siirtyminen vaatii kuitenkin selvästi tehokkaampia ja pitempikestoisia toimia kuten kielen käyttöä kotikielenä, kielipesätoimintaa tai kielikylypöpetusta.

Ainoa uralilainen vähemmistökieli, joka nähdäkseni ylittää C-kategoriaan, on inarinsaame. Sen siirtyminen lapsille väheni suomenkielisen kansakoululaitoksen ja sotien mukanaantuomien muutosten myötä niin, että 1960-luvulla syntyneistä lapsista vain muutama oppi aktiivisesti inarinsaamea. Kielipesätoiminnan alkaessa vuonna 1997 inarinsaamea äidinkielenään puhuvia lapsia oli neljä eli kielen siirtyminen laajassa mittakaavassa oli katkennut. Kielipesätoiminnan myötä Inariin kehittyi uusi inarinsaamea osaa-vien lasten sukupolvi: vuoteen 2008 mennessä yhteensä viitisenkymmentä lasta on oppinut inarinsaamen kielipesissä (luvussa mukana sekä Inarinsaamen kielen yhdistyksen kielipesä Inarin kirkonkylässä että Ivalossa vuosina 1997–2000 toiminut kunnan kielipesä). Vuodesta 2000 alkaen Inarin ala-asteella on tarjottu näille lapsille omakielistä aineopetusta. Kieltä on alettu puhua muutamissa perheissä lapsille, ja on syytä olettaa, että tämä tendenssi jatkuu edelleen. (Ks. Olthuis 2000 ja 2003; Pasanen 2003 ja tulossa.)

B- ja C-kategorioiden välille olen sijoittanut joitakin kieliä. Niiden parissa on tapahtunut kielen siirtymiseen tähtäävää revitalisaatiota, mutta se on vielä liian alkuvaiheessa tai vähäistä, jotta sen voisi katsoa kääntäneen kielenvaihdon suuntaa laajassa mittakaavassa. Varsinaiskarjalan kieltä on elvytetty vuodesta 2000 alkaen Uhtuan karjalankielisissä kielipesissä (nykyisin itsenäisessä karjalankielisessä lastentarhassa), mutta kyseessä on vain yksi taajama lukuisten joukossa, eikä toiminta ole johtanut esim. omakieliseen kouluopetukseen, kuten Inarissa. (Ks. Pasanen 2003, 2005 ja tulossa.)

5. Koulun rooli assimilaation ja revitalisaation tekijänä

Oikeus omakieliseen perusopetukseen – siihen, että eri aineita opetetaan omalla kielellä – on yksi tärkeimmistä kielellisistä ihmisoikeuksista. Niin historiaa kuin nykypäivää tarkasteltaessa on ilmiselvää, että omakielisen opetuksen puuttuminen puolestaan on yksi vakavimmista assimilaatiota edistävästä tekijöistä. Kuten Tove Skutnabb-Kangas ja Ole Henrik Magga (2003: 43) toteavat: ”Even if schools alone cannot save languages, schools can kill them more or less on their own.” Toisaalta koulun roolia kielen siirtäjänä on myös kritisoitu. Vähemmistökieliset vanhemmat näkevät koulun mahdollisuudet mielellään suurempina kuin ne todellisuudessa ovat, koska se vapauttaa heidät päävastuusta kielen siirtämisessä (Fishman 1991: 368–80).

Kuinka oikeus omakieliseen opetukseen toteutuu uralilaisien vähemmistökielten puhujien kohdalla? Olen jakanut kielet neljään ryhmään sen mukaan, millainen asema niillä on puhuma-alueillansa peruskoulutuksessa.

1. Omakielistä opetusta useimmissa oppiaineissa läpi koko peruskoulun:
pohjoissaame
2. Omakielistä opetusta joissakin oppiaineissa tai joillakin luokkatasoilla:
inarinsaame, koltansaame, eteläsaame, luulajansaame, ersä, mokša, vuorimari, niittymari, udmurtti, komi
3. Oma kieli oppiaineena:
kildininsaame, kveeni, meänkieli, karjala, livvi, vepsä, vatja, võro, seto, perminkomi, pohjoishanti, pohjoismansi, tundra- ja metsänenetsi, nganasaani, pohjoisselkupperi
4. Ei minkäänlaista asemaa kouluopetuksessa:
turjan-, akkalan-, uumajan- ja piitimensaame, lyydi, inkeroinen, liivi, jazvankomi, itähanti, itämansi, csángó, tundra- ja metsäenetsi, keski- ja eteläselkupperi

Venäjän uralilaisista kielistä yksikään ei ole saavuttanut kunnollista asemaa kouluopetuksen kielenä. Ylipäänsä Venäjällä vain kolmella vähemmistökielellä – turkkilaiskieliin kuuluvilla tataarilla, baškiirilä ja jakuutilla – on joissakin kouluissa tarjolla äidinkielistä kouluopetusta kaikilla luokkatasoilla. Uralilaisista vähemmistökielistä vain pohjoissaamella onkin niin hyvä tilanne, että omakielistä opetusta on tarjolla kaikilla luokkatasoilla useissa kouluissa eri puolilla kielen puhuma-aluetta. Tämä kuitenkin koskee vain saamelaiden kotiseutualueita ja sielläkin vain osaa kouluista. Suomessa jo yli puolet saamelaislapsista asuu saamelaisalueen ulkopuolella.

Kategoriaan 2 kuuluu hyvin erilaisessa asemassa olevia kieliä. Inarinsaamen kielellä on tällä hetkellä omakielistä opetusta peruskoulun kuudennelle luokalle saakka, joskaan ei kaikissa aineissa. Oppimateriaalipulan takia monilla inarinsaamenkielisilläkin tunneilla joudutaan käyttämään suomenkielisiä kirjoja. Ylemmillä luokilla opetus on suomeksi ja inarinsaame on vain yhtenä oppiaineena. Ns. keskisuurten suomalais-ugrialaisten kielten eli volgalais- ja permiläiskielten käyttö opetuksessa on vähentynyt merkittävästi viimeisten vuosikymmenien aikana. Tällä hetkellä

vähemmistökieliä käytetään joissakin kouluissa alemmilla luokilla epävirallisena osana opetusta tai jotakin ainetta, tavallisimmin oman kansan kirjallisuutta saatetaan opettaa omalla kielellä.

Suurin osa uralilaisista vähemmistökielistä kuuluu 3. kategoriaan: omakielistä aineopetusta ei ole, mutta kieltä opetetaan joissakin kouluissa kaksi–kolme tuntia viikossa. Jos vähemmistökielen tila on edelleen niin hyvä, että se välittyy kotona lapsille, nämä vähäiset opetustunnit ovat tietenkin parempi kuin ei mitään. Ne antavat mahdollisuuden kommunikoida vähemmistökielellä, ja niiden myötä lapsi saavuttaa ainakin jonkinlaisen luku- ja kirjoitustaidon omassa äidinkielessään. Monet 3. kategorian kielistä – kuten kildinsaame ja vepsä – ovat kuitenkin jo niin uhanalaisia, etteivät koululaiset puhu niitä aktiivisesti, ja kommunikointikielenä kielenopetustunneilla on enemmistökieli. Tällainen opetus toimii lähinnä symbolisena eleenä vähemmistökielen hyväksi. Se saattaa muokata asenteita kieltä kohtaan positiivisemmiksi ja parhaassa tapauksessa herättää kiinnostusta sen aktiiviseen oppimiseen, mutta se ei tuota lapsille aktiivista kielitaitoa eikä johda kielen siirtymiseen. Pikemminkin se on valheellinen signaali kielen elvyttämisestä.

Vielä huonommin asiat ovat kaikkein pienimpien kielten puhujilla sekä yleensä diasporassa asuvilla vähemmistökielten puhujilla. Heille ei ole yleensä tarjolla edes oman kielen opetusta koulussa. 4. kategorian kielet ovat kielikuntamme kaikista pienimpiä ja uhanalaisimpia kieliä, joista monet ovat jo sammumaisillaan. Joukosta erottuu lyydi, jolla on vielä useita tuhansia puhujia. Sen opettamista on vaikeuttanut materiaali- ja opettajapula, joiden taustalla vaikuttaa erimielisyys lyydin määrittelemisestä itsenäiseksi kieleksi vs. livvin murteeksi (ks. Lüüdilaine 2007).

Jos kieli ei enää välity kotona vanhemmilta lapsille, enemmistökielinen kouluopetus tarkoittaa sitä, että kielen mahdollisuudet todelliseen revitalisaatioon evätään. Jos lapset yhä oppivat kieltä kotonaan, opetus enemmistökielellä tarkoittaa sitä, että enemmistökielestä tulee lapsen ja nuoren sivistyksen kieli: kieli, jolla käsitellään moderniin yhteiskuntaan ja kulttuuriin liittyviä asioita. Oma kieli marginalisoituu. Sille jää parhaassa tapauksessa kotiin,

sukuun, ystäviin, kotiseutuun ja perinteiseen kulttuuriin liittyviä käyttöaloja, mikä ilmeisesti ei riitä säilyttämään kieltä modernisoituneessa yhteiskunnassa kovin monen sukupolven ajan.

6. Assimilaation ja revitalisaation kilpajuoksu

Revitalisaatiota ei pitäisi ajatella projektina, joka loppuu siihen, että kieli on saatu nostettua tarpeeksi hyvään asemaan. Revitalisaatio ei saa loppua, koska assimilaatiota aiheuttavat tekijät yhteiskunnassa eivät katoa mihinkään. Käänteinen kielenvaihto on assimilaation ja revitalisaation jatkuvaa kilpajuoksua, jonka tulosta kukaan ei etukäteen tiedä. Vaikka on mahdotonta ennustaa, mitkä kielet tulevat olemaan lähimmän sadan vuoden aikana sammuvien joukossa, ympäri maailmaa saatujen esimerkkien perusteella tiedämme jotain siitä, millä edellytyksillä vähemmistökielillä on parhaat mahdollisuudet selvitä.

1. Kielensäilyttäjien ketju

Vähemmistökielten revitalisaatiossa tarvitaan mahdollisimman kokonaisvaltaista näkemystä. Marja-Liisa Olthuis (2003) puhuu *kielensäilyttäjien ketjusta*, joka on ihannetapauksessa kodin, päivähoiton, peruskoulun, jatkokoulutuksen, työelämän, vapaa-ajan aktiiviteettien ja julkisten alojen muodostama vähemmistökielinen ketju. Yhteen osa-alueeseen tai ikäluokkaan keskittyminen ei riitä. On ajateltava tulevaisuutta. Jo kielipesätoiminnan alkaessa on mietittävä, miten turvataan kielen asema koulussa; aikuisille suunnatun kielikurssin alkaessa on mietittävä, miten kurssilaiset pääsevät käyttämään kieltä ja miten heitä rohkaistaan puhumaan sitä lapsilleen, jne.

2. Kielen siirtyminen prioriteettina

Kuten edellä on tullut ilmi, kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle on ehdottomasti merkittävin kielen elinvoimaisuuden kriteeri. Revitalisaatiotoimet olisikin alusta asti kohdennettava siihen. Vähemmistöyhteisön, kuten myös sitä ympäröivän enemmistön, on syytä myöntää se tosiseikka, että parin viikkotunnin kielenopetus koulussa tai päivähoitossa ei johda kielen siirtymiseen. Varmimmin ja tehokkaimmin kieli siirtyy kotona vanhemmilta lapsille, mutta jos se ei ole mahdollista, kielipesätoiminta ja omakielinen (kielikylpy)opetus koulussa voivat parhaiten paikata kodin roolia. Näin siis länsimaisessa yhteiskunnassa, jossa päivähoito ja perusopetus koskettavat lähes jokaista lasta.

3. Modernin kulttuurin kehittäminen omalla kielellä

Vähemmistöyhteisön suhtautumisessa modernisaatioon ja globalisaatioon on kolme päävaihtoehtoa. Se voi joko kieltäytyä niistä ja pysytellä omassa perinteisessä kulttuurissaan, tai hyväksyä ne hyläten oman perinteensä ja usein samalla kielensä. Kolmas vaihtoehto on modernisoitua ja globalisoitua omilla ehdoilla ja omalla kielellä. Länsimaisessa yhteiskunnassa, jossa esim. koulutus, media ja maailmanlaajuinen tietoliikenne vaikuttavat ihmisten elämään suuresti, modernisaatiosta ja globalisaatiosta kieltäytyminen ja yksikielisenä pysyttelemine ei ole vähemmistöyhteisölle realistinen tavoite. Jos oman kielen ja identiteetin halutaan säilyvän, perinteisen kulttuurin hylkääminen on niin ikään huono vaihtoehto. On siis pyrittävä yhdistämään uutta ja vanhaa, omaa ja vierasta. Tämä on vähemmistöille haasteellista mm. enemmistöjen ylläpitämien stereotyyppien ja myös vähemmistön sisäisten näkemyserojen vuoksi. Suomessa stereotyyppistä kuvaa aidosta saamelaiskulttuurista on tuulettanut mm. inarinsaamelainen rap-artisti Amoc, Mikkäl Antti Morottaja (ks. Pasanen tulossa). Virossa ja Venäjällä omakielistä modernisaatiota on edistetty *etnofuturism*in muodossa (ks. Sallamaa 2005).

4. Ideologinen selkiyttäminen

Ideologinen selkiyttäminen (*ideological clarification*) on Joshua Fishmanin (1991) kuvaama prosessi, joka on olennainen edellytys revitalisaation onnistumiselle. Vähemmistöyhteisön on selvitettävä itselleen tavoitteensa ja arvonsa oman kielensä suhteen: Miksi kieltä halutaan elvyttää? Mitä kaikkea kieli edustaa, mitä sen mukana menetettäisiin? Millaisia tavoitteita revitalisaatiolle asetetaan? Selkiyttämisprosessiin liittyy olennaisesti kysymys vastuun jakautumisesta. Vähemmistön on otettava päävastuu kielensä kohtalosta niin yhteisönä kuin yksilöinä. On ymmärrettävä, että revitalisaatio vaatii positiivisten asenteiden lisäksi sitoutumista ja kovaa työtä, jota kukaan tai mikään ei voi tehdä yksittäisten kielenpuhujien sijasta.

Lähteet

- FISHMAN, JOSHUA 1991: *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Multilingual Matters 76. Clevedon, Philadelphia & Adelaide.
- GRENOBLE, LENORE A. & WHALEY, LINDSAY J. 2006: *Saving Languages. An introduction to language revitalization*. New York, Cambridge University Press.
- HAUGEN, EINAR 1953: *The Norwegian language in America*. Bloomington, Indiana University Press.
- HUSS, LEENA 1999: *Reversing Language Shift in the Far North. Linguistic Revitalization in Northern Scandinavia and Finland*. Studia Uralica Upsaliensia. Uppsala, Uppsala Universitet.
- KING, JEANETTE 2001: Te kohanga reo. Maori language revitalization. HINTON & HALE (eds): *The green book of language revitalization in practice*, s. 119–128. Academic Press.
- Lüüdilaine 2007. Lyydiläisen Seuran vuosijulkaisu.
- MAGGA, OLE HENRIK & SKUTNABB-KANGAS, TOVE 2003: Life or death for languages and human beings. Experience from Saamiland. Camilleri Grima – Huss – King (eds.): *Transcending monolingualism. Linguistic revitalisation in education*, s. 35–52. Multi-

- lingualism and linguistic diversity 2. Netherlands: Swets & Zeitlinger.
- MARKIANOVA, LJUDMILA 2005: Karjalan kieli rajantakaisessa Karjalassa. Paula Kokkonen (toim.): *Sukukansaohjelman arki. Suomalais-ugrilainen perintö ja arkipäivä*. Studia Fenno-Ugrica 21.9.–16.11.2004. Castrenianumin toimitteita 64, s. 59–66. Helsinki.
- OLTHUIS, MARJA-LIISA 2000: Inarinsaamen kielen vuosisadat. *Virittäjä* 104: 568–575.
- 2003: Uhanalaisen kielen elvyttäminen: esimerkkinä inarinsaame. *Virittäjä* 107: 568–579.
- PASANEN, ANNIKA 2003: *Kielipesä ja revitalisaatio. Karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesätoiminta*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos.
- 2005: Kielipesätoiminta osana karjalan ja inarinsaamen kielen revitalisaatiota. Paula Kokkonen (toim.): *Sukukansaohjelman arki. Suomalais-ugrilainen perintö ja arkipäivä*. Studia Fenno-Ugrica 21.9.–16.11.2004. Castrenianumin toimitteita 64, s. 67–81. Helsinki.
- (tulossa): *Kääntäkö kielipesä kielenvaihdon suunnan? Inarinsaamelaisten ja karjalaisten kielipesätoiminnan tarkastelua*.
- RASMUSSEN, TORHEL 2005: *Jávohuvvá ja ealáska. Davvisámegiela giid demografija ja buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi Norggas ja Suomas*. Sáme giela valdofágadutkamuš. Romssa Universitehtta Humanisttalaš fakultehtta Sami ossodat.
- SALLAMAA, KARI 2005: Etnofuturismi ja suomalais-ugrilaiset kirjallisuudet. Paula Kokkonen (toim.): *Sukukansaohjelman arki. Suomalais-ugrilainen perintö ja arkipäivä*. Studia Fenno-Ugrica 21.9.–16.11.2004. Castrenianumin toimitteita 64, s. 159–173. Helsinki.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1998: *The Saami Languages. An Introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji OS.
- SWD 2003 = *Sharing a World of Difference. The Earth's linguistic, cultural and biological diversity*. Paris: UNESCO, WWF & Terralingua.
- TODAL, JON 2007: *Samisk språk i Svahken sijte. Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule*. Dieđut nr. 1. Guovdageaidnu, Sámi Instituhtta.

WWW-sivut

Suomen kolmas raportti alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan täytäntöönpanosta

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/FinlandPR3_fi.pdf

Suomen kulttuurirahaston tiedote

<http://www.skr.fi/default.asp?docId=15020>

Tapani Salmisen kotisivut <http://www.helsinki.fi/~tasalmin/fu.html>

The Kohanga Reo National Trust 1: Te Kohanga Reo

<http://www.kohanga.ac.nz/kohanga.html>

The Kohanga Reo National Trust 2: Keynote Presentation to First Nations Aboriginal Conference, Canada October 2004

<http://www.kohanga.ac.nz/docs/RD/Keynote%20Presentation%20to%20First%20Nationals%20Aboriginal%20Confere%85.pdf>

UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages 2003:

Language Vitality and Endangerment. Document submitted to the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages, Paris 10–12 March 2003.

http://portal.unesco.org/culture/en/file_download.php/4794680ecb5664addb9af1234a4a1839Language+Vitality+and+Endangerment.pdf

Tiedot uralilaisten kielten siirtymisestä sukupolvelta toiselle sekä kielten asemasta koulussa

Aikio-Puoskari, Ulla (saamelaiskielet)

Arola, Laura (meänkieli ja kveeni)

Faster, Mariko (võro ja seto)

Grünthal, Riho (koko kielikunta)

Heinsoo, Heinike (vatja)

Ruul, Kirsti (vatja)

Saarikivi, Janne (koko kielikunta)

Salminen, Tapani (samojedikielet ja koko kielikunta)

Virtanen, Susanna (csángó, hanti ja mansi)

Žovnickaja, Svetlana (nganasaani)

||

Suomen kielen tulevaisuuden problematiikkaa

Johdanto

Käsittelin vuonna 2007 Virittäjässä julkaistussa katsauksessani suomen kielen variaation kehityslinjoja globalisaation ja uusmedian muodostamassa uudessa kehityksessä. Tässä artikkelissani jatkan suomen kielen tulevaisuuden näkymien pohdintaa. En pyri esittelemään järjestelmällisesti erilaisia vaihtoehtoisia tulevaisuusskenaarioita, vaan tuon esiin eräitä tärkeitä pitämiäni kehityslinjoja. Pyrin tarkoituksellisesti ottamaan ulkopuolisen tarkkailijan asenteen: tarkastelen suomen kieltä viestintäteknologian kehityksestä kiinnostuneen fennougristin ja turkologin silmin. Seuraavassa esittelen aluksi lyhyesti ongelmakenttiä, joita käsittelen, ja eräitä niistä kysymyksistä, joihin pyrin vastaamaan.

Puhekieli ja kirjakieli poikkeavat ilmiöinä hyvin paljon toisistaan: puhe liittyy perusolemukseltaan jokapäiväiseen lähiympäristön kanssa kommunikointiin, kun taas normitettu kirjakieli on tietynlaiseen yhteiskuntaan liittyvä rakennelma. Poliittinen ja taloudellinen kehitys muuttaa yhteiskuntaa, ja informaatiotekniikka tuottaa jatkuvasti uusia kommunikaatiovälineitä ja median muotoja. Miten käy perinteisen kirjakielen näissä muutoksissa? Korvautuuko se väistämättä jollakin muulla kielimuodolla tai kielellä? Miten mediamaailman kehitys vaikuttaa puheeseen? Onko kirjakielen ja puheen tulevaisuus sidottu toisiinsa?

Meitä ympäröivä tekstitodellisuus on viime vuosikymmeninä muuttunut suuresti. Kirjoituksen käyttö viestinnässä on lisääntynyt,

kun tietoverkon interaktiiviset ominaisuudet (toisen sukupolven Internet) ovat tulleet etualalle. Usein näkee korostettavan visuaalisuuden lisääntymistä, mutta toisaalta entistä suurempi osa ihmisten ajasta menee tekstien lukemiseen ja tuottamiseen. Tekstejä laaditaan usein yhteistyönä, ja monet tekstit ovat pikemminkin jatkuvan muokkaus- ja uudelleenjulkaisuprosessin välivaiheita kuin varsinaisia lopputuotteita. Suurin osa teksteistä silmäillään nopeasti, ja vain pieni osa varsinaisesti luetaan. Tulevaisuuden visioissa häämöttää kolmannen sukupolven Internet, jossa pyritään saamaan verkkosivujen semanttinen sisältö hakukoneiden käsiteltävissä olevaan muotoon. Miten tekstimaailman muutos vaikuttaa suomen kieleen ja sen asemaan?

Globaalistuminen ja taloudellisen tehokkuuden korostaminen on johtamassa maailman kielelliseen integroitumiseen, mikä vaikuttaa kielten keskinäiseen asemaan. Maailma on ryhmittymässä valtioiden muodostamiin blokkeihin, joiden perusta on taloudellinen mutta joilla on myös kielellisiä ulottuvuuksia. Englannin kielen asema kansainvälisenä yleiskielenä on entisestäänkin korostunut. Ylikansallisten organisaatioiden ja paikallisten yhteisöjen väliin sijoittuva kansallisten valtioiden taso on heikentymässä ja menettämässä merkitystään. Globaalistumisen vaikutuksesta kieliin on ristiriitaisia käsityksiä: yhtäältä kehitys nähdään uhkana kielidiversiteetille, mutta toisaalta väitetään, että syntymässä oleva tilanne luo entistä paremmat edellytykset pienten kielten säilymiselle. Miten globaalistuminen vaikuttaa suomen kielen elinmahdollisuuksiin? Millainen kielipolitiikka parhaiten tukisi suomen kielen säilymistä elinvoimaisena?

Äidinkielen ja kirjallisuuden kouluopetuksen pitäisi antaa nuorille riittävät tiedot ja taidot yhteiskunnan teksti- ja media-maailmassa selviämiseen. Internetin interaktiivisten ominaisuuksien kehityksen myötä nuoret kirjoittavat entistä enemmän, ja heidän maailmansa on muutenkin erilaisten uusmediatekstien täyttämää. Tällä tavoin suuntautunut kirjallinen harrastuneisuus ei kuitenkaan riittävästi tue perinteisen kirjakielen hallintaa. Millainen opetus-suunnitelman pitäisi olla, jotta se yhtä aikaa vastaisi muuttuneen

mediatodellisuuden vaatimuksiin ja samalla hyödyntäisi nuorten omasta tekstiharrastuksestaan saamia taitoja? Nuorten asenteet ja ajatukset eivät enää integroidu yhdeksi maailmankuvaksi samassa määrin kuin vanhemmalla sukupolvella, ja nuorilla voi olla useita rinnakkaisia identiteettejä. Miten äidinkieltä pitäisi markkinoida nykypolvelle? Millainen on äidinkielen brändi ja miten sitä voitaisiin tietoisesti kehittää? Entä miten koulumaailman tulisi reagoida englannin yleiskieliasemaan? Onko englannin tapauksessa enää mielekästä puhua vieraasta kielestä, kun ympäristömme pursuaa tätä kieltä ja nuorten englannin kielen taito perustuu yhtä paljon heidän arkiseen kieliympäristöönsä kuin koulun kielenopetukseen?

Puhe, kirjoituskieli ja kirjakieli

Hyvin monet nykynuoret viettävät suuren osan ajastaan kirjoittamalla viestejä Internetin keskustelupalstoille. Kun ryhtyy kirjoittamaan heidän käyttämästään puheenomaisesta kielestä, törmää terminologiseen ongelmaan: miksi tuota kieltä pitäisi kutsua? Perinteistä norminmukaista kirjakieltä se ei ole, mutta toisaalta se eroaa paljon esimerkiksi nauhalta litteroidusta puheesta. David Crystal (2001) on luonut Englannin kielen vastaavaa muotoa varten termin *Netspeak*. Suomen kielessä tätä kielimuotoa on nimitetty *verkkokieleksi* ja keskustelupalstojen spontaaniin kirjoittamiseen viitattu sanalla *nettipuhe* (Niemi-Pynttari 2007: 25, 30). Tässä artikkelissani en kuitenkaan lähde järjestelmällisesti käyttämään näitä sanoja, vaan ratkaisen terminologisen ongelman toisin: käytän termiä *kirjoituskieli* kaikesta kirjoittamalla välitetystä kielestä, jolloin tämä termi kattaa paitsi Internetin kielivarieteetit myös muiden medioiden kautta välitetyn kirjoitetun kielen. Internetin yhteydessä käytettynä kirjoituskieli viittaa jatkumoon, jonka yhdessä ääriäidässä kieli lähenee litteroitua puhetta ja toisessa suunnassa yhtyy perinteiseen kirjakieleen. Normitettu kirjakieli sisältyy kirjoitetussa muodossaan kirjoituskielikäsitteen alaan yhtenä varieteettinä, erikoiskielenä.

Hyppään tietokoneiden maailmasta hetkeksi kauas menneisyyteen ja otan Internetin kielijatkumon puhetta läheneville varieteeteille kaksi vertailukohdetta, jotka ovat minulle oman tutkijataustani vuoksi läheisiä. Ensimmäinen vertauskohde ovat varhaisimmat jollakin kielellä kirjoitetut tekstit. Monien kielten tapauksessa tällaiset tekstit ovat käännöksiä muista kielistä, jolloin uusi kirjoituskieli tavallaan liittyy käännosten lähdekielen kirjalliseen traditioon. On kuitenkin sellaisia tekstejä, jotka eivät todennäköisesti ole minkään edeltävän kirjakielitradition ilmentymiä. Kun lukee tällaisia kirjoituksia, joista esimerkkinä voisi mainita muinaisturkkilaiset 700-luvulta peräisin olevat tekstit, huomaa, että lyhyissä ja ytimekkäissä lauseissa ja tekstin rakentumisessa on jotain tuttua: teksti tuo mieleen suomalaisten tutkimusmatkailijoiden ennen nauhuriesitystä käsin kirjoittamalla muistiin merkitsemät kansantarinat.¹ Näissä kummassakin vertauskohteessa on kysymys kirjoituskielistä, joka on melko lähellä aikansa puhekieltä (käsin muistiinkirjoitetun kielen ominaispiirteistä ks. Luutonen 1984).

Kun kirjoitetaan puhetta – tapahtuipa se paperia tai tietokonetta apuna käyttäen taikka sitten kiveen hakkaamalla – on palattu lähelle kirjakielen juuria. Syntyvaiheistaan lähtien kirjoittamiseen on kuitenkin sisällynyt monia luontaisia rajoituksia. Kirjoitettaessa oli esimerkiksi vaikea ilmaista prosodisia seikkoja, ja viestin lähettäjä ja vastaanottaja eivät enää olleet samassa tilassa, joten yhteinen tilannekonteksti jäi pois. Kirjoittaminen oli hitaampaa kuin puhuminen, ja paperille tai muulle kirjoitusluterille mahtui vain rajallinen määrä tekstiä. Puheen muistiin merkitseminen olikin vain alkukohta historialliselle kehitykselle, jossa kirjoitusmedian rajoitusten kompensointi vähitellen johti kirjakielen etäntymiseen puhekielestä: virkkeet pidentyivät, syntaktinen kompleksisuus kasvoi, ja sanaston semanttista erottelukykyä kehitettiin. (Vrt. Benzik

---

¹ Muinaisturkkilaisia tekstejä löytyy esim. Gabainin muinaisturkin kieliopin (1974) lukemisto-osasta ja turkkilaisia murretekstejä esim. Räsänen v. 1936 julkaisemasta kielennäyttekokoelmasta.

2003: 251–252.) Myös ajan muotivirtaukset saattoivat vaikuttaa kirjakieleen ja tuoda sille puheesta poikkeavia, tietyille kirjoituskulttuurille ominaisia piirteitä, esimerkiksi 1600-luvun Mongoliassa oli muodikasta yhdistää lauseita liioitellun pitkiksi virkkeiksi (Grønbech & Krueger 1976: 27).

Internetin kirjoituskieltä pyrkii yksinkertaistamaan kaksi tekijää. Ensimmäinen on pyrkimys kirjoittaa puheenomaista kieltä, joka on viime vuosina tullut yhä korostuneemmin esiin, kun tietoverkon interaktiiviset ominaisuudet (toisen sukupolven Internet eli Web 2.0) ovat tulleet käyttöön. Toinen liittyy Internetin multimodaalisuuteen, toisin sanoen siihen, että tietoverkon hyperdokumentit yhdistävät tekstin kuvaan ja ääneen, ja lisäksi hyperlinkit mahdollistavat eräänlaisen tilannekontekstin vastineen synnyttämisen: lukija voi tutustua tekstin taustoihin sen yhteyteen linkitettyjen dokumenttien avulla. Internetin kirjoituskielellä ei siis ole kaikkia niitä rajoituksia, jotka liittyvät perinteisiin painettuihin lineaarisiin teksteihin. Tämä mahdollistaa kielen kuorimisen osasta sitä rakenteellista painolastia, joka siihen on kertynyt painetun tekstin vuosisatoina (vrt. Luutonen 2007: 226–228, 231).

Jos palataan suomen kielen tilanteeseen, niin voidaan todeta, että meillä on suhteellisen vanhakantainen kirjakieli, joka eroaa puhekielestä siinä määrin, että täysin kirjakielen mukainen puhe kuulostaa useimmissa yhteyksissä hieman koomiselta tai synnyttää assosiaation aikakauteen, joka loppui viimeistään 1980-luvun alkupuolella. Kirjakieli on yhtäältä hyvin elinvoimainen kirjallisuuden ja kirjallisten joukkotiedotusvälineiden kielenä, mutta on toisaalta suureksi osaksi menettänyt asemansa yleispuhekielen normipohjana. Samanaikaisesti suuri osa Internetin kirjallisesta viestinnästä käydään suomen kielellä, joka usein lähenee puhekieltä. Nuori sukupolvi on tottunut kirjoittamaan toisella tavalla kuin vanhempi polvi, ja sillä on yhä suurempia vaikeuksia tuottaa perinteistä kirjakieltä. (Ks. esim. Luutonen 2007: 228–229.)

Nuorten kirjoituskieli ei kuitenkaan voi kilpailla perinteisen kirjakielen kanssa ilman yhteiskunnan asiaan puuttumista, sillä kirjakieli sellaisena kuin me sen tunnemme, on tietoisesti synnytetty

ja määritelty yhteiskunnallinen rakennelma ja muodostaa yhteiskunnan instituutioiden kielellisen rajapinnan. Voi kuitenkin kysyä, olisiko yhteiskunnalle hyötyä siitä, että se jollakin tasolla pyrki institutionalisoimaan uusmedian kirjoituskieltä. Verkkokielessä liikutaan lähellä kirjakielen juuria, ja tietoverkon kyberavaruuden yhteisöissä tapahtuu spontaania norminmuodostusta, jolla voisi olla merkitystä kielistandardi(e)n kehittelytyölle (vrt. Crystal 2001: 62–63; Baron 2008: 172; Leppänen 2008: 199).

Kielen säilymisen edellytyksistä

Koska puhekieli, kirjakieli ja kirjoituskieli poikkeavat luonteeltaan toisistaan, on syytä olettaa, että myös niiden säilymisen edellytykset ovat jossain määrin erilaiset. Hypoteesi kehityksen päälinjoista voisi olla, että puhekielen elinvoimaisuus riippuu puheyhteisön säilymisestä sopivan tyyppisenä, kirjakielen säilyminen on lähinnä yhteiskunnallisen kehityksen varassa ja kirjoituskielen tulevaisuus riippuu informaatiotekniikan kehityksestä. Toisaalta puhekieli, kirjakieli ja kirjoituskieli ovat kytköksissä toisiinsa muun muassa siten, että kielen vahvuus yhdessä näistä ilmiäsuista lisää todennäköisyyttä, että kieli on vahva myös muissa muodoissaan.

Puhutun ja kirjoitetun kielen erilainen luonne vaikuttaa myös siihen, miten nopeasti niiden häviäminen voi tapahtua ja miten peruuttamatonta katoaminen on. Puhutun kielen kuolemassa kieli jää siirtymättä viimeiseltä sitä aktiivisesti osaavalta sukupolvelta seuraavalle. Jos kysymys on laajahkosta kieliyhteisöstä, tällaisen prosessin tapahtuminen vie vähintäänkin useita vuosikymmeniä. Koska puheesta ei ilman erityistä tallennustekniikkaa jää mitään jälkiä, puheen häviäminen on peruuttamatonta. Kirjakieli taas on puhekielen rinnalle synnytetty yhteiskunnallinen konstruktio, jollaisen käyttö on joissakin historian erikoistapauksissa jopa voitu lopettaa yhtäkkisesti hallinnollisilla päätöksillä. Näin kävi esimerkiksi totalitaristisesti hallitussa Turkissa 1920-luvun lopulla, kun vanha kirjakieli korvattiin entisestä paljon poikkeavalla uudella kieli-

muodolla (Luutonen 2007: 221–222, 230, 232, 235). Meidän oloisamme tällainen ei tietenkään olisi mahdollista. Lakkautettu tai muusta syystä kuollut kirjakieli voi jäädä fyysisesti elämään kirjallisuutena, joka voi olla hyvin laaja ja edustava mutta jota vain harvat asiaan vihkiytyneet pystyvät käyttämään. Sähköinen kirjoituskieli on niin uusi ja laaja ilmiö, että sen säilyvyydestä on vaikea sanoa mitään varmaa. Esimerkiksi verkkokeskustelut eivät yleensä tallennu pitkiksi ajoiksi tietokoneiden muistiin, ja lisäksi viestintätapojen kehitys muuttaa jatkuvasti itse kielenkäyttötilanteita. Näin ollen kirjoituskieli saattaa joiltakin osin olla säilyvyydeltään puhettakin heikompaa.

Kun puhutaan kielen säilymisen edellytyksistä, on lisäksi muistettava, että maantiede, historia ja politiikka synnyttävät hyvin erilaisia kielitodellisuuksia, jotka on arvioitava tapauskohtaisesti erikseen. Wright (2004: 233) tiivistää kielen säilymisen kannalta myönteiset tekijät seuraavasti:

1. Kieltä puhuva ryhmä on demografisesti turvattu ja keskitynyt tietylle alueelle. Sillä on endogaaminen traditio, ja alueelle tai alueelta muutto on vähäistä.

2. Maantieteellinen tilanne tukee ryhmän yhtenäisyyttä ja vähentää kontakteja muunkieliseen väestöön.

3. Kielen puhujien sosioekonominen asema on hyvä. Kieltä puhuva ryhmä pystyy monipuolisesti työllistämään jäseniään, ja työkielenä on äidinkieli.

4. Ryhmä on saavuttanut poliittisesti tunnustetun aseman, sillä on poliittiset oikeudet ja jonkinasteinen autonomia. Ainakin osa poliittisesta toiminnasta tapahtuu omalla kielellä. Dominoivat tai rinnakkaiset muunkieliset väestönosat suhtautuvat ryhmään myönteisesti.

5. Ryhmällä on sisäistä koheesiota, mikä ilmenee yhden uskonnon harjoittamisena ja omakielisen kulttuurin ylläpitämisenä.

6. Ryhmän kaikenikäisillä jäsenillä on hyvä kielen kompetenssi, kieltä käytetään kotona, ja se siirtyy sukupolvelta toiselle.

7. Kielellä on kirjoitettu standardimuoto, jonka kielen puhujat hallitsevat. Tätä standardikieltä käytetään kirjallisessa tuotannossa, koulutuksessa ja medioissa.

Suomen kielen vahva asema on näiden kriteerien valossa helppo nähdä: lähes kaikissa edellä luetelluissa kohdissa sanan ryhmä voisi korvata sanalla suomalaiset, ja kieli-sanana paikalle sopisi suomen kieli.

Puhutun kielen säilyminen

Käsittelen ensin tekijöitä, jotka liittyvät poliittiseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen ja kansan kulttuuriseen koheesioon, ja sitten lähinnä luonnonolosuhteisiin rinnastuvia asioita. Yhteiskunnan ja politiikan aihepiiristä otan aluksi esiin suomalaisten suhteet maan ulkopuolisiin väestöihin ja sitten tarkastelen Suomen sisäistä kehitystä. Jätän tarkoituksellisesti kaikenlaiset sotatoimiin, miehitykseen, väestön pakkosiirtoon yms. liittyvät skenaarit käsittelyn ulkopuolelle ja rajoitun rauhanomaiseen kehitykseen liittyvien tekijöiden tarkasteluun.

Euroopan Unionin integroitumiskehityksestä huolimatta maahan ja maasta muutto on toistaiseksi ollut niin vähäistä, että sillä ei ole merkitystä kielen säilymisen kannalta. Jos Euroopan Unioni osoittautuu pitkäikäiseksi, saattaa edessä kuitenkin olla vuosisatojen mittainen vähittäinen väestöjen sekoittumisprosessi, joka ajan mittaan voisi heikentää suomea puhuvien asemaa Suomessa. Työvoimapulan vuoksi ammattitaitoisen väestön maahanmuuttoa ollaan nykyään lisäksi tietoisesti lisäämässä. Maahan muuttava väestö puhuu äidinkielenään eri kieliä, mutta käyttää muunkielisten kanssa kommunikoidessaan enimmäkseen englannin kieltä. Tämä synnyttää entistä suuremman tarpeen hallita tätä kieltä ja vahvistaa siten englannin kielen yleiskieliasemaa. Englanti ei kuitenkaan ole välitön vaara puhutulle suomen kielelle, jos sen käyttö liittyy vain tiettyihin tilanteisiin ja toiminnan aloihin. Vaaraa

vähentää lisäksi se, että emme asu englantia äidinkielenään puhuvan väestön keskellä tai naapureina. Jos maantieteellinen tilanne olisi sama kuin esimerkiksi englantilaisten naapureina asuvien irlantilaisien, totaalinen kielellinen englantilaistuminen olisi paljon todennäköisempää. Esimerkkejä vähemmistökansojen vähittäisestä sulautumisesta valtaväestöön on helppo löytää esimerkiksi Venäjältä.

Lisääntyneen matkailun ja kaupankäynnin vuoksi venäjän kieltä tarvitaan Suomessa yhä enemmän, ja venäjänkielisten asukkaiden määrä on Suomessa huomattavasti lisääntynyt. Venäjä on myös edelleen yleiskielen asemassa entisen Neuvostoliiton muodostaneiden valtioiden alueella, joten sen taito on hyödyllinen kaikessa kanssakäymisessä tämän maantieteellisesti valtavan laajan alueen väestön kanssa. Venäjään kuuluvien naapurialueiden ja Suomen välillä vallitsee kuitenkin suuri elintasoero, ja lisäksi suomalaiset kokevat venäläisen kulttuuripiirin vieraaksi ja usein uhkaavaksikin. Venäjän kielen harrastus onkin Suomessa vähäistä. Nyky-Venäjän poliittiset ja kulttuuriset tendenssit tähtäävät pikemminkin selvempään erottautumiseen länsimaista kuin niiden kanssa integroitumiseen, ja Euroopan Unionin raja estää joka tapauksessa laajamittaisen maahan muuton Suomeen idästä päin. Tällainen tilanne ei – toisin kuin voisi kuvitella – välttämättä ole edullinen suomen kielen säilymisen kannalta. Jos näet itäinen kulttuuri ja venäjän kieli pääsisivät enemmän vaikuttamaan Suomessa, tämä saattaisi heikentää englannin kielen hegemoniaa ja pitkän ajan kuluessa myös englantilaistumistendenssiä. Suomen kaltaisen pienen kielen asemalle olisi edullista, jos suurten, yleiskieliasemaa tavoittelevien kielten vaikutukset edes jossain määrin neutraloisivat toisensa.

Kun tarkastellaan Suomen sisäiseen kehitykseen liittyviä tendenssejä, niin mitään dramaattista välitöntä uhkaa puhutulle suomen kielelle tuskin on löydettävissä. Suomalaisten sosioekonominen asema on hyvä, joten miltei kaikki suomalaiset haluavat asua nimenomaan Suomessa. Päinvastainen tilanne, nimittäin taloudellisen tilanteen huomattava huonontuminen tai suomea puhuvan väestön yhteiskunnallisen arvostuksen lasku, olisivat uhka suomen kielelle, koska ne voisivat synnyttää laajamittaista maastamuuttoa ja

siten vähentäisivät väestön maantieteellistä keskittyneisyyttä. Vaikka elämmekin globalisoituvassa ja integroituvassa maailmassa, paikallinen omakielinen hallinto on tulevaisuudessakin käytännön välttämättömyys. Jos tarkastellaan suomalaisten kulttuurista koheesiota, jossain määrin vaarallisena tendenssinä voisi pitää englanninkielisen kouluopetuksen lisääntymistä, varsinkin jos siihen liittyy lasten vanhempien tietoinen pyrkimys suosia englannin kieltä koulun ulkopuolellakin. Suomen kirjakielen historiasta tiedetään, että 1800-luvulla monet alkuaan ruotsinkieliset sivistyneistön jäsenet pyrkivät kansallismielisyyden innoittamana vaihtamaan kielensä ruotsista suomeksi (Häkkinen 1994: 15–16; 2003: 20). Olisiko mahdollista, että samantapainen prosessi tapahtuisi nyky-Suomessa englannin hyväksi? En pidä tätä ainakaan laajassa mitassa todennäköisenä kahdesta syystä: Ensinnäkin englantia on leimallisesti *lingua franca*, ja vaikka sillä esimerkiksi populaarikulttuurissa olisi prestiisiasema, se ei toimi kansallistunteen tyyppisten intohimojen synnyttäjänä. Toiseksi globalisaation yhtenä ilmentymänä voidaan pitää myös paikalliskielten merkityksen korostumista yksilöllisen ja kansallisen identiteetin määrittäjinä. (Vrt. Wright 2004: 247–250.) Toisaalta on sanottava, että laajamittainen ja kaikkiin elämäntilanteisiin liittyvä väestön kaksikielisyys on aina riski: ensisijainen kieli voi vaihtua toiseksi hyvinkin nopeasti, jos kielenulkoisen tilanne sitä vaatii eikä taidon puute sitä estä.

Kulttuuriin ja historiaan liittyvien tekijöiden lisäksi suomalaisten ja suomen kielen säilymiseen voivat vaikuttaa myös eräät tekijät, joita ei useinkaan oteta esiin kielikysymyksen pohdinnan yhteydessä. Ilmaston lämpeneminen voi olla uhka suomen kielelle, jos Suomen ilmasto säilyy suotuisana, mutta muualla Euroopassa ilmenee esimerkiksi jatkuvaa kuivuutta. Tällaisessa tilanteessa vieraskielisen väestön muutto Suomeen saattaisi kiihtyä. Euroopan sisäisten rajojen avonaisuuden vuoksi Suomi on melko suojaaton tällaista väestön virtausta vastaan, varsinkin jos se tapahtuu vähitellen ja vailla suurta dramatiikkaa. Periaatteessa myös maapallon väestön liikkakasvu voi aiheuttaa migraatioita, mutta ne pysähtyvät rauhanomaisissa oloissa suureksi osaksi valtionrajoihin. Suomen

välittömässä läheisyydessä ei kuitenkaan sijaitse alueita, jotka kärsisivät voimakkaasta liikakasvusta, joten tällä tekijällä tuskin on olennaista vaikutusta suomen kielen tilanteeseen. Pandemiat tai muut väestöä merkittävästi heikentävät tekijät voivat olla uhka suomen kielelle vain siinä tapauksessa, että vaikutukset jakaantuvat lähialueilla epätasaisesti ja Suomelle epäedullisesti, missä tapauksessa Suomeen voisi syntyä vieraskielisiä vetävä väestötyhjiö. Aivan toisenlaisen väestötyhjiön voisi aiheuttaa Suomessa tai sen lähialueilla tapahtuva paha ydinvoimalaonnettomuus, joka tekisi osasta suomalaisten asuttamia alueita asumiskelvottomia ja hajottaisi suomalaisia muunkielisen väestön keskuuteen.

Informaatiotekniikan vaikutus puhuttuun kieleen

Informaatiotekniikka on tekijä, jonka kehitystä on jokseenkin mahdoton ennustaa, mutta on luontevaa olettaa, että tulevaisuuden sähköinen kielimaailma eroaa nykyisestä huomattavasti. Sähköinen viestintä alkoi kirjoitetun tekstin välittämisestä lennättimellä jo 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla, mutta myöhemmässä kehityksessä äänen välittämiseen pohjautuvat puhelin ja radio olivat pitkään hallitsevassa asemassa; laajamittainen tekstien välittäminen sähköisesti alkoi vasta Internetin myötä. Puhelimen käyttö on meille niin luonnollista, että emme yleensä edes hahmota puhelinkieltä omaksi erityiseksi varieteetikseen. Puhelinverkko on kuitenkin jo pitkään muodostanut eräänlaisen sähköisen virtuaaliavaruuden, joka yhdistää fyysisesti kaukana toisistaan olevia ihmisiä. Puhelimella tapahtuva yhteydenpito toimii kuitenkin lähinnä tavanomaisen kasvokkain tapahtuvan viestinnän täydennyksenä: meillä ei yleensä ole sellaisia pitkäaikaisia puhelintuttavuuksia, joita emme olisi koskaan tavanneet – tässä suhteessa tilanne on aivan toinen kuin esimerkiksi Internetin chat-palstoilla (vrt. Kenning 2007: 56–57). Äänellä tapahtuviin puhekontakteihin näyttää sisältyvän sellaista intensiteettiä ja intiimiyttä, että toisilleen täysin vieraat ihmiset eivät institutionaalisten tilanteiden, esimerkiksi erilaisten puhelinpalve-

lujen ja kriisipäivystysten, ulkopuolella yleensä niitä harrasta. Puhelimen pitkähkön historian ja sen käyttötapojen kehityksen voi nähdä osoituksena siitä, että kommunikaatiotapamme ja kielemme eivät välttämättä radikaalisti muutu tekniikan avaamien mahdollisuuksien myötä.

Vieraiden ihmisten puheen kuunteleminen näyttää olevan luonnollista yksisuuntaisissa viestintätapahtumissa, joissa puhujan ja kuulijan etäisyys säilyy, esimerkiksi valmisteltujen puheiden kuuntelussa tai näytelmien katselussa. Tämäntapaisiin viestintätilanteisiin rinnastuu radion kuuntelu ja television katselu. Näillä kahdella suosituilla medially onkin ollut selvästi havaittavaa vaikutusta puhuttuun kieleen. Sata vuotta sitten suomalaiset osasivat puhua kotimurrettaan ja epäilemättä hallitsivat joukon eri tilanteisiin ja aihepiireihin liittyviä rekistereitä. Lisäksi useimmat osasivat jossain määrin myös kirjakieltä, jota jotkut pyrkivät käyttämään myös puheessa. Yleisradiolähetyksen aloittaminen tuki puhuttua yleiskieltä tuomalla standardin mukaisen puheen lähes kaikkien päivittäin kuultavaksi, ja samalla radio teki kuulijat entistä tietoisemmiksi oman puheensa yleiskielestä poikkeavista ominaisuuksista (vrt. Kenning 2007: 80–81). Television suuren suosion myötä tavallisten ihmisten kuuleman standardikielisen puheen määrä tuli jo niin suureksi, että he pystyivät tarpeen tullessa itse puhumaan jossain määrin yleiskielisesti. Tämän voi kuulla esimerkiksi 1970-luvulla tehdyissä television dokumenttiohjelmissä, joissa perinteisten työläisammattien harjoittajatkin tapailevat haastattelutilanteessa kirjakielen muotoja, mikä nykysuomalaisen korvaan kuulostaa hivenen huvittavalta. Eräät tutkijat olettivat tämän yhtenäistymisen ajan mittaan johtavan paikallismurteiden häviämiseen (näistä oletuksista ks. esim. Mantila 1993: 20).

1980-luvun lopulta lähtien kehityksen suunta näyttää kuitenkin muuttuneen. Vuodesta 1986 lähtien tavallista arkista puhekieltä alettiin käyttää kaupallisissa paikallisradioissa, mikä kohotti arkipuheen statusta. Samanaikaisesti medioiden määrä kasvoi ja kansallinen medioihin liittyvä yhtenäiskulttuuri hajosi: kotimaiset televisiokanavat lisääntyivät, tuli mahdollisuus katsella kaapeli- ja

satelliittikanavia, ohjelmien tallennus videoilla ja muilla välineillä yleisty, ja lopuksi Internet toi lisänsä audiovisuaaliseen tarjontaan. Ihmiset eivät enää samassa määrin katsoneet yhtä aikaa samoja ohjelmia, vaan yhä useammalle syntyi oma persoonallinen media-maailmansa, josta saatava kielellinen syöte oli myös yksilökohtainen. Samaan aikaan alkoi vaikuttaa yksi globaalistumiseen liittyvä tendenssi, nimittäin paikallistason merkityksen korostuminen ylikansallisen vastapainona. Tämän kehityksen yksi ilmentymä on ilmeisesti 1990-luvulla alkanut murrebuumi, joka teki murteellisesta puheesta julkisissakin yhteyksissä paitsi sallittua myös toisinaan ihailtavaa ja tavoiteltavaa. Lisäksi yleinen tapa kirjoittaa puheenomaista kieltä sähköisissä viestintävälineissä nosti puheenomaisuuden statusta. Jos ajatellaan sadan vuoden takaista todellisuutta, niin tietystä mielessä on palattu suuremman yhtenäisyyden ajan kautta puhekielisempään maailmaan, mutta kieliympäristö on tietenkin hyvin erilainen, samoin yksilön päivittäin saama kielisyöte (vrt. Hurttu 1999: 66–67, 71). Jokapäiväiset puhetilanteet, perheen sisäinen ja lähipiirin kanssa tapahtuva kommunikointi, eivät kuitenkaan ole kovin suuresti muuttuneet. Tietoverkossa tapahtuva aktiivinen kommunikaatio on enimmäkseen kirjallista, joten se ei suoranaisesti vaikuta puheympäristömme laatuun. Lienee siis mahdollista, että keskimääräisen suomalaisen hallitsemien puhutun kielen varieteettien määrä ei ole mitenkään merkittävästi kasvanut sadassa vuodessa.

Vaikka murteita, arkista puhetta tai persoonallista kielenkäyttöä arvostetaankin, kielen yleisen ymmärrettävyyden vaatimus asettaa luonnolliset rajat viestintävälineissä käytetyn puheen divergenssille. Mediapuheen yhteisten piirteiden voisi tulkita muodostavan nykyisen ja tulevan yleispuhesuomen ytimen. Koska kysymys ei ole määrittelystä ja virallisesti tuetusta standardista, tämä puheen muoto on luonnostaan muuntelevampaa kuin perinteinen kirjakielen normien mukainen yleiskieli. Varioinnin mahdollisuuteen liittyvän vapauden voi katsoa osaksi puhujan kieli-identiteettiä, joten tämä kielimuoto lienee perinteisen kielenhuollon ja kielipolitiikan ulottumattomissa. Toisaalta puheyhteisö saattaisi hyväksyä jonkinasteisen

ymmärrettävyyssstandardin määrittämisen puhtaasti kommunikation tehokkuuden näkökulmasta lähtien. Näin puolentoista vuosisadan takainen nationalistinen yhtenäiskielen ihanne olisi vaihtunut media-avaruuden käytännön tarpeista lähteväksi standardiksi.

On kuviteltavissa, että äänenä kuultava puhe voisi tulevaisuudessa saada suuremman roolin Internet-välitteisessä kommunikaatiossa, mutta puheeseen perustuvat virtuaaliyhteisöt eivät voi koskaan korvata perhettä kielen siirtämisessä sukupolvelta toiselle. Todennäköisesti tulevaisuuden Internet-puhekin on nykyisen puhelinviestinnän tavoin vain kasvokkain tapahtuvan kommunikoinnin lisä ja laajennus. Sellaisessa hypoteettisessa tilanteessa, että suomen kielen puhujien määrä olisi jostakin syystä radikaalisti pienentynyt tai puhujat asuisivat hajallaan kaukana toisistaan, puheeseen perustuvilla virtuaaliyhteisöillä saattaisi kuitenkin olla merkittäväkin vaikutusta kielen elinvoimaisuuden säilyttämisessä (Kenning 2007: 99–100).

Kirjakielen kehitys ja säilyminen

Aikaisemmin määrittelemäni käsite kirjoituskieli kattaa myös perinteisen kirjakielen yhtenä erikoismuotonaan. Jaan käsittelyni siten, että pohdin nyt alkavassa luvussa kirjoitetun kielen kehitystä niillä elämän aloilla, joilla perinteinen normikieli on ollut vallitseva. Kirjoituskielen uusmediaan liittyvää puolta käsittelem seuraavassa luvussa. Olen jo aiemmin käsitellyt aihepiiriä melko laajasti Virittäjässä julkaistussa katsauksessani (Luutonen 2007), jonka ajatuksista osan kertaan seuraavassa lyhyesti, ja sen jälkeen otan esille eräitä uusia näkökohtia. Informaatiotekniikka on vaikuttanut eniten tekstien tuottamistapaan ja luonteeseen. Tekstit tuotetaan nykyään usein työyhteisössä kollektiivisesti henkilöltä toiselle kierrättäen. Tämä on epäilemättä yksi syy siihen, että tekstilajit ovat hyvin pitkälle konventionaalistuneet: lähes kaikki tekstit kirjoitetaan tiettyjä rakenteellisia esikuvia mukaillen. Perinteisten tekstien rinnalle on syntynyt uusi ilmiö, nimittäin hyperlinkkejä toisiin

dokumentteihin sisältävät hypertextit. Nämä ovat useimmiten multimodaalisia eli yhdistävät tekstin kuviin ja joskus ääneenkin. Hyperdokumenttien yksi keskeinen perinteisistä lineaarisista teksteistä poikkeava ominaisuus on se, että niillä on monia vaihtoehtoisia lukutapoja: hyperlinkit voi avata haluamassaan järjestyksessä, jolloin tekstin lukemisesta tulee verkostossa liikkumista. Perinteisen lineaarisen tekstin lukemista voisi verrata käytävässä kävelemiseen, kun taas hyperdokumenttien lukija liikkuu vapaasti laajaa huoneistoa muistuttavassa todellisuudessa. Hyperdokumenttien sisältämät linkit ovat usein funktionaalisesti määrittelemättömiä (yhdistämisen syytä ei kerrota), joten linkitettyjen tekstinpätkien verkostolla on vähemmän syntaktista ja semanttista koheesiota kuin perinteisellä tekstillä. Tämän vuoksi hypertextit eivät kaikissa yhteyksissä sovi korvaamaan tavanomaisia tekstejä. Multimodaaliset dokumentit laaditaan nopeasti ja silmäillen omaksuttaviksi, joten niiden sisältämät perinteiset tekstit ovat yleensä lyhyitä.

Vielä puoli vuosisataa sitten jokainen saattoi olettaa, että lähes kaikki hänelle tavalla tai toisella toimitetut tai näytetyt tekstit olivat lukemisen arvoisia. Tekstien tarjonta oli niin rajallista, että suuren osan tarjotusta tekstimassasta pystyi myös käytännössä lukemaan. Nykyään tilanne on täysin toisenlainen: lukijan peruslähtökohta on se, että ylivoimaisesti suurin osa niistä teksteistä, joita hänen luettavakseen tulvii, on hänelle tarpeettomia tai häiritseviä. Jotta lukija ei tukehtuisi tekstivyöryyn, hänen täytyy parilla silmäyksellä pystyä määrittämään, onko teksti lukemisen arvoinen, ja jos näin on, teksti selataan läpi nopeasti silmäillen. (Pälli 2006: 12–13, 18–19.) Lukutaidon sisältö on näin ollen muuttunut merkittävästi. Kun tekstien laatijat ottavat lukutapahtuman uudet piirteet huomioon, he laativat lyhytmuotoisia tekstejä ja pyrkivät lisäksi laatimaan ne rakenteeltaan sellaisiksi, että pääsisällön voi selvittää muutamalla silmäyksellä. Tekstien uudenaikaisella lukutavalla saattaa olla vaikutuksia niitä lukevien ihmisten kielitajuun, joten teksti-todellisuuden muutos voi vaikuttaa tätäkin kautta kirjakielen kehitykseen. Joka tapauksessa selailevan lukemistavan yleisyys edistää tekstien rakenteen standardisoitumista, koska tutusta kehky-

sestä löytää helpoimmin etsimänsä pääkohdat. Standardisoitumiskehitys myös vähentää yksittäisten tekstien kirjoitustapaan aikaisemmin sisältynyttä persoonallista sävyä, joka joutuu nyt etsiytymään muille ilmaisun tasoille, esimerkiksi semanttisen sisällön ja intertekstuaalisten kytkeiden yksilöllisyyteen (vrt. Hiidenmaa 2003: 142–146).

Tulevaisuuden Internetin (josta usein käytetään nimitystä Web 3.0) yhtenä keskeisenä tavoiteltuna piirteenä esitetään yleensä kyky käsitellä semanttista informaatiota (Berners-Lee & al. 2001; Crystal 2001: 210–211; Feigenbaum & al. 2007).² Nykyajan hakukoneet etsivät tavallisesti tietoa teksteissä esiintyvien konkreettisten sanojen eivätkä käsitteiden perusteella, toisin sanoen käyttäjä joutuu antamaan hakuohjelmalle yhden tai useampia sanoja, jotka todennäköisesti esiintyvät sellaisissa dokumenteissa, jotka häntä kiinnostavat. Käyttäjä ei voi esimerkiksi suoraan pyytää tietoja niistä valtionpäämiehistä, jotka ovat naisia ja enintään kolme vuotta nuorempia tai vanhempia kuin Suomen presidentti. Tämä johtuu siitä, että verkkosivujen sisältöä ei ole määritelty mihinkään yleiseen semanttiseen luokitukseen perustuen. Käyttäjä ei voi muuta kuin määritellä hakusanoja (esim. president, woman, age) ja sitten ryhtyä vaivalloiseen sivustojen selaamiseen (joka annetussa esimerkissä on jokseenkin toivotonta). Jos sen sijaan verkkosivut alun perin laadittaisiin (tietokoneavusteisesti) sellaisiksi, että niiden semanttinen sisältö olisi edes jossain määrin automaattisesti käsiteltävissä, Internet alkaisi toimia valtavan tietokannan tavoin. Hyperteksteihin liittyisi semanttisten luokkien, piirteiden ja päättelysääntöjen systeemi, joka mahdollistaisi haut merkityssisällön perusteella. Tietoverkon kehittäminen tietokannan suuntaan vaikuttaisi todennäköisesti tekstien laatimisprosessiin siten, että se etäännyisi entistä enemmän perinteisestä kirjoittamisesta, kun tekstien semanttisen sisällön koodattavuus ja standardinmukaisuus pitäisi ottaa huo-

---

² Internetin uudemmas kehityksestä on helpointa löytää ajantasaista aineistoa itse tietoverkosta, ks. esim. Wikipedian sivustoja Web 2.0, Web 3.0, Semantic Web, Folksonomy, Social Network Service, Wiki.

mioon. On tietenkin mahdotonta tietää, missä määrin semanttinen tietoverkko toteutuu, mutta se on vain yksi esimerkki siitä, miten informaatiotekniikan kehitys jatkuvasti muokkaa tekstien kirjoitus- ja lukutapoja ja sitä kautta itse tekstejä.

Kun puhutaan uusista tekniikan synnyttämistä kielivarieteeteista, on huomattava, että ne yleensä syntyvät entisten kielen muotojen rinnalle, eivät niiden tilalle (Crystal 2001: 242; Kessler & Bergs 2003: 83). Informaatiotekniikan vaikutuksen piirissä olevat kielen varieteetit liittyvät aina tietynlaisiin yksittäisten ihmisten tai yhteisöjen toimintamuotoihin, ja ne voivat hävitä vain siinä tapauksessa, että itse toimintatapa lakkaa olemasta tai korvautuu kokonaan toisella (vrt. Pälli 2006: 11–12). Olisi esimerkiksi epäodotuksenmukaista, että perinteisten romaanien lukeminen ja kirjoittaminen lakkaisi, vaikka elämän muilla alueilla käytettävä kirjoituskieli muuttuisikin huomattavasti. Perinteisten hyvin laajoihin lineaarisiin teksteihin perustuvien kertomusten harrastus todennäköisesti vähenee ja rajautuu suppeamman ryhmän huviksi, mutta on vaikea kuvitella tekniikan tuotetta, joka antaisi ihmiselle rauhalliseen romaanin lukemiseen verrattavan elämyksen. Kulttuuri-ilmiönä romaanien harrastus myös siirtyy sukupolvelta toiselle eikä ole tekniikan kehityksen välittömässä vaikutuspiirissä. Eri kysymys taas on, missä määrin sähköisen median piirteet saavat sijaa romaanitaiteesta. Olisi odotuksenmukaista, että kutakin kertomakirjallisuuden välittämiseen soveltuvaa kommunikaatiovälinettä varten syntyisi juuri sen ehdoille sopeutunut kertomakirjallisuuden laji: tiedotusvälineissä on esimerkiksi viime aikoina ollut uutisia matkapuhelinten kautta luettavien romaanien (engl. mobile novels) suosiosta.

Yksi tyypillisistä kirjakielen käyttöaloista on viranomaisviestintä. Sitä käsiteltäessä on erotettava toisistaan viranomaisten kommunikaatio asiakkaidensa kanssa ja virastojen sisäinen viestintä. Asiakkaiden kanssa tapahtuvassa yhteydenpidossa käytettävä kieli muuttuu väistämättä sähköisen median vaatimuksien mukaisesti, kun asiointi yhä suuremmissa määrin siirtyy toimistoista tietoverkkoon. Viranomaisen verkkosivu voi nykyään sisältää sekä multimodaaliselle sivustolle tyypillisiä aineksia että perinteisiä

tekstejä, jotka on alun perin laadittu paperidokumenteiksi (Koskela 2006: 108, 110–111, 120–123). On mielenkiintoinen kysymys, voisivatko jälkimmäiset, Internetiä edeltävään aikaan assosioituvat dokumentit joskus hävitä sivustoilta. Ne näet liittyvät usein viranomaisten rooliin lain soveltajina ja päätösten toimeenpanijoina. Vaikka virasto tekisi niistä asiakkaitaan varten havainnolliset tiivistelmät verkkosivutyylillä noudattaen, alkuperäiset säädökset ja päätökset pitäisi kuitenkin tallentaa jonnekin, josta asiakas voisi saada ne luettavikseen. Olemme tässä tulleet kirjakieliproblematiikan ytimeen: tekstien laadinta perinteisellä kirjakielellä on nykytilanteessa erottamaton osa hallinto- ja oikeusviranomaisten toimintaa. Tekstien ominaisuudet ovat kytköksissä menettelytapoihin ja toiminnan oikeudellisiin perusteisiin, joten niiden muuttaminen ei ole yksinkertaista (viranomaisten tekstintuottamisen problematiikasta ks. Tiililä 2006). On myös vaikeata kuvitella, että mikään sähköisen kirjoituskielen varieteeteista saisi (ilman hallinnollisia päätöksiä) sellaista asemaa, että se voisi tällä toiminnan alueella korvata perinteisen kirjakielen. Voi kuitenkin kysyä, missä määrin on demokratian periaatteiden mukaista, että viranomaistoiminta on lujasti sidottu kielimuotoon, jota ei enää voi samassa määrin kuin ennen kutsua koko kansan kieleksi (vrt. Luutonen 2007: 229). Sama tilanne kuin hallinnossa vallitsee tietenkin myös tieteessä, jossa perinteisen kirjakielen täsmällisyys on elinehto ja jossa – toisin kuin viranomaiskommunikaatiossa – sisällön popularisointi ei ole toiminnan keskeisimpiä muotoja.

Viittasin jo aikaisemmassa luvussa siihen, miten kirjakielen normien mukainen puhe on pitkälti saanut väistyä vapaata puhetta muistuttavan kielenkäytön tieltä radiossa ja televisiossa. Tässäkin tendenssissä lienee kuitenkin rajansa: on aika mahdotonta kuvitella, että paperista valtakunnan uutisia lukeva toimittaja käyttäisi puhekieltä. Paikallisuutisissa murteen käyttäminen ehkä olisi mahdollista. Kysymys on lähinnä rekisterivaihtelusta: uutisten tai virallisten tiedotusten välittäminen edellyttää objektiivisuuteen tai viranomaisasemaan sopivaa kielenkäyttöä. Uutisten kieli voi joiltakin osin vielä läheta puhekielistä viestintää, mutta ainakaan normikielen

morfologian keskeiset ainekset eivät voine muuttua. On myös muistettava, että puhekielestä paljon eroavan vanhakantaisen kirjakielen käyttö suullisesti tietyissä määritellyissä tilanteissa on yleismaailmallinen ja siten luonnollinen ilmiö. Tällaisia arkaistisia kirjakieliä ovat esimerkiksi arabia ja kirjamongoli, ja Suomenkin ortodoksisissa kirkkoissa käytetään vielä jonkin verran kirkkoslaavia, joka oli koko Venäjän kirjakielenä vielä 1600-luvulla (Babenko 2002: 238).

Olen yrittänyt edellä osoittaa, että uusien kommunikaatiovälineiden mukanaan tuomat varieteetit eivät voi useimmissa käyttötilanteissa syrjäyttää perinteistä kirjakieltä. Tämä koskee kuitenkin vain suomen kielen sisäisiä varieteetteja. Olisi näet täysin mahdollista, että kaksikieliset suomalaiset joskus tulevaisuudessa suurelta osin hylkäisivät suomen kirjakielen ja alkaisivat sen sijaan käyttää kansainvälistä yleiskieltä, englantia. Monilla tieteen aloilla näin on jo suurelta osin tapahtunutkin. (Olen käsitellyt diglossian mahdollisuutta aikaisemmin, ks. Luutonen 2007: 231–233.) On kuitenkin vaikeata kuvitella, että Englanti pitkälläkään aikavälillä voisi lyödä itseänsä läpi kaikessa viranomaisviestinnässä, sillä kaksikielisyys koskee tulevaisuudessakin lähinnä väestön koulutettua kerrosta. Mikäli demokratian pelisääntöjä tulevaisuudessakin noudatetaan, suomen kirjakieli säilyy jossain muodossaan ainakin yhtenä kielivaihtoehtona viranomaisviestinnässä.

Sähköisen kirjoituskielen kehitys ja säilyminen

Kirjoitus on koko historiansa ajan ollut yhteisön tarpeita varten kehitetty tekniikan tuote, ja sen tulevaisuuskin riippuu informaatio- ja viestintäteknologian kehityksestä. Emme voi tietää, millaisia viestintävälineitä tulevaisuus tuo tullessaan, mutta nykyisestä tilanteesta voi kuitenkin tehdä joitakin päätelmiä. Näyttää siltä, että kaikkein helpointa uusien viestintäteknikoiden on saavuttaa jalansijaa sillä viestinnän alueella, joka jää läheiskommunikaation (perheenjäsenten ja sellaisten kesken, joilla on voimakas tunneside)

ja kaikkein institutionaalisisimman viestinnän välille. Uudet sähköiset viestinvälityskanavat ovat vallanneet alaa työntekijöiden keskeisessä viestinnässä työpaikoilla (sähköposti) ja ystäväpiirien sisäisessä yhteydenpidossa (erilaiset verkkokeskustelun tyypit). Nämä viimeksi mainitut kommunikaation kentät lienevät tulevaisuudessakin jatkuvien muutosten alaisina ja tuottanevat uusia viestintävälinekohtaisia varieteetteja, joiden piirteistä vain osa periytyy niitä seuraaville uusille kommunikaation muodoille (vrt. Pälli 2006: 10). Lienee myös odotettavissa, että institutionaaliseen viestintäänkin vähitellen kulkeutuu yhä enemmän piirteitä muiden kuin perinteistä kirjakieltä edustavien kirjoituskielivarieteettien piiristä.

Olen aikaisemmassa julkaisussani (Luutonen 2007: 224–231) käsitellyt uusmedian ja Internetin kieltä variaation kehityksen näkökulmasta. Seuraavassa otan esille Internetin interaktiivisen puolen, joka on viime vuosina noussut keskeiseksi (Tapscott & Williams 2007: 1–3, 10–12; Niemi-Pynttäri 2007: 26). Tähän liittyviä asioita ovat verkkoon sisältyvät mahdollisuudet muodostaa erilaajuisia yhteisöjä (esim. Facebook, MySpace) tai jakaa omia kuva-aineistoja (esim. YouTube). Samoin tähän kuuluvat verkkopäiväkirjat eli blogit ja yhteisesti ylläpidetyt ensyklopedian tyyppiset tietovarastot (esim. Wikipedia). Näistä kaikista voidaan käyttää yhteisnimitystä sosiaalinen tietoverkko tai Internetin toinen sukupolvi eli Web 2.0. Kysymys ei ole mistään Internetin uudesta teknisestä kehitysvaiheesta, vaan tietyt vanhat tietokoneverkon mahdollistamat ominaisuudet ovat nousseet entistä keskeisempään rooliin (Tapscott & Williams 2007: 19; Wikipedian sivu Web 2.0).

Sosiaalisuuden lisääntymisellä on vaikutuksia verkossa käytettävään kieleen. Monet ovat mukana erilaisilla Internetin keskustelufoorumeilla, joilla viestien lukijakunta voi olla hyvinkin laaja. Jos verrataan tätä puheen maailmaan, niin keskustelufoorumin puheenvuoroa voi verrata esimerkiksi jossakin kokouksessa tai konferenssissa käytettyyn keskustelupuheenvuoroon. Samalla tavalla kuin ihminen yleensä mukauttaa puheensa kuulijakunnan mukaan, kirjoittaja useimmiten mukauttaa viestinsä sisällöltään ja kieleltään verkkofoorumille sopivaksi. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että

foorumien kieli on lähempänä yleiskieltä kuin verkkojuttelun (Hynönen 2008:187). Vielä astetta kirjakielisempää tekstiä tuottaa henkilö, joka haluaa lisätä oman panoksensa johonkin yhteisesti luotuun ja ylläpidettyyn ensyklopediaan, johon kuka tahansa voi tehdä lisäyksiä tai korjauksia (tällainen on esimerkiksi Wikipedia, jonka tyylistä ja kielestä ks. Baron 2008: 120–125). Nykyään myös esimerkiksi monet uutissivustot tarjoavat lukijoilleen mahdollisuudet kirjoittaa kommentteja uutisiin. Näin ollen Internet tarjoaa verkkojuttelun lisäksi laajasti myös mahdollisuuksia reagoida kirjallisesti yleiskieliseen tekstisisältöön. Vaikka suuri osa esimerkiksi uutisten lukijakommenteista on kieleltään melko epämuodollisia, ärsykkeen yleiskielisyys ei voine olla vaikuttamatta myös reaktioon. On loogista olettaa, että laajalle lukijapiirille tarkoitetut (suurimmaksi osaksi) yleiskieliset interaktiiviset sivustot ainakin jossain määrin tukevat kirjoituskielen standardinomaisia piirteitä. Tämä standardi ei kuitenkaan välttämättä (täysin) vastaa perinteisen kirjakielen normistoa. (Vrt. Leppänen 2008: 199.)

Internetiä käyttävät suomalaiset, erityisesti myös nuoret, elävät yhä tekstivaltaisemmassa maailmassa, ja yhä suurempi osa heidän työ- ja vapaa-ajastaan kuluu tekstien prosessointiin. Yllättävää kyllä osa aikaisemmin suullisestakin viestinnästä näyttää muuttuneen kirjalliseksi. Kirjoittaminen on entistä keskeisempää, ja kirjoituskieli on yhä tärkeämpää. Niin kauan kuin kirjoituksen ja puheen välinen suhde säilyy informaatiotekniikassa suunnilleen nykyisen kaltaisena, kirjoituskielen asema näyttää olevan pikemminkin vahvistumassa kuin heikentymässä. Sähköiselle suomen kirjoituskielille voi ennustaa yhtä pitkää elinkaarta kuin suomenkieliselle puheelle, ja perinteiseen kirjakieleen nähden sähköinen kirjoituskieli voi osoittautua jopa pitkäikäisemmäksi: siinäkin tapauksessa, että kirjakieli vaihtuisi englanniksi tai joksikin muuksi kieleksi, suuri joukko suomalaisia epäilemättä jatkaisi suomen kielellä kirjoitettujen viestien lähettämistä.

Pedagogiikan haasteet

Verkkokeskustelun suosion myötä monet nuoret käyttävät hyvinkin paljon aikaa viestien kirjoittamiseen, ja Internetissä liikkueensa he kylpevät jatkuvasti erilaisten tekstien maailmassa. Koulun ja perinteisen kirjallisen yleissivistyksen kannalta ongelmana on se, että tämän kaltainen tekstien tuottaminen ja lukeminen eivät tuota samanlaista normikielen taitoa kuin aikaisempien sukupolvien kirjallisuuden harrastus. (Nuorten kirjoitustaidosta ks. Routarinne & Uusi-Hallila 2008: 22–24.) Yhteiskunnan toiminnan kannalta kirjakieli ja yleiskieli ovat kuitenkin suunnilleen yhtä tärkeitä kuin ennen uusmedian nousua. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että nykynuorten pitäisi yhteiskunnassa menestyäkseen hallita riittävästi sekä perinteistä kirjallista kulttuuria että uusmedian moninaista maailmaa. Medialukutaito kehittyy nykyisessä viestintätodellisuudessa kuitenkin suurimmaksi osaksi itsestään ja vaatii koulun puolesta lähinnä kriittisen asenteen ja analyysitaitojen opettamista. (Vrt. Kenning 2007: 67–68, 120.) Kysymys on pohjimmiltaan samantasoisesta asiasta kuin entisaikoina tehty kirjakielen konventioiden ja tyyllitaidon opettaminen nuorisokirjallisuutta vapaa-aikanaan ahmiville nuorille. Norminmukainen kirjakieli sen sijaan on ongelma, ja oppilaan saaman kirjakielisen syötteen määrä riippuu suurelta osin yksilökohtaisista seikoista, esimerkiksi harrastuneisuudesta tai perhetaustasta tulevista virikkeistä. Tämä johtaa jonkinasteiseen kirjakielen elitistymiseen, joka on kuitenkin ongelma pikemminkin tasa-arvon ja demokratian toteutumisen kuin asioiden käytännön hoidon kannalta, sillä kirjakielen hyvin hallitsevia kyllä aina riittää niihin virkoihin ja toimiin, joissa tätä taitoa vaaditaan. (Kirjakielen elitistymisestä laajemmin ks. Luutonen 2007: 228–231.)

Äidinkielen ja kirjallisuuden kouluopetuksen lähtökohtana täytyy olla nuorten sosiaalistaminen yhteiskunnassa vallitsevaan mediakulttuuriin, jonka perinteisesti keskeisin osa on normikieli ja sen käyttötavat. Vaikka kirjakieli ja siihen pohjautuva puhuttu

yleiskieli ovat edelleen yhteiskunnallisen todellisuutemme ydin-
aineksia, normikieli ei enää ole samassa määrin ainoa yhteisöllisen
osallistumisen väline kuin se oli vielä muutama vuosikymmen sitten.
Puhutussa muodossaan kirjakieltä ei enää voi hyvällä tahdollakaan
pitää neutraalina kielimuotona, jota voisi huoletta käyttää missä
tahansa julkisissa yhteyksissä ilman että sanoma saa sen käytöstä
lisä vivahteita. Puhuttuna normikieli on pikemminkin tietty rekisteri-
variantti, siis erikoiskieli. Hyvin monissa yhteyksissä, esimerkiksi
etukäteen valmisteltua vapaata puhetta sisältävissä televisio- ja
radio-ohjelmissa, neutraalin kielen roolin on ottanut astetta puheen-
omaisempi kielen muoto. Kirjoitettuna normikieli on verkko-
keskustelua ja sen tapaisia kommunikaatiomuotoja lukuun ottamatta
(Hynönen 2008: 187) kuitenkin säilyttänyt neutraaliutensa. Tämä
tilanne tuskin muuttuu kovin herkästi, sillä konservatiivisuus on
kirjakiellelle luonnollinen ominaisuus, ja sitä paitsi verkkojutus-
telijat mieltänevät kirjoituskielensä lähinnä kirjoitetuksi puheeksi
(eivätkä oivalla, että se on useimmiten lähempänä kirjakieltä kuin
todellista puhetta, vrt. Baron 2008: 69–70). Jos äidinkielen ja
kirjallisuuden opetuksessa halutaan lähteä vallitsevasta todellisuu-
desta eikä kansallisista ihanteista, kirjakieli pitäisi esittää omaa
historiallista taustaansa ja nykyistä mediatodellisuutta vasten tietyn-
laisena erikoiskielenä, jolla on paitsi tärkeät funktionsa myös
rajoituksensa. Vaikka 1800-luvun ajatteluun perustuvaa nationalis-
mia pitäisikin meidän aikaamme huonosti sopivana, demokratian ja
tasa-arvon ihanteista tuskin voidaan kuitenkaan luopua. Tämä
edellyttää, että kaikki suomalaiset osaavat puhua ja kirjoittaa
yleisesti ymmärrettävää ja selkeää suomen kieltä. Voi kuitenkin
kysyä, onko perinteinen normikieli ainoa tapa toteuttaa mainittuja
ihanteita? Olisiko vapaasta institutionaalisesta puheesta ja sähköi-
sestä kirjoituskielestä seulottavissa aineksia uudelle, vaihtoehto-
selle kielistandardille?

Puolen vuosisadan takaista Suomea luonnehdittaessa käyte-
tään usein termiä yhtenäiskulttuuri. Vaikka se on käsitteenä kiistan-
alainen, voi kuitenkin varmasti sanoa, että nykytodellisuus sisältää
mahdollisuuden saada paljon useampaan kulttuuriin ja aatemaail-

maan liittyviä virikkeitä kuin vuosikymmenten takainen. Nuorten maailmankuvasta tehdyt tutkimukset osoittavat, että maailman tietynlainen pirstoutuminen näkyy heidän asenteissaan. Nuoret eivät enää lukeudu arvomaailmaan selkeästi yhteen ryhmään, vaan valitsevat tilanteiden mukaisesti asenteensa eri arvojärjestelmistä: sama nuori voi olla joissakin asioissa individualisti, joissakin humanisti ja joissakin taas rasisti. Nuorilla on siten useita rinnakkaisia minuuksia, joita he tietoisesti ilmentävät jokapäiväisessä elämässään. He myös pyrkivät maksimoimaan mahdollisuutensa tehdä erilaisia asioita ja siten luonnollisesti kavahtavat kaikenlaisia rajoituksia. (Helve 2005: 220; Lindgren, Lüthi & Fürth 2005: 57, 155.) Jos palaamme kielten ja kielivarieteettien maailmaan, niin on syytä olettaa, että nuoret tuntevat nykyisessä moninaisuudessa itsensä paljon kotoisemmaksi kuin vanhempansa. Varieteetit näet lisäävät nuorten mahdollisuuksia toteuttaa vaihtoehtoisia identiteettejä, vaihtaa kielellistä vaatetusta tilanteen, hovin ja hyödyn vuoksi. Kouluopetus, joka ottaisi lähtökohdaksi kielivariaation jännittävyys- ja siunauksellisuuden, voisi olla nuorten näkökulmasta hyvinkin motivoivaa. (Lappalainen 2008: 91; Mantila 2008: 64, 77–78; Toriseva 2008: 181.)

Aikaisempina vuosikymmeninä kirjoitettu kieli eli lähes yksinomaan painetussa muodossa, mutta nykyään kirjoituskieltä käyttävä uusmedia on nuorten kannalta merkittävä kielellisten virikkeiden lähde. Nuorten median käytöstä on tehty tutkimuksia, mutta ne vanhentuvat nopeasti, koska mediamaailma muuttuu jatkuvasti. Vuonna 1999 tehty tutkimus vahvistaa ainakin sen, että uudet viestintätavat eivät nuortenkaan maailmassa korvaa vanhoja vaan tulevat näiden rinnalle ja kilpailijoiksi. Tietyn median paljo käyttö ei korreloinut muiden medioiden vähäisen käytön kanssa, vaan medioiden käytössä aktiiviset nuoret käyttivät miltei kaikkia viestintävälineitä. (Luukka 2003: 45–46.) Mainittu tutkimus on tehty ennen kuin sosiaaliset verkostot nousivat keskeiseen asemaan Internetissä. Kirjoittamalla kommunikoiminen on tullut nuorison piirissä yllättävänkin yleiseksi, mikä merkitsee, että monet sellaisetkin nuoret, jotka eivät harrasta kirjakielisten tekstien lukemista,

saattavat olla hyvin tottuneita dialogimuotoisen kirjoituskielen käyttäjiä. Heillä on kompetenssia, josta potentiaalisesti voisi olla hyötyä muiden kirjoituskielen muotojen, ehkä jopa kirjakielen, hallinnan kannalta (Kessler & Bergs 2003: 83; Baron 2008: 5; ks. myös Leppänen 2008: 191, 194–196). On selvittämisen arvoinen kysymys, voitaisiinko tätä kirjoittamistottumusta hyödyntää äidin kielen ja kirjallisuuden opetuksessa ja yleensä yhteiskunnassa.

Puoli vuosisataa sitten englantia oli vain yksi monista Suomen kouluista luetuista vieraista kielistä, ja mahdollisuudet sen kaksikielisyttä lähenevään hallintaan olivat paljon nykyistä heikommat. Nykyään englantia on kiistaton kansainvälinen yleiskieli suurissa osissa maapalloa, ja erityisesti myös siinä kulttuuripiirissä, jossa elämme. Kouluopetuksessa englantia kuitenkin edelleen rinnastetaan muihin vieraisiin kieliin, mitä voi pitää anakronismina. Jos koulujen kielenopetuksessa lähdetäisiin nykytodellisuudesta, sen ytimenä olisivat äidinkielen varieteetit, joiden lisäksi opetettaisiin englantia kansainvälisenä yleiskielenä, ja tämän lisäksi oppilaat voisivat valita halunsa mukaan muita kotimaisia ja ulkomaisia kieliä. Englannin nostaminen näin jossain määrin virallisestikin yleiskielen asemaan antaisi paremmat mahdollisuuden ryhtyä kielipoliittisin keinoin ajoissa säätelemään sitä kaksikielisyystilannetta, johon ollaan joka tapauksessa ajautumassa. Äidinkielen ja kansainvälisen kielen rooli identiteettitekijöinä on aivan erilainen: äidinkieli ja sen varieteetit tarjoavat mahdollisuuden minuuden toteuttamiseen fyysisessä lähi-piirissä, kun taas englantia tarjoaa mahdollisuuden globaalin identiteetin rakentamiseen. (Wright 2004: 247–249; vrt. Lindgren, Lüthi & Fürth 2005: 69.) Koska äidinkielen ja kansainvälisen kielen funktiot ja käyttöalat on mahdollista määrittellä selvästi ja realistisesti ja koska suomalaiset eivät maantieteen tai demografisten tendenssien puolesta ole vaarassa sulautua englantia puhuviin, funktionaalisen kaksikielisuuden tietoinen toteuttaminen pikemminkin tukisi suomen kieltä kuin heikentäisi sitä. Äidinkielelle olisi helpompi määrittellä sellainen brändi, joka olisi nuorten omaksuttavissa (brändien käytöstä ks. esim. Fairclough 2006: 101–102).

Kielipolitiikan haasteet

Perinteinen suomalainen kielipolitiikka pohjautuu 1800-luvun nationalismiin henkiseen perintöön: haluttiin yhdistää monia murteita puhuva kansa yhden yleisesti ymmärrettävän kansalliskielen alle. Näin synnytettyä kielistandardia on sitten pyritty kehittämään ajan tarpeiden mukaan, ja sitä on myös puolustettu vieraiden kielten vaikutusta vastaan ottamalla käyttöön omaperäisiä ilmauksia lainojen korvaajiksi. Tämän kielipolitiikan kehyksenä on ollut eurooppalainen kielellinen ja valtiollinen todellisuus, jolle on tyypillistä, että kieliä on suhteellisen vähän, kielirajat noudattelevat melko pitkälle kansallisvaltioiden rajoja ja monilla kielillä on virallinen asema jonkin valtion virallisena kielenä. Nykyään tilanne on eräiltä osin muuttumassa sekä valtiollisella että kielellisellä tasolla.

Poliittinen integraatio, josta meille läheisenä esimerkkinä on Euroopan Unioni, on heikentämässä kansallisvaltioiden asemaa, ja taloudellisella tasolla on jo syytä puhua kirjaimellisesta maapallostumisesta ylikansallisten yritysten ulottaessa toimintansa muihin maanosiin ja kulttuuripiireihin. Sähköisen viestinnän alalla voimme havaita taloudellisen kanssa analogisen globaalistumisprosessin, jonka ansiosta suuri osa maailmasta muodostaa jo yhden mediaympäristön. Toisaalta mediamaailmassa on poliittisia blokkeja vastaavia alueellisten yleiskielten alueita, esimerkiksi aivan naapuristamme avautuva Venäjän monikansallisen federaation muodostama venäjänkielisen viestinnän valtapiiri.

Globalisaatio on nostanut englannin suurta osaa maailmasta yhdistäväksi lingua francaksi. Kun kielten määrä on samalla alkanut pienentyä, englantia on joskus nimitetty tappajakieleksikin, toisin sanoen sen on nähty asemallaan edistävän pienten kielten kuolemaa. Tällainen näkemys on kuitenkin asioita yksinkertaistava ja liioitteleva. Mufwene (2008: 225–252) pitää englannin tappajakielen roolia myyttinä, jonka syntyyn on osaltaan vaikuttanut ranskan kielen asemaa puolustavien propaganda, ja lisäksi myytin levittäjät jättävät hänen mukaansa huomiotta kansainvälisen yleiskielen

erityisluonteen: lingua franca ei erilaisten käyttöyhteyksiensä vuoksi kilpaile paikallisten puhuttujen kielten kanssa. Wrightin (2004: 14–15, 247–250) mukaan yleismaailmallisella lingua francalla saattaa jopa olla kielten säilymistä edistävä puolensa. Tämä koskee vähemmistökielten suhdetta valtiossa virallisena yleiskielenä käytettyyn enemmistökielen. Vähemmistökieltä puhuva, mutta asuinvaltionsa enemmistön kieltä opiskeleva tai sitä asioiden hoidossa käyttävä ihminen on näet pakostakin mukana valtionsisäisessä kulttuurisessa integraatioprosessissa, jossa häneen kohdistuu paine sulautua kielellisesti enemmistöön. Lingua francan opiskeluun tai käyttöön taas ei samassa määrin sisälly (paikallista) integraatiopainetta, ja vähemmistökielen edustajalla säilyy myös paljon suuremmassa määrin valta päättää, kuinka tiiviisti hän on mukana yleiskieltä käyttävien yhteisössä: lingua francan käyttöön perustuvista piireistä voi halutessaan jättäytyä poisikin, mikä ei yleensä ole mahdollista kansallisvaltion viralliseen kieleen pohjautuvien instituutioiden ollessa kyseessä. Näin ollen englannin kaltaisen lingua francan opiskelu ja käyttö valtiokielen asemesta voisi ainakin teoreettisesti antaa vähemmistökieliä puhuville enemmän liikkumavapautta oman kielensä kehittämisessä ja identiteetin luomisessa. (Tosin tietenkin esimerkiksi nykyisissä Venäjän Federaation oloissa kielivähemmistön jäsen joutuu opiskelemaan englannin toisena vieraana kielenä valtiokielen lisäksi.) (Vrt. Katsuragi 2007: 9–11.)

Kun poliittinen valta pyrkii siirtymään ylikansallisille organisaatioille ja kansallinen valtiotaso mukautuu prosessiin, niin seurauksena on, että valtiota alempi paikallinen taso saa luonnostaan lisää merkitystä ylikansallisen vastapoolina. Näin vaikuttajiksi valtioiden rinnalle tai tilalle nousevat vaihtelevien kriteerien perusteella muodostetut alueet. Ilmiötä nimitetään usein regionalisaatioksi. Kun katsotaan asiaa kielten kannalta, niin vailla virallista asemaa olevat tai syrjäytyneet kielet sekä alueelliset varieteetit tulevat entistä tärkeämmiksi ja niille vaaditaan laajempaa käyttöä tai virallista asemaa. Tällaisia ovat esimerkiksi baski ja katalaani Espanjassa ja useat kelttiläiset kielet Brittein saarilla. (Takala & Karppi 2003: 6; Wright 2004: 246–247; Hara 2007: 202–203;

Williams 2008: 24–28, 127–153.) Suomessa paikallisuuden korostuspyrkimykseen voinee liittää 1990-luvun murrebuumin, vaikka siihen ei toistaiseksi ole liittynyt poliittisia ulottuvuuksia. Myös sähköisen viestinnän maailmassa on havaittavissa vastatendenssi yhtenäistymispyrkimyksille. Tämä ilmenee monella tavalla, esimerkiksi monet Internetin mediaportaalit antavat mahdollisuuden käyttöliittymän virittämiseksi henkilökohtaisten mieltymysten mukaan (engl. personalization), verkossa tapahtuvassa kommunikoinnissa arvostetaan persoonallista kielenkäyttöä, ja lisäksi Internet on kehyksenä kyberavaruuden pieniryhmien muodostumiselle ja sitä kautta uusien kielivarieteettien syntymiselle. (Vrt. Lewis 2003: 102.)

Jos kielellinen kehitys olisi täysin analogista valtiolliselle kehitykselle, olettaisi, että valtiollisten kielten taso heikkenisi ja että paikalliset kielimuodot alkaisivat viedä valtaa valtiokieltä. Näin ei kuitenkaan ole tapahtumassa. Paikalliskielet voivat kylläkin saada runsaasti huomiota, ja niiden asema voidaan virallistaakin, mutta näiden kielten käytännön merkitys tuskin nousee kovin suureksi. Tämä johtuu siitä, että kirjakielet ovat hyvin konservatiivisia ja paljon vaikeampia muuttaa kuin hallinnolliset rakenteet. Minkä tahansa uuden virallistetun aluekielen johdonmukainen ajaminen läpi viranomaistyössä ja viranomaisasiointinnissa on valtava projekti, jonka tulosten pysyvyydestä ei voi olla varma: vanhan totutun kirjakielen käyttö on pitkään sekä helpompaa, nopeampaa että tehokkaampaa (esimerkiksi baskin kielen virallistamiseen liittyvistä vaikeuksista ks. Williams 2008: 148–151). Sen sijaan on hyvin kuviteltavissa, että englantia voisi yleisesti tulla yhdeksi vaihtoehtoiseksi asiointikieleksi Euroopan Unionissa, ja Suomessa näin on jossain määrin käytännössä jo tapahtunutkin, kun viranomaiset ovat tottuneet kommunikoidaan ulkomaalaisten kanssa tällä kielellä. Ei kuitenkaan liene todennäköistä, että englannille lähiaikoina määriteltäisiin suomen ja ruotsin tapaista virallista asemaa Suomessa valtiotason päätöksellä. Euroopan Unioni on monikielinen yhteisö, joten se ei aseta jäsenvaltioilleen kielellisiä vaatimuksia. Aivan toisenlainen on tilanne esimerkiksi Venäjän Federaatiossa, jonka jäsentasavaltojen on käytännössä mahdotonta olla antamatta venä-

jän kielelle virallista asemaa. Suomessa ei ole sellaista äidinkielenään englantia puhuvaa väestöosaa, jota varten tämän kielen aseman virallistamista tarvittaisiin, ja englannin asema kansainvälisenä yleiskielenä taas on niin vahva, että se ei välttämättä tarvitse tuekseen lainsäädäntöä (eihän englannilla ole virallista asemaa USA:ssakaan).

Jos Suomessa selviäisi englannilla ja äidinkielellään tarvitsematta opetella lainkaan suomea, niin Suomeen muuttavien tarve integroitua suomalaiseen kulttuuriin vähenisi dramaattisesti ja yhteiskunta muuttuisi entistä monikielisemmäksi ja heterogeenisemmäksi, mikä välillisesti ja pitkän ajan kuluessa heikentäisi suomen kielen asemaa. Tässä törmäämme yhteen nykyajan kielipolitiikan perusongelmaan: nationalismin periaatteen tiukasti yksikielisyudessa pidättäytyvää, ympäristön kanssa kontakteja rajoittavaa, maantieteellistä yhtenäisyyttään vaalivaa yhteisöä on vaikea sijoittaa nykyiselle poliittiselle ja taloudelliselle maailmankartalle. Kielen säilyttämiseen tähtäävälle politiikalle tarvitaan uudenlainen ideologinen pohja ja nykymaailmaan soveltuvat menetelmät. (Wright 2004: 235, 243.)

Kielipolitiikan tulisi lähteä siitä tosiasiaista, että monikielisyys on maailmanlaajuisesti hyvin yleinen ja siten luonnollinen ilmiö. Monikielisuuden olemusta pitäisi pyrkiä ymmärtämään paremmin, koska se antaa pohjan realistisen ja ajanmukaisen kielipolitiikan kehittämiseksi. Kansallisuusaatetta tulisi tulkita regionalistisessa hengessä ja pyrkiä näkemään se pikemminkin yhtenä globaalistumiseen liittyvänä ilmiönä kuin sen vastakohtana.

Uudenlaisen paikallisuusaatteen rinnalle ja tukijaksi sopisi hyvin ekolinguvistinen näkökulma kieleen ja yhteiskuntaan (Wright 2004: 12; Williams 2008: 10). Ekolinguvistikka pyrkii tarkastelemaan kielten suhdetta ympäristöönsä ja vuorovaikutusta sen kanssa. Kielten voidaan katsoa muodostavan eräänlaisen oman ekosysteemin, jolla on vaikutuksia todellisuutemme eri puoliin. Tämä kielten ekosysteemi on nykyään joutunut muutosten kouriin taloudellisen globalisaation vaikutuksesta, ja kielentutkijoiden velvollisuutena on selvittää, mitä seurauksia näillä kielitodellisuuden

muutoksilla on (vrt. Wright 2004: 12, 251). Ekolingvistikassa kehyksessä voidaan myös pohtia kielten roolia arvonäkökohdista käsin: millaiset kielet ovat hyödyllisimpiä ihmiskunnalle ja millainen kielitodellisuus tukisi parhaiten ihmiskunnan säilymistä elinkelpoisena tulevaisuudessa? Ekolingvistikassa korostetaan, että kielidiversiteettiin liittyy itseisarvo samalla tavalla kuin biodiversiteettiin: kielet ovat ihmiskunnan korvaamatonta omaisuutta, jonka häviäminen tulee estää. Yhteisöjen kannalta kielen ylläpito auttaa ryhmän jäseniä pysymään yhteydessä omaan historiaansa ja kulttuuriperintöönsä, ja kieli on tietenkin myös ihmisen identiteetin keskeinen osatekijä. (Fill 2000: 162–164; Wright 2004: 219.)

Otan vielä esiin joitakin suomalaisen kielipolitiikan erityispiirteitä. Suomen pääkielen suomen ja suurimman vähemmistökielen ruotsin aseman määrittävä lainsäädäntö on kansainvälisestä näkökulmasta erikoinen siinä mielessä, että se pitää sisällään tietynlaisen suomalaistumisautomaatiikan. Voimassa on näet sääntö, jonka mukaan yksittäisen kunnan suomenkielisyys, ruotsinkielisyys tai kaksikielisyys määrittää kielten puhujien lukumäärän mukaan: jos vähemmistön puhujien määrä on yli 8 prosenttia, kunta on kaksikielinen, ja kääntäen: jos vähemmistön osuus laskee alle 6 prosentin, kunnasta tulee yksikielinen. Valtioneuvosto vahvistaa kuntien kielellisen aseman kymmenen vuoden välein. Nykyaikaan liittyvä väestön luonnollinen muuttoliike ja sekoittuminen vähentää vääjäämättä ruotsinkielisten kuntien määrää, jolloin ruotsinkielisen väestöosan asema joiltakin osin heikkenee. Monissa muissa maissa, esimerkiksi Sveitsissä ja Belgiassa, kielten alueelliset suhteet on määrätty lähtökohtaisesti pysyviksi. Suomessa harjoitettu kielipolitiikka yhtäältä lieventää kielellisiä vastakkainasetteluja, mutta toisaalta se ei pyrikään säilyttämään kielioloja stabiileina. (McRae 1997: 220–222, 224–225; Martens & al. 2003: 6; Williams 2008: 67.)

Suomen kielen asemaa parantaneen kielipolitiikan ovat osaltaan mahdollistaneet suomen- ja ruotsinkielisen väestöosan sopuisat suhteet sekä se, että suomenruotsalaiset ovat pitkän Suomeen liittyvän historiansa vuoksi kansallisidentiteetiltään suomalaisia

eivätkä koe Ruotsia edes henkiseksi kotimaakseen. Ylenmääräisellä sopuisuudella voi kuitenkin nähdä olevan myös kääntöpuolensa. Suomessa vallitsevaan kielipoliittiseen ilmapiiriin näyttää näet sisältyvän ajatus, että suuremmalla kielellä on luonnostaan enemmän oikeuksia kuin pienellä. Harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta suomalaiset suhtautuvat kieliasioihin käytännöllisesti ja intohimottomasti. Esimerkiksi se, että englannin kieli on käytännössä syrjäyttänyt kaikki muut vieraat kielet ensimmäisen vieraan kielen kouluopetuksessa, on otettu vastaan kuin vääjäämätön kohtalo. Todennäköisesti ja toivottavasti suomalaisten huoli oman kielen säilymisestä kuitenkin herää viimeistään siinä vaiheessa, kun ensimmäiset selvät merkit monikielisyuden aiheuttamasta suomen kielen aseman heikkenemisestä alkavat näkyä. Tuolloin on tärkeää, että suomen kielestä työkseen huolta kantavilla ja lainsäädännöstä vastaavilla on ajanmukainen ja realistinen kielipoliittinen näkemys.

Lopuksi

Olen edellä tarkastellut suomen kielen nykytilanteen eräitä puolia sitä taustaa vasten, jonka muodostavat yhtäältä kirjakielten historian yleiset lainalaisuudet ja toisaalta informaatiotekniikan kehitys ja sen vaikutukset kieleen. Monissa kohdin olen ilmaissut arveluni siitä, mikä saattaisi olla todennäköinen ja mikä taas epäodotuksellinen kehityslinja. Tulevaisuudesta kirjoittamisessa on kuitenkin se varjopuoli, että voi olla melko varma siitä, että on väärässä. Tuleviin vuosikymmeniin ja vuosisatoihin sisältyy joka tapauksessa voimakkaita kielen kehitykseen vaikuttavia tekijöitä, joita ei voi etukäteen nähdä. Kieli on ihmisten ja yhteiskunnan toiminnan yksi muoto, ja kielen historia on siten pitkälti samaa kuin muikin historia, mikä sisältää mahdollisuuden, että todellisuus muuttuu yhtäkkiä ja odottamattomalla tavalla.

Elämme maailmassa, jossa vaikuttavat yhtä aikaa sentripetaaliset ja sentrifugaaliset tendenssit, pyrkimykset yhtenäisyyteen ja erilaisuuteen. On kuitenkin vaikea sanoa, millaisen kielitodelli-

suuden nämä vastakkaiset voimat lopulta tuottavat. Usein väitetään, että globaalistuminen ja siihen liittyvä englannin merkityksen korostuminen toisaalta luovat kielivähemmistöille entistä paremmat elinmahdollisuudet. Neuvostoliiton ajan kokeneelle saattavat kuitenkin tulla mieleen neuvostopropagandan vakuuttelut, että totalitaristisen kommunismin oloissa pienillä kansoilla oli parhaat mahdollisuudet kukoistaa ja että oikeus äänestää yhtä ja ainoata ehdokasta oli vapauden täydellistymä. Tällä hetkellä näyttää joka tapauksessa siltä, että olisimme kulkemassa kohti entistä monikielisempää Suomea, ja puhe-kirjakieli-dikotomian sijaan on paras viritellä mielensä monimuotoiseen kielivarieteettien kirjoon. On vaikea sanoa, muodostaako monikielisyys pitkällä aikavälillä uhkan suomen kielelle. Varmalta näyttää vain se, että suomen kieli joutuu sopeutumaan oloihin, jotka poikkeavat nykyisistä. Puhutun suomen kielen laaja ja pitkäkestoinen säilyminen perheen sisäisessä ja läheisten kanssa tapahtuvassa kommunikoinnissa on kuitenkin hyvin luultavaa.

Koska kirjoitus on tekniikan laji ja koska tekniikka muuttuu jatkuvasti, kirjoitetun kielen luonne ja rooli ovat alttiita muutoksille. Toisaalta kirjoitetun kielen rooli yhteiskunnan ja kulttuurin välineenä ja toiminnan osana on omiaan jarruttamaan tätä muuttumista. Toipa median kehittyminen tullessaan mitä tahansa, voimme kuitenkin olla varmoja, että informaatiotekniikka tarjoaa tulevaisuudessaakin välineet kaikkeen siihen institutionaaliseen kielenkäyttöön, joka koetaan tarpeelliseksi. Tämä ei kuitenkaan valitettavasti takaa sitä, että nykyinen kirjallinen perintö siirtyisi kokonaisuudessaan ja sellaisenaan jälkipolville. On mahdollista, että osa kirjallisuudesta joudutaan myöhemmin kääntämään uudelle medialle sopivaan muotoon. Ei siis liene mahdotonta, että nykykulttuurin näkökulmasta tulevaisuuden kirjoituskulttuuri näyttäisi tietyiltä osin vaillinaiselta ja että siinä olisi puolikielisyyspiirteitä. Vertauskohta löytyy Turkista, jossa jo 1930-luvun alkupuolella kirjoitetut tekstit ovat sanastoltaan nykypolvelle niin käsittämättömiä, että ne täytyy ennen uudestaan julkaisua kääntää nykyturkiksi, ja lisäksi nyky-

kirjakieli on vanhaan nähden monissa suhteissa vähemmän ilmaisuvoimainen (Lewis 1999: 2–3, 140–152).

Kirjoituksen maailmasta on tulossa entistä monikielisempi. Nykyäänkään ei ole harvinaista, että suomenkieliseltä Internet-sivulta aukeaa linkki englannin- tai muunkieliselle sivulle. Kaksikielisyyden yleistyessä ja vahvistuessa englanninkielisten tekstien osuus mediamaailmassamme lisääntyy. Valitettavasti kirjakielten maailmassa harvoin vallitsee kielten tasa-arvo: toinen kieli pyrkii aina ottamaan ensisijaisen kirjallisen kommunikaatiovälineen roolin, jolloin päädytään diglossiaan (Wright 2004: 243). Toisaalta selvärajainen diglossia ei välttämättä olisi vaara suomen kielelle, jolla säilyisi suomalaisen identiteetin luoja ja ylläpitäjän rooli.

Lähteet

- BABENKO, NATALIJA 2002: Russisch. Nina Janich & Albrecht Greule (toim.): *Sprachkulturen in Europa. Ein internationales Handbuch*. Tübingen, Gunter Narr Verlag. S. 236–243.
- BARON, NAOMI S. 2008: *Always on. Language in an online world and mobile world*. Oxford, New York, Oxford University Press.
- BENCZIK, VILMOS 2003: Communication as source and motivator of language evolution. *Language Problems & Language Planning*, 27(3). S. 249–268.
- BERNERS-LEE, TIM & HENDLER, JAMES & LASSILA, ORA 2001: The Semantic Web. *Scientific American*, May 17, 2001.
<http://www.sciam.com/article.cfm?id=the-semantic-web>, 11.4.2008
- CRYSTAL, DAVID 2001: *Language and the Internet*. Cambridge, Cambridge University Press.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 2006: *Language and globalization*. London, Routledge.
- FEIGENBAUM, LEE & HERMAN, IVAN & HONGSERMEIR, TONYA & NEUMANN, ERIC & STEPHENS, SUSIE 2007: The Semantic Web in action. *Scientific American*, December 2007. S. 64–71.
- FILL, ALWIN 2000: Language and ecology: ecolinguistic perspectives for 2000 and beyond. *Proceedings of AILA '99*. Tokyo. S. 162–176.
- GABAIN, A. VON 1974: *Alttürkische Grammatik*. Dritte Auflage. Wiesbaden, Harrassowitz.

- GRØNBECH, KAARE & KRUEGER, JOHN R. 1976: *An introduction to classical (literary) Mongolian*. Second edition. Wiesbaden, Harrassowitz.
- HARA, KIYOSHI 2007: Effects of globalization on minority languages in Europe – focusing on Celtic languages. Florian Coulmas (toim.): *Language regimes in transformation. Future prospects for German and Japanese in science, economy, and politics*. Berlin, Mouton de Gruyter. S. 191–205.
- HELVE, HELENA 2005: Nuorten arvojen, maailmankuvien ja katsomusten muutokset. Tommi Hoikkala, Sofia Laine & Jyrki Laine (toim.): *Mitä on tehtävä? Nuorison kapinan teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki, Loki-kirjat. S. 205–222.
- HIIDENMAA, PIRJO 2003: *Suomen kieli – who cares?* Helsinki, Otava.
- HURTTA, HEIKKI 1999: Variaation tutkimuksen myytit ja stereotypiat. Urho Määttä, Pekka Pälli & Matti K. Suojanen (toim.): *Kirjoituksia sosiolingvistiikasta*. Folia Fennistica & Linguistica 22. Tampere, Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos. S. 53–101.
- HYNÖNEN, EMMI 2008: Keskustelufoorumit – ajatustenvaihtoa verkossa. Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.): *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 186–190.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Juva, WSOY.
- 2003: Suomettaren pojat. Tommi Kurki, Päivi Laine & Arja Lampinen (toim.): *Suomettaren helmoista. Tutkielmia 1800-luvun suomen kielestä*. Turku, Kirja-Aurora. S. 13–43.
- KATSURAGI, TAKAO 2007: On language policy in the age of globalization with good governance. Florian Coulmas (toim.): *Language regimes in transformation. Future prospects for German and Japanese in science, economy, and politics*. Berlin, Mouton de Gruyter. S. 1–17.
- KENNING, MARIE-MADELEINE 2007: *ICT and language learning. From print to the mobile phone*. New York, Palgrave Macmillan.
- KESSELER, ANGELA & BERGS, ALEXANDER 2003: Literacy and the new media: vita brevis, lingua brevis. Jean Aitchison & Diana M. Lewis (toim.): *New media language*. London, Routledge. S. 75–84.
- KOSKELA, MERJA 2006: Verohallintoa verkossa. Viranomaistekstien muutospaineiden tarkastelua. Tuija Nikko & Pekka Pälli (toim.): *Kieli ja teknologia*. Talous ja kieli IV. Helsinki, Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja B-76. S. 107–126.

- LAPPALAINEN, HANNA 2008: Kielellinen vaihtelu vuorovaikutuksen resurssina. Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.): *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 85–102.
- LEPPÄNEN, SIRPA 2008: Kouluikäisten fanifiktio: Populaarikulttuurin uudelleenkirjoitusta. Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.): *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 191–209.
- LEWIS, DIANA M. 2003: Online news. A new genre? Jean Aitchison & Diana M. Lewis (toim.): *New media language*. London, Routledge. S. 95–104.
- LEWIS, GEOFFREY 1999: *The Turkish language reform. A catastrophic success*. Oxford, Oxford University Press.
- LINDGREN, MATS & LÜTHI, BERNHARD & FÜRTH, THOMAS 2005: *The Me We Generation – what business and politics must know about the next generation*. Stockholm, Bookhouse Publishing.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 2003: Youth in the (new) media landscape. Päivi Hovi-Wasastjerna (toim.): *Media culture research programme*. Helsinki, Academy of Finland. S. 29–50.
- LUUTONEN, JORMA 1984: Tutkimuskohteena muistiin kirjoitettu kieli. Kaisa Häkkinen (toim.): *Puhuttu kieli, kirjoitettu kieli ja kielen muutos*. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 12. Turku. S. 107–121.
- 2007: Kirjakieli, uusmedia ja globalisaatio. Näkökulmia suomen kielen variaation kehitykseen. *Virittäjä* 2/2007. S. 219–237.
- MANTILA, HARRI 1993: Onko puhesuomi yhtenäistynyt? *Virke* 2. S. 20–23.
- 2008: Variaatiosta identiteettiin. Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.): *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 63–80.
- MARTENS, CHRISTEL VON & al. 2003: *Kunnat ja kielilainsäädäntö*. Suomen kuntaliitto.
<http://hosted.kuntaliitto.fi/intra/julkaisut/pdf/p031117124701Z.pdf>
20.3.2008
- MCPRAE, K. 1997: Language policy and language contact: reflections on Finland. W. Wölck & A. de Houwer (toim.): *Recent studies in contact linguistics*, Plurilingua XVII. Bonn, Dümmler. S. 218–226.
- MUFWENE, SALIKOKO S. 2008: *Language evolution. Contact, competition and change*. London, New York: Continuum.
- NIEMI-PYNTTÄRI, RISTO 2007: *Verkkoproosa. Tutkimus dialogisesta kirjoittamisesta*. Jyväskylän yliopisto. Helsinki, ntamo.

- http://keskus.info/verkkoproosa/ntamo2007_risto-niemi-pynttari_verkkoproosa.pdf 22.2.2008
- PÄLLI, PEKKA 2006: Uusia teknologioita, uusia diskurssikäytäntöjä. Tuija Nikko & Pekka Pälli (toim.): *Kieli ja teknologia*. Talous ja kieli IV. Helsinki, Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja B-76. S. 9–36.
- ROUTARINNE, SARA & UUSI-HALLILA, TUULA 2008: Kouluikäisten monet kielet 2000-luvun Suomessa. Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.): *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 9–52.
- RÄSÄNEN, MARTTI 1936: *Türkische Sprachproben aus Mittel-Anatolien III: Ankara, Kaiserli, Kirşehir, Çankiri, Afion Vil*. Studia Orientalia, Vol. 8, 2.
- TAKALA, ANU & KARPPI, ILARI 2003: *Ajankohtaista alueellisessa kehittämisessä. Katsaus alueellisesta kehittämisestä käytävään keskusteluun*. Aluetieteen verkkojulkaisu 3/2003. Tampere, Tampereen yliopisto, Aluetieteen ja ympäristöpolitiikan laitos.
<http://tampub.uta.fi/aluetiede/Aluetiede-NS-3-2003.pdf> 26.3.2008
- TAPSCOTT, DON & WILLIAMS, ANTHONY D. 2007. *Wikinomics. How mass collaboration changes everything*. London, Atlantic Books.
- TIILILÄ, ULLA 2006: Tekstejä mallikatelmista: Työn, tekstien ja yhteisön näkökulmia. Tuija Nikko & Pekka Pälli (toim.): *Kieli ja teknologia*. Talous ja kieli IV. Helsinki, Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja B-76. S. 149–171.
- TORISEVA, MARIANNE 2008: Englanti kohtaa suomen skeittiteksteissä. Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.): *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 169–183.
- Wikipedia*. Sivut: Folksonomy, Semantic Web, Social Network Service, Personalization, Web 2.0, Web 3.0, Wiki. <http://en.wikipedia.org>. 27.12.2007.
- WILLIAMS, COLIN H. 2008: *Linguistic minorities in democratic context*. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan
- WRIGHT, SUE 2004: *Language policy and language planning. From nationalism to globalization*. Basingstoke – New York, Palgrave Macmillan.

Fennougristiikka globalisaation paineessa

Globalisaatio: mitä se on?

Globalisaatio (suomalainen vastine *maapalloistuminen* ei näytä lyöneen itseään läpi) on ärsyttävä muotisana, jota näkee paljon käytettävän maailman taloudesta, jonkin verran politiikasta ja kulttuurista ja varsin vähän tieteestä puhuttaessa. Tämä onkin yksi pääongelma, johon Norman Fairclough (2007) teoksessaan *Language and Globalization* kiinnittää huomiota: ns. globalistisessa diskurssissa globalisaation monitahoisuus kutistetaan yksiulotteiseksi markkinatalouden ilmiöksi, jolla on omat abstraktit ”sääntönsä”, ottamatta kantaa esimerkiksi siihen, kuka nämä säännöt laatii ja kenen niitä on toteltava. Fennougristiikka ja globalisaatio ovat käsitteyhdistelmä, johon en muista törmänneeni ennen tätä tilaisuutta – mutta varmaan tämänkin tilaisuuden oli tultava. Kenties on tullut aika fennougristiikan ottaa kantaa globalisaation voimiin.

Toistuvana teemana kaikissa niissä lukemattomissa julkaisuissa, jotka pyrkivät jonkinlaiseen kunnianhimoiseen ja kattavaan globalisaatioilmiön esittelyyn, on globalisaation kompleksisuus, monikasvoisuus ja paradoksaalisuus. Sen lisäksi globalisaatiosta itsestään on moneen suuntaan arvottavia mielipiteitä: kuka näkee sen positiivisena, kuka negatiivisena, kuka väistämättömänä kehityksenä. Kun globalisaatiota pyritään määrittelemään, törmätään monenlaisiin ongelmiin ja ristiriitaisuuksiin (ks. esim. Murray 2006: 13–17).

Kenties olennaisin ongelma globalisaation määrittelyssä on, että maapalloistavien rinnalla vaikuttaa koko ajan paikallistavia,

yhdistävien rinnalla pirstovia voimia. Esimerkiksi politiikan ja talouden alalla globalisaatio tuntuu nostavan esiin uusia, valtioiden rajat ylittäviä toimijoita, suuryrityksiä, järjestöjä tai muita ylikansallisia rakennelmia kuten EU. Perinteisten geopolitiittisten kysymysten rinnalle nousee maailmanlaajuisia taloudellisia, sosiaalisia ja ekologisia haasteita. Samaan aikaan korostuu alueellisen yhteistyön ja paikallistason päätäntäprosessien merkitys, kun esimerkiksi maakunnat lähtevät Brysselin tielle ohi kansallisvaltion pääkaupungin tai unohdetuiksi luullut etniset konfliktit heräävät taas uhkaamaan yhtenäiseksi kuviteltua valtiorakennetta. Ylikansallinen kulttuuriteollisuus tuotteistaa maailmanlaajuisille markkinoille laskelmoituja bestsellereitä, blockbustereita ja toinen toistaan Barbie-nuken näköisemmäksi stailattuja esiintyjä, mutta Internetissä versovat paikalliset alakulttuurit, ja Euroopan vähemmistökieliryhmät ovat jo vuosien ajan järjestäneet omia Euroviisujaan (*Liet-Lavlut*, seuraavan kerran lokakuussa 2008 Luulajassa, meille fennogristeillekin tärkeiden vähemmistökielten vaikutuspiirissä siis).

Keskeisiä piirteitä, jotka globalisaatiosta puhuttaessa nousevat esille, ovat siis entistä vapaampi ja helpompi liikkuvuus yli valtionrajojen – ihmisten, hengentuotteiden, tavarain ja rahan liikkuvuus – sekä tätä liikkuvuutta tukevien uudenlaisten rakenteiden syntyminen. Liikkuvuuden helpottajana avainasemassa on kuljetus-, liikenne- ja tietotekniikan kehitys. Kuten globalisaation kriitikot kärkkäästi toteavat, näin syntyy uudenlaista eriarvoisuutta, kun globalisaation hyötyjäpuolella olevat rikkaat kääntävät vapaan liikkuvuuden omaksi voitokseen ja köyhien tappioksi ja kun uuden teknologian käyttäjien ja siitä osattomaksi jäävien välille aukeaa *digital divide*. Kaikki nämä prosessit vaikuttavat toisaalta kansojen, etnisten ryhmien ja kieliyhteisöjen arkeen, toisaalta kulttuuri- ja tiedeinstituutioiden toimintaan. Näiden kosketuskohtia fennogristiikkaan pyrin seuraavassa pohtimaan.

Pienten kansojen ja kielten uhanalaisuus, emansipaatio – ja essentialisoiminen?

Kaikkein konkreettisimpia kohtia, joissa kansainvälinen poliittinen ja taloudellinen kehitys koskettaa fennougristiikkaa, on pienten kielten ja kansojen uhanalaistuminen, jokaiselle fennougristille liiankin tuttu aihe. Niin kuin joidenkin arvioiden mukaan jopa 90% maailman kielistä, myös suomalais-ugrilaisista kielistä useimmat – eli kaikki paitsi kansallisvaltiokielet suomi, viro ja unkari – ovat enemmän tai vähemmän uhanalaisia. Tutkimuskohteemme on karkaamassa käsistä. Kaikkein uhanalaisimmat sukukielemme kuolevat todennäköisesti lähivuosina tai -vuosikymmeninä, nykyisen terminaalipuhujapolven myötä. Suurimpienkaan suomalais-ugrilaisten vähemmistöjen nuorin polvi ei välttämättä ainakaan kaupungeissa pysty kasvamaan täysipainoisiksi kielenpuhujiksi; kansallinen kieli on B-kieli, jolla koulutusta, viihdettä ja korkeakulttuuria on tarjolla vain marginaalisesti jos ollenkaan.

Tämä merkitsee fennougristiikalle kahdenlaista haastetta: Ensinnäkin väistämättä kuolevat kielet tarvitsisivat saattohoitoa ja mahdollisimman perusteellista tallentamista, pelastettavissa olevat taas laajoja elvytystoimia, ennen kaikkea nuorimman puhujapolven kielenomaksumisen tukemista. Toiseksi: voimakkaan enemmistökielen paineen alla elävät vähemmistökielet ovat tutkimisen arvoisia nykyisessä muodossaan. Miten tällainen kontaktitilanne vaikuttaa kieleen, miten vähemmistökielten nykyiset muodot eroavat esimerkiksi sadan vuoden takaisena kenttätutkimuksen kulta-aikana tallennetuista ”klassisista” muodoistaan ja mitä hyötyä tämän tutkimisesta voisi olla kielikontaktien tutkimukselle laajemminkin?

1900-luvulle saakka kielten uhanalaistuminen ja väistyminen liittyi modernisaatioon ja kansallisvaltion kehitykseen. Suomalais-ugrilaisten vähemmistöjensä sulautumista edistivät sekä pohjoismaiset kansallisvaltiot (myös Suomi saamelaisten sekä usein unohdetun pienen karjalankielisen vähemmistönsä suhteen), Unkarin ensimmäisen maailmansodan jälkeiset uudet naapurimaat (näillä

assimilaatiopyrkimyksillä oli tietenkin oma, 1800-luvun Unkarin kansallisvaltiokehitykseen liittynyt varhaishistoriansa) että ainakin ajoittain eräänlaisena piilokansallisvaltiona toiminut Venäjä-Neuvostoliitto.

2000-luvulla uhanalaistumisen puitteet ovat laajentuneet, kun kansallisvaltion rinnalle astuvat ylikansalliset politiikan ja talouden toimijat ja kun ylikansalliset tappajakielet, ennen muuta englanti, saavat lisää teknistä ja taloudellista taustatukea. Yksi mieli, yksi kieli -ideologian sijasta ajatellaan kenties enemmän kielten markkina-arvoa. Tämä tarkoittaa, että vähemmistön ja enemmistön välinen tyypillisesti täydellinen epäsymmetria (ks. esim. Skutnabb-Kangas & Phillipson 1996) – enemmistöllä on paitsi enemmän ääni- ja vaikutusvaltaa myös yleensä enemmän rahaa ja näkyvyyttä kulttuurissa ja viestimisessä – pääsee vaikuttamaan koko voimallaan.

Heikentämällä kansallisvaltion roolia globalisaatio saattaa osaltaan rohkaista vähemmistöjen emansipaatiota, niin kuin ainakin Pohjois-Ruotsin meänkielisten, kveenien eli kainunkielen elvyttäjien sekä Kaakkois-Viron vörolais-setukaisaktivistien suhteen voisi väittää – saamelaisista puhumattakaan, joilla on ollut merkittävä rooli kansallisvaltioiden rajat ylittävässä alkuperäiskansojen ihmisoikeusaktivismissa. Mitä enemmän päätäntävaltaa on paikallistasolla, sen helpompi on ajaa läpi vähemmistöjen tukitoimia. Elin-tason ja sivistystason noustessa herää paljon puhuttu viime hetken kiinnostus katoamassa olevaa kieltä, identiteettiä ja kulttuuria kohtaan. Kun koulutustaso nousee siinä määrin, että valtion yleis-kielen – ja kenties myös kansainvälisen lingua francan kuten englannin – oppivat koulussa kaikki, ei vähemmistökielen puhuminen enää ole jälkeenjääneisyyden merkki vaan parhaassa tapauksessa plussaa. Kansainvälistymisen myötä opitaan arvostamaan monipuolista kielitaitoa ja monikielisyyttä sinänsä. Näiden globalisaation hyvien puolien osallisuus vaatii kuitenkin korkeaa koulutus- ja elintaso. Tarvitaan siis ainakin jonkinlainen kansallinen eliitti, joka kuuluu globalisaatiokehityksen hyötyjäpuolelle, ja tällaista ei monilla (suomalais-ugrilaisillakaan) vähemmistöillä välttämättä ole

– ei ainakaan Venäjällä, joka näyttää kehittyvän anakronistisesti paremminkin keskitetyn klassisen kansallisvaltion suuntaan.

Kielten uhanalaisuus asettaa siis fennougristiikalle haasteen, jonka ei sinänsä pitäisi olla uusi eikä yllättävä. Jo sadan vuoden takaiset kenttätyön klassikot povasivat pienille siperialaisille suvukielillemme pikaista kuolemaa. Sata vuotta sitten fennougristiikan ja yleensä kielitieteenkin tärkeimmät ongelmanasettelut olivat kuitenkin suppeammat ja yksinkertaisemmat kuin nykyään. Suvukieliä ei tutkittu käytännön näkökohtien takia eikä kielen puhujayhteisön omia päämääriä ajatellen, vaan suomalaisten tutkijoiden tarkoituksena oli luoda lisävalaistusta suomalais-ugrilaisen kielikunnan ja paljolti etenkin suomen kielen historiaan. Nämä tehtävät ja kysymykset ovat toki ajankohtaisia edelleenkin – ei voi liikaa korostaa, että suomalais-ugrilaisen kielihistorian keskeisistä kysymyksistä käydään jatkuvasti kiinnostavaa ja korkeatasoista keskustelua – mutta niiden rinnalla olisi fennougristien jakettava ottaa kantaa uhanalaisten kielten kysymyksiin, jotka nykyään nousevat yleiseen tietoisuuteenkin toisella tavalla kuin ennen. Tässä nousee uudella tavalla pohdittavaksi myös fennougristiikan suhde etnopolitiikkaan.

Klassinen fennougristiikka, vaikka sen yhtenä tärkeänä lähtökohtana oli ollutkin kansallisromanttinen emansipaatiopyrkimys, piti kansallisuuspoliittisiin kysymyksiin korrektia etäisyyttä, pysytteli erillään esimerkiksi maailmansotien välisen ajan Suur-Suomi-intoilusta ja varoi ottamasta aktiivisesti kantaa Neuvostoliiton vähemmistöpolitiikkaan, jotta tieteellisiä kontakteja rautaesiripun halki pystyttiin pitämään yllä. Eivät etnopolitiikan kysymykset myöskään kuuluneet positivististen ihanteiden mukaiseen normaali-tieteeseen – eivät kansallisromantiikan ja nuogrammatiikan inspiroimaan historioivaan kielentutkimukseen eivätkä 1900-luvun luonnontieteellisesti asennoituvan kielitieteen valtavirtaan. Nykyään sitä vastoin poliittinenkin globalisaation kritiikki kumpuaa osaltaan humanistisista tieteistä, jotka etsivät uusia kosketuskohtia vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen ongelmiin. Intialaissyntyinen globalisaation apologi Jagdish Bhagwati (2004: 18) toteaa, että

tämän lähtökohtina ovat toisaalta postmoderni antirationalismi ja länsimaisen normaalitieteen kritiikki, jota etenkin länsimaisessa kulttuurintutkimuksessa Derridan ja Foucault'n jäljillä harrastetaan, toisaalta se neuvoton ahdistuksen tunne, jota länsimaisessa ihmisessä herättää hänen älyllinen voimattomuutensa kolmannen maailman, vähemmistöjen ja ympäristön ongelmien edessä. Tämä ahdistus johtaa epämääräiseen tyytymättömyyteen kapitalistista järjestelmää kohtaan, synnyttää kiinnostusta vaihtoehtoisiksi miellettyihin alkuperäiskansojen kulttuureihin ja etsii purkautumistietään myös tieteellisillä foorumeilla.

Fennougristiikan alalla tätä ihmisoikeus- ja ympäristökysymyksiin nivelymistä sivuavat ainakin etnofuturismi sekä jotkin native studies tai postcolonial studies -suuntausten inspiroidut lähestymistavat. Etnofuturismi, joka etsii uutta, eteenpäin katsovaa ja kokonaisvaltaista tapaa kokea suomalais-ugrilaisuus kulttuurissa ja taiteessa, syntyi Virossa neuvostojärjestelmän viimeisinä vuosina ja on sittemmin saavuttanut suosiota myös joidenkin Venäjän suomalais-ugrilaisten parissa. Samantapaisia vaihtoehtoisia näkemyksiä, joissa etsitään kolonialistisen, patriarkaalisen ja teknokraattisen lähestymistavan tilalle vähemmistöjen, luonnon ja syrjittyjen ryhmien näkökulmaa, ovat Suomessa aktiivisesti ajaneet muutamat kriittisiä ja vaihtoehtoisia lähestymistapoja edustavat tutkijat kuten feministitutkija Kaarina Kailo (ks. esim. Heiskanen & Kailo [toim.] 2006).

Tämä näkökulma on sikäli mielenkiintoinen, että siinä usein vedotaan suomalaisten (ja saamelaisten, kenties myös muiden suomalais-ugrilaisten kansojen) muinaisuuteen, perinteeseen ja maailmankuvaan. Tämä suuntaus on myös ongelmallinen. Niin tärkeänä kuin ympäristön tai naistutkimuksen näkökulmien huomioon ottamista pidänkin, en ole täysin vakuuttunut siitä tavasta, jolla ”suomalais-ugrilaisuuden” tai ”oman autenttisen kulttuurin” käsitteillä täällä operoidaan. Ainakin suomalais-ugrilaisen kielitieteen näkökulmasta tuntuu siltä, että vaihtoehtoisten suuntausten antirationalismi ja ”suomalais-ugrilaisuuden” kyseenalaistamaton essentialisoiminen tekee niistä vastustuskyvyttömiä pahimmillaan

suoranaiselle huuhaalle ja pseudotieteelle (Laakso 2006). Kohteliaammin asian voisi ehkä ilmaista siten, että vaihtoehtoisten vähemmistö- ja ekonäkökulmien retoriikkaa on perin vaikea ymmärtää perinteisen kieli- ja yhteiskuntatieteellisen keskustelun taustalta, mikä herkästi johtaa ohipuhumiseen.

Vapaa liikkuvuus – mutta kenen?

Fennougristiikka syntyi aikana, jona suomalais-ugrialaisten kielten – myös suurimpien – puhujista melkoinen osa syntyi ja kuoli kotikylässään eikä koskaan käynyt sieltä parin päivän patikkamatkaa kauempana. Myös suurten suomalais-ugrialaisten kansallisfilologioiden pohjana oli perinteinen murremaantieteellinen tutkimus, jossa ulottuvuudet olivat maantieteellisiä ja kuvattavissa käyrinä kartalla: kielimuodot samastuivat puhuma-alueisiinsa. Kantapuhuma-alueen ulkopuolella saattoi olla irredenta-alueita (kuten Trianonin jälkeisessä Transilvaniassa tai vuoden 1809 jälkeisessä Pohjois-Ruotsissa) tai myöhemmin syntyneitä siirtokuntia (kuten csángó-unkarilaiset Moldaviassa historiallisen Unkarin ulkopuolella, Keski-Venäjän ja Kaukasian virolaiset tai Ruijan kveenit). Urbaania yksilöllistä liikkuvuutta sitä vastoin ei kansallisfilologioissa vielä viisikymmentä tai sata vuotta sitten juuri ollut tai sitä ei otettu huomioon – muuten kuin valitettavan assimilaation välivaiheena: esimerkiksi amerikansuomi tai amerikanunkari nähtiin juuriltaan revittyinä, siksi köyhtyvinä ja kuolemaantuomittuina kielipoloina. Kielen tulevaisuuden avaimet ovat sen kotimaan turpeessa, raukat vain menköhöt merten taa.

Globalisaation ja sen voittokulun olennaisimpia osatekijöitä on vapaa liikkuvuus: pääoman, työ- ja koulutuspaikkojen, hyödykkeiden ja niiden perässä ihmistenkin. 1800- ja 1900-luvun suurten siirtolais- ja pakolaisaaltojen jälkeen suomalais-ugrilaisille kansallisvaltiokansoille on koittanut yksilöllisemmän modernin nomadiuden aika: ulkomaille lähtee Suomesta, Virosta ja Unkarista yksitellen työn tai koulutuksen perään nuoria, kielitaitoisia ja koulutettuja

ihmisiä. Mikäli he jäävät sille tielle, aika tulee näyttämään, toimiiko perinteisten siirtolaisten parissa todettu kolmen sukupolven mittainen kielenvaihtokaava tässäkin tapauksessa. Vai säilyvätkö kontaktit *heritage language*en globalisaatioajan maastamuuttajilla paremmin, kun käytettävissä on uutta helppokäyttöistä viestintäteknikkaa ja kun kaksi- ja monikielisyyttä yleisesti aletaan pitää yhä positiivisempänä asiana? Tämä merkitsisi, että globalisaation myötä liikkuvuuden kielelliset seurauksetkin muuttuisivat ja myös monikielisyys- ja kielikontaktitutkimuksen perinteisiä käsityksiä ja selitysmalleja pitäisi päivittää.

Ns. pienistä suomalais-ugrilaisista kielistä selvimmin moderni liikkuvuus on tähän mennessä vaikuttanut saamelaisiin, joista saattaa tulla jonkinlainen esimerkkitapaus. Esimerkiksi Suomessa hieman yli puolet saamelaisista ja vielä reilumpi enemmistö saamelaisista lapsista ja nuorista asuu saamelaisalueen ulkopuolella. Näiden ulkosaamelaisten kielen ja identiteetin säilymisessä avainasemassa ovat toisaalta omat ”citysaamelaisten” järjestöt ja verkostot, toisaalta yhteiskunnan, koulun ja tiedonvälityksen tuki (jossa tietenkin olisi kehittämisen varaa; ks. etenkin Lindgren 2000). Venäjän suomalais-ugrilaisille vähemmistöille edes tämänvertaista tukea ei välttämättä ole tarjolla; siellä muutto kaupunkiin voi vaihtaa jopa perheen ja oman väen keskeisen käyttökielen venäjäksi, viestimissä ja koulujärjestelmässä taas kansallisen kielen asema ei muutenkaan usein ole kovin kummoinen.

Sisäisen muuton (ja jo perinteisen ongelman, asutuksen haja-
naisuuden) lisäksi varsinaisen uusi kansainvälinen liikkuvuus nimenomaan koulutettujen ja kielitaitoisten nuorten osalta on alkanut koskettaa joitakin Venäjän suomalais-ugrilaisia Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Yksi mahdollinen kohde on Suomi, kieli-
sukulaisten maa, jonka kieltä on Venäjän Karjalassa vanhastaan jossain määrin harrastettu ja etenkin 1990-luvulta lähtien muuallakin Venäjällä opetettu yhä enemmän (ks. esim. Hännikäinen 1997). Aivovuoto Suomeen on Karjalan tasavallassa ollut ongelma jo pitkään, ja tunnetusti myös muualtakin Venäjältä stipendiaatteina lähteen tulleita nuoria lahjakkaita suomalais-ugrilaisia on jäänyt

tälle tielle. Olennainen kysymys onkin, hyödyttääkö tällainen, joskus suorastaan fennougrististen laitosten ja elinten epäsuorasti ohjailema aivovuoto pelkästään liikkuvia yksilöitä ja heidän kohdemaitaan – vai miten mahdollisen hyödyn kanavoitumista heidän lähtöseudulleen ja kotiyhteisölleenkin voisi tukea?

En tiedä, onko suomalais-ugrialaisten kansojen uutta liikkuvuutta juuri tutkittu ja onko sen vaikutuksista olemassa minkäänlaista objektiivista tietoa. Ainakaan suomalais-ugrilainen kielen tutkimus ei – monista sinänsä ymmärrettävistä syistä – ole tähän liittyviä kielellisiä ilmiöitä (kuten kontaktiperäistä kielenmuutosta tai attritiota eli yksilön kielenmenetystä) juuri käsitelty. Poleemisesti voisi kysyä: onko ”liikkuvat” suomalais-ugrialaisten vähemmistökielten puhujat unohdettu – näkeekö fennougristiikka suomalais-ugrilaisista kielistä edelleen vain joko perinteiset kylämurteet tai pienen kaupunkiällymystön rakentaman ja vaaliman kirjakielen? Vai onko niin, että tällaista puhujaliikkuvuutta ei ole: perinteisten puhujayhteisöjen ulkopuolelle liikkuaan kieli saman tien kuolee?

Tiede ja tekniikka maailmankylän markkinoilla

Globalisaatioon olennaisesti kuuluva tiedonvälityksen ja tietotekniikan kehitys tuntuu tieteessä ja jossakin määrin myös suomalais-ugrilaisessa kielitieteessä. *Yale Global* -verkkolehdestä fyysikko Ramamurti Shankar (2003) puhkeaa suoranaiseen globalisaation ylistyslauluun kuvatessaan, miten elektroninen julkaiseminen toi köyhien maiden tutkijat samalle viivalle rikkaiden kanssa. Enää ei esimerkiksi intialaisen tutkijan tarvitse odottaa kuukausikaupalla oman artikkelinsa ilmestymistä peläten, että sillä välin joku amerikkalainen kollega ehtii julkaista saman oivalluksen, eikä julkaisun vastaanottoon enää vaikuta, miten laadukkaasti se on ladottu ja miten hyvälle paperille painettu. Luonnontieteissä tämä on mahdollista, koska tutkimuskohteet ovat yhteiset kautta maailman ja kieli sama – Shankarin mukaan yhteinen kieli on

matematiikka, mutta kielentutkijoina me kyllä tiedämme, että luonnontieteen lingua franca on englanti (nerokaskaan fysiikan tutkimustulos tuskin leviäisi maailmalle venäjän-, suomen- tai burmankielisen julkaisun avulla).

Fennougristiikassa tilanne on paljolti aivan toinen. Ensinnäkään yhteistä kieltä ei ole, vaan englannin rinnalla julkaisukielinä käytetään edelleen sekä suurimpia suomalais-ugrilaisia kieliä että venäjää ja jopa saksaa tai skandinaavisia kieliä. Toiseksi tutkimuksen volyymi on paljon pienempi, yksittäisille tutkijoille riittää omia reviierejä, eivätkä tutkimustulokset vanhene siten kuin luonnontieteissä. Kahdenkymmenen, viidenkymmenen tai sadan vuoden takaiset julkaisut voivat olla täysin käyttökelpoisia – ja pysyvät sekä kustannus- että osaksi myös tekijänoikeussyistä vielä pitkään paperilla, digitaalimaailman ulkopuolella. Kolmanneksi ongelmaksi olen jo aiemmin näistä asioista kirjoittaessani (Laakso 2001, 2005) maininnut fennougristien parissa varhemmin yleisen teknofobian sekä ennen kaikkea individualistisen, ryhmätyötä ja verkottumista kaihtavan toimintakulttuurin. Tästä syntyy noidankehä, jonka muodostavat aineiston heikko tavoitettavuus, aineiston heikko yhteensopivuus (kukin tallentaa omalla tyylillään) ja tutkijoiden keho verkottuneisuus.

Osaksi fennougristiikan globalisaation ongelmat tietenkin johtuvat siitä, että fennougristiikka ei objektiivisestikaan ottaen ole kovin globaali tieteenala. Suomalais-ugrilaisten kielten tutkimusta harrastetaan pienessä osassa Euraasiaa sekä marginaalisesti sen ulkopuolella, lähinnä Pohjois-Amerikassa; talouskasvun uusilla tiikerialueilla Aasiassa ei lainkaan. Kuten monia muita humanistisen tutkimuksen aloja, myös meitä on vaikea lähteä viemään Kiinaan, eikä täydellinen maapalloistuminen tässä mielessä voi olla fennougristiikalle mikään tulevaisuuden tavoite. Rajojen kaatumiseen voisi silti fennougristiikassa reagoida paremmin kuin mihin tähän asti on pystytty.

Paitsi että tutkijoiden keskinäisessä verkottumisessa on toivomisen varaa – ja tässä tietenkin voi kysyä, miten kohtuullista on vaatia tutkijoilta nykyisten opetus-, tutkimus- ja hallintopaineiden

lisäksi vielä jotain hämärää ja hankalasti mitattavaa verkostoitumista – etenkin Venäjän ja lännen välillä seisoo yhä jonkinasteinen kielimuuri ja ammottaa ”digitaalikuilu”. Kuvaavana esimerkkinä viimeksimainitusta olkoon äskettäinen marilaisaktivistien Internet-foorumeillaan käynnistämä keskustelu marin kiel(t)en vaatimien kyrillisten lisäkirjainten lisäämisestä Windowsiin. Itse asiassa, kuten keskusteluun kytkeytyneet Unicode-aktivistit huomauttivat, tarvittavat merkit ovat jo olemassa Windows-käyttöjärjestelmän uudemmissa versioissa. Ongelmaa ei siis voi ratkaista Bill Gates – jonka puoleen Marinmaalta oli kuulemma käännetty – vaan ainoastaan Marinmaalla käytössä olevan laitteiston ja asiantuntemuksen päivittäminen, mikä onkin huomattavasti mutkikkaampi tehtävä.

Kenties kaikkein olennaisin haaste fennougristiikalle tulee kuitenkin tiedemaailman sisältä. Suomalais-ugrilaisien kielten tutkimuksen ja yleisen kielitieteen välisissä yhteyksissä olisi kehittämisen varaa. Tähän asti on yleiskielitieteellisillä foorumeilla nähty parhaimmillaan esimerkkejä suomesta, virosta ja unkarista (useimmiten luultavasti sellaisten tutkijoiden kynästä, jotka puhuvat jotain näistä kielistä äidinkielenään), mutta viittaukset vaikkapa guuguyimidhirin, lakhotan tai mbugun kieliin ovat epätieteellisen satunnaisotantani mukaan lähes äärettömän paljon yleisempiä kuin viittaukset esimerkiksi vepsään tai mansiin. Tunnetusti myös suomalais-ugrilaisista kielistä näkee kansainvälisessä kirjallisuudessa virheellisiä tai väärin tulkittuja esimerkkejä ja omituisia väittämiä. (Jonkun kannattaisi tehdä suomalais-ugrilaisista kielistä samanlainen systemaattinen tutkimus kuin norjalainen Jan Engh (2006) on tehnyt ulkomaisten – siis ei-norjankielisten – teoreettisten lingvistien viime vuosina julkaisuissaan käyttämistä norjan kielen esimerkeistä; hänen aineistossaan kaksi kolmasosaa sisälsi erilaisia ja eriasteisia virheitä. Jos tällaista tapahtuu tuoreessa puussa, mitä sitten kuivassa?) Jotakin on siis pielessä siinä, miten tieto suomalais-ugrilaisista kielistä välittyy fennougristiikan ulkopuolisille kielentutkijapiireille, ja tässä on mielestäni fennougristiikkaa uhkaamassa todellinen syrjäytymisen vaara.

Yhtenä olennaisena osatekijänä tässä vaaratilanteessa on tietenkin englannin kielen yhä kasvava ylivalta. Kuten esimerkiksi Susanna Shore (2002) muutama vuosi sitten Virittäjän pääkirjoituksessa huomautti, on yhä yleisempää, että englanninkieliset tai englanniksi kirjoittavat tutkijat lähestyvät jopa eurooppalaisia kulttuurikieliä ikään kuin ne olisivat täysin tutkimatonta maaperää – koska niitä koskeva vaikka miten runsas kirjallisuus on jollakin muulla kielellä kuin englanniksi. Fennoungriistikalle, jossa saksa ja venäjä ovat olennaisen tärkeitä, tämä on tietenkin erityisen vakava ongelma. Suuri osa meidän tärkeistä lähteistämme ja suuri osa meidän tutkimustraditiostamme on ikään kuin lakannut olemasta niille lukemattomille lingvisteille, jotka lukevat pelkästään englantia ja äidinkieltään – ja siitä huolimatta toisinaan ottavat kantaa myös meidän kielikuntamme kysymyksiin.

Kansallisvaltion rapautuminen – partneri kateissa?

Globalisaation myötä kansallisvaltion rooli heikkenee tai ainakin muuttuu: Poliittisesta järjestelmästä tulee markkinatalouden toimijoihin ja kansainvälisiin järjestöihin kietoutuva *mixed actor system*. Puolustus- ja turvallisuuskysymyksissä kansallisvaltio ei enää aina kykene suojelemaan kansalaisiaan ylikansalliselta tai paikallisetniseltä terrorismilta, juridiikassa taas yleisinhimilliset moraali-periaatteet ja kansainväliset lait nousevat kansallisen lainsäädännön yläpuolelle. (Held 1999: 50, 72–73.) Kun hallinto vaatii uutta *global governancea*, myös kulttuuri- ja tiedeasioiden hallinnossa lisääntyy ylikansallisten toimijoiden vaikutus. Samalla kulttuuri- ja talousasiat alkavat kietoutua yhteen – ruvetaan puhumaan kulttuuri-viennistä ja tutkimuksen *tuottavuudesta* ja laskemaan kaavoja ja indeksejä, joilla tieteen hinta-laatusuhdetta muka voi mitata.

Talouselämän tunkeutuminen tieteen alueelle tunnetusti joutaa vaikeuksiin pienten ja talouselämälle vähämerkityksisten tieteenalojen kannalta: niiden tieteensisäistä vaikutusta on vaikea todeta, jos ne jäävät suurten tieteenalojen kansainvälisten sitaatti-

indeksien ulkopuolelle, ja niiden yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta on vaikea puhua, jos ne eivät tuota mitään rahana mitattavissa olevaa taloudellista hyötyä. Talouselämän tukemien tutkimusinstituutioiden puutteesta pienet tieteenalat ovat lähinnä yliopistojen varassa, ja nämä puolestaan joutuvat yhä selkeämmin palvelemaan työmarkkinoita ja työvoimapolitiikkaa. Koulutusjärjestelmän hybridisoiminen markkinoiden kanssa herättää vastustusta sekä rikkaissa että köyhissä maissa, mutta vaihtoehtoistakaan strategiaa ei tunnu löytyvän (Fairclough 2007: 66–69).

Nämä vaikeudet ovat tuttuja kaikille ja etenkin pienille humanistisille tieteenaloille. Erityisiä ongelmia globalisaatio kuitenkin tuottaa niin sanotuille kansallisille tieteille, joihin fennougristiikkakin kuuluu: niiltä katoaa partneri. Fennougristiikka kuten muutkin kansallisten kielten ja kulttuurien tutkimuksen alat on Suomessa, jossain määrin Virossa ja Unkarissakin, ollut juuri kansallisvaltiopolitiikan ideologinen selustatuki ja samalla sellaisten asioiden – niin kutsuttujen kansallisten arvojen – puolesta-puhuja, joita ei voi mitata rahalla. Olen tällaisissa yhteyksissä ennenkin siteerannut Unkarin tiedeakatemian päätöstä vuodelta 1842 (Zsirai 1937: 522): Antal Reguly'n urauurtavia tutkimusmatkoja kielisukulaisten pariin päätettiin tukea, koska Unkarilla ei ollut merentakaisia siirtomaita eikä mahdollisuuksia naparetkikuntien lähettämiseen. Sukukieliä tutkimalla rakennettaisiin Unkarin kansan ja Unkarin tieteen kansainvälistä imagoa ja omanarvontuntoa. Kustannuksista ja kannattavuudesta ei puhuttu, kun kysymys oli asioista, jotka itseään kunnioittavan eurooppalaisen sivistysvaltion kerta kaikkiaan oli pakko hoitaa.

Tuon ajan – klassisen fennougristiikan syntyvuosien – eurooppalainen sivistysvaltio oli varsin elitäärisesti hallittu yksikkö. Sitä asutti yksilöimätön, homogeeniseksi kollektiiviksi tai suurperheeksi mielletty kansa, jonka suorastaan (rotu)biologinen ”perheyhteys” antoi kansallisvaltioprojektille sen ideologisen legitimäation. Idealisoitu kansa puhui yhtä ja samaa kieltä, eikä sen välttämättä ollut tarkoitus muita kieliä oppiakaan. Sivistyneistö sitä vastoin osasi ja sen kuului osata monia kieliä kansalliskielen

vaalimisen ohella. Tuon ajan poliittisille päättäjille kieli oli toisaalta itseisarvo, kansallisvaltioideologian perusta, toisaalta rahassa mittaamattomien kulttuuriarvojen kantaja.

Tähän verrattuna nykyisten päättäjien kielitietoisuuden tila saattaa olla kehittymässä meidän(kin) kannaltamme hälyttävään suuntaan. Tuoreessa gradussaan Tampereen yliopiston käännöstieteen laitoksesta valmistunut Nina Palmgren (2007) on tutkinut teknisten alojen viestintäammattilaisten asenteita suomen kieltä ja englanninsekaista ammattikielenkäyttöä kohtaan. Tämän pienen pilottitutkimuksen mukaan jopa kieli- ja käännöstieteellistä koulutusta saaneiden informanttien tietoisuus kielen merkityksestä identiteetin, persoonallisuuden ja kulttuurin kannalta tuntuu suorastaan hälyttävän ohuelta: informantit näkevät usein kielen pelkkänä välineenä (ja suomen kielen suorastaan turhana painolastina) tai parhaassakin tapauksessa tuottavat pohtimattoman ja perustelemattoman tuntuaisia emotionaalisia fraaseja suomen kielen erikoisuudesta ja omalaatuisuudesta jonkinlaisena itseisarvona. Ja jos suomen kieli kansainvälistyvissä ympyröissä nähdään joko rasitteena tai parhaassakin tapauksessa eräänlaisena kivana eksotiikkakoristeena, millaista tukea politiikan, talouselämän ja tekniikan ammattilaisilta on odotettavissa suomen sukukielten ja suomen kielen taustojen tutkimukselle?

Päättäjien kielitietoisuus ja -tietämys uhkaa siis huveta, ja, kuten edellä todettiin, muut kuin perinteisesti englanniksi viljellyt tieteenalat ovat vaarassa syrjäytyä. Samaan aikaan fennougristiikka on menettämässä sen selustatuen, jota kansallisvaltio sille aikoinaan tarjosi. Kielihistoria eli kielisukulaisuuden tutkimus ei enää 1900-luvun jälkipuoliskolla ole ollut kielitieteen keskeinen tai johtava tutkimuskohde, joten fennougristiikka ei voi markkinoida itseään tieteen terävimpänä ja kansainvälisimpänä kärkenä ainakaan niin helposti kuin ennen. Toisaalta kansallisen identiteetin rakentamisessa ei kansallisen esihistorian tutkimuksella ehkä ole entisen kaltaista roolia. Tärkeämpää kuin suomen kielen juurten selvittäminen on sen nykyisyyden tutkiminen ja tulevaisuuden turvaaminen. Prioriteetit ovat muuttuneet: onko fennougristiikka jäänyt

väänämöislakki kourassa katselemaan parvekkeelta kansallisvaltion loittonevaa selkää tämän lähtiessä kohti Brysseliä?

Kenties selkeimmin tämä prioriteettien siirtymä näkyy fennougristisen tutkimuksen yhdessä perinteisesti tärkeässä taustainstituutiossa, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa. Kotuksen tehtäväksi on laissa määritelty paitsi Suomessa puhuttujen kielten myös fennougristiikan tutkimus, ja Kotus on aikoinaan saanut hallinnoidakseen fennougristisen kenttätöön kultakaudelta periytyvät sanakirjaprojektit sekä sittemmin myös yhden maailman parhaista fennougristisista kirjastoista. Kun sukukielten sanakirjat yksi toisensa jälkeen valmistuvat ja suomen kielen etymologisesta sanakirjastakin on saatu julki ajantasaistettu laitos, jäljelle jää enää saamen kielen etymologinen tietokantaprojekti sekä sinänsä ansioikas olemassaolevien aineistojen muokkaaminen paremmin tutkijoiden käytettävissä olevaan muotoon. Tieteellistä profiloitumista fennougristiikan suuntaan tai uusien fennougristiikan tutkijoiden rekrytointia sitä vastoin ei tietääkseni näy (toivon kovasti, että olisin väärässä).

Uuteen nousuun?

Olen tässä nyt tuottanut perinteistä pienten ja rakennemuutoksen murjomien tieteenalojen valitusta: valtio tuu ikkunaan ja lähetä lisää rahaa. Fennougristiikan ongelmat eivät ole ainutlaatuisia eivätkä uusia. Melkein kymmenen vuotta sitten pohdimme Riho Grünthalin kanssa suomen kielen professuurin 150-vuotisjuhlasymposiumissa fennougristiikan tulevaisuudennäkymiä (Grünthal & Laakso 2001), ja tätä esitelmää kirjoittaessani törmäsin samanlaisiin tarttis tehrä jotain -tuntemuksiin. Ainakaan vuonna 2000 peräänkuuluttamaamme kansalaiseskustelua fennougristiikan tulevaisuudennäkymistä ei juuri ole syntynyt, ei ainakaan kovin laajoissa piireissä... Toisaalta taas tässä käsittelemäni ongelmat ovat perin tuttuja monille meistä, voisi melkein sanoa, että missä kaksi tai kolme fennougristia kokoontuu, nämä kysymykset nousevat esiin.

Juuri siksi, että ongelmat eivät ole ainutlaatuisia eivätkä uusia, niihin kuvittelisi myös löytyvän ratkaisuja. Yksi tämän kannalta olennainen seikka tuli mainituksi jo tämän esityksen alussa: globalisaatioilmion sisäinen ristiriitaisuus. Puhe globalisaatiosta yhtenäisenä, väistämättömänä, tsunamin lailla jyräävänä luonnon-ilmionä, niin kutsuttu globalistinen diskurssi peittää näkyvistä monia akanvirtoja, uudenlaisia diversiteettipesäkkeitä, uudenlaisia yhteyksiä. Globalisaatio tuhoaa vanhaa mutta saattaa myös tarjota uusia mahdollisuuksia. Perinteiset instituutiot saattavat menettää toimintakykynsä, mutta tämä ei merkitse, että niiden osatavoitteet tai osatekijät olisivat voimattomia tai turhia.

Suomalais-ugrialaisten kielten ja kulttuurien tutkimus voi muuttuvassa tilanteessa löytää uudenlaisia kontaktipintoja. Merkkejä tästä on jo ilmassa. Perinteisen fennougriiikan ydinalueella, historiallisessa kielentutkimuksessa, käydään, kuten jo alussa mainitsin, kiintoisaa ja tasokasta keskustelua, ja tämän keskustelun terävä joskin kapea kärki löytää edelleenkin tiensä myös kansainvälisille kielitieteellisille areenoille. Vähemmistökielten ja uhanalaisuuden tutkijat rakentavat yhteyksiä myös ei-suomalais-ugrialaisten vähemmistötutkijoiden suuntaan, ja kulttuurintutkimuksessa on tarjolla mielenkiintoisia alueellisia perspektiivejä, fennougriiikan kannalta relevanteimpina ehkä Volgan alueen ja Siperian tutkimus. Puhtaasti lingvistiksessä tutkimuksessa kielitypologia on ehkä se osa-alue, jossa fennougriiikka ja muu kielitiede selvimmin voivat tukea ja hyödyttää toisiaan.

Nämä kontaktipinnat eivät sinänsä todellakaan ole mikään uusi keksintö: kulttuurintutkimus, vähemmistökielten ongelmat ja ihmiskielen yleisten lainalaisuuksien pohdinta ovat olleet fennougriiikassa esillä oikeastaan niin kauan kuin tieteellisesti vakavasti otettavaa fennougriiikkaa on ollut olemassa. Olennaista on, että perinteisessä fennougriiikassa näitä asioita harrastettiin fennougriiikkatieteen sisällä, sen instituutioiden ja virkojen puitteissa: oli suomalais-ugrilainen kielentutkimus (aikana, jona yleistä kielitiedettä ei vielä edes ollut), suomalais-ugrilainen kansatiede ja suomalainen ja vertaileva kansanrunoudentutkimus. Nyt on

useampia erilaisia yleisiä, kansainvälisiä instituutioita, joiden yhteistyössä suurimmat haasteet piilevät.

Globalisaation tuomat muutokset merkitsevät nyt ennen kaikkea, että fennougristiikan instituutioita ei voi ottaa annettuina ja ikuisina. Meidän tietemme ei katoa minnekään, eivätkä sen tutkimuskohteet ja ongelmat lakkaa olemasta tärkeitä. Meidän laitoksemme, virkamme, tieteelliset seuramme, julkaisusarjamme ja kongressimme sitä vastoin on vastaisuudessa pakko legitimoida – eli ”myydä” –, rakentaa ja verkottaa yhä uudelleen. Yhä uudelleen joudumme miettimään ja selittämään, mitä on fennougristiikka ja mihin sitä tarvitaan. Toivoa sopii, että tämän ohella meillä riittää aikaa ja voimia myös itsensä fennougristiikan harjoittamiseen.

Viitteet

- BHAGWATI, JAGDISH N. 2004: *In Defense of Globalization*. Oxford University Press.
- ENGH, JAN 2006: *Norwegian examples in international linguistics literature: An inventory of defective documentation*. UBO Skrifter 32. Oslo, Universitetsbiblioteket i Oslo.
(<http://wo.uio.no/as/WebObjects/theses.woa/wa/these?WORKID=44146>, 19.3.2008)
- FAIRCLOUGH, NORMAN 2007: *Language and Globalization*. London/New York: Routledge.
- GRÜNTAL, RIHO & JOHANNA LAAKSO 2001: Suomalaisen fennougristiikan tilasta ja tulevaisuudesta. *Virittäjä* 106: 256–266.
- HEISKANEN, IRMA & KAARINA KAILO (toim.) 2006: *Ekopsykologia ja perinnettieto*. Helsinki, Green Spot.
- HELD, DAVID 1999: *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Stanford University Press.
- HÄNNIKÄINEN, SARA 1997: Suomen avulla ystäviä, menestystä ja vaikutusvaltaa. *Virittäjä* 101: 599–601.
- LAAKSO, JOHANNA 2001: Finno-Ugristics in cyberspace: the final frontier? *WEB-FU* (<http://webfu.univie.ac.at/>)
- 2005: ”Computerization” in *Finno-Ugric studies*. [Verkotettu versio Joškar-Olassa 10. kansainvälisessä fennougristikongressissa, sym-

- posiumissa "Access to Information on Finno-Ugric Studies" 19.8.2005 pidetystä puheenvuorosta.] (<http://homepage.univie.ac.at/Johanna.Laakso/cifu10.html>)
- 2006: Subjektina ja objektina. Fennougristiikka ja suomalais-ugrilaisuus, naistutkimus ja naiseus. Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (eds.): *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin*. Helsinki, SKS. 448–461.
- LINDGREN, ANNA-RIITTA 2000: *Helsingin saamelaiset ja oma kieli*. Helsinki: SKS.
- MURRAY, WARWICK E. 2006: *Geographies of Globalization*. London/New York: Routledge.
- PALMGREN, NINA 2007: *Ammattislangina fnglish. Teknisten viestijöiden anglohybridi osana globalisaation diskurssia*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos, käännöstiede (englanti). (<http://tutkielmat.uta.fi/tutkielma.phtml?id=17508>, luettu 19.3.2008)
- SHANKAR, RAMAMURTI 2003: Globalization and Science: A speeded-up virtuous cycle. *Yale Global*, 28 March 2003 (<http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=1259>)
- SHORE, SUSANNA 2002: Suunvuoro. *Virittäjä* 106. Helsinki. 329.
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE & ROBERT PHILLIPSON 1996: English Only worldwide or Language Ecology? *TESOL Quarterly* 30: 429–452.
- ZSIRAI MIKLÓS 1937: *Finnugor rokonságunk*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

Suomalais-ugrilaiset monikansallisessa imperiumissa

Tämän artikkelin tarkoituksena on tuoda esiin joitakin yleisiä kehityslinjoja ja merkittäviä vaiheita suomalais-ugrilaisten kansojen historiassa, erityisesti siltä kannalta, että suomalais-ugrilaisetkin ovat olleet osa Venäjän monikansallista imperiumia. Pysin havainnollistamaan yleisiä kehityslinjoja yksittäisillä esimerkeillä joidenkin suomalais-ugrilaisten kansojen keskuudesta.

Venäjä on ollut monikansallinen valtio perustamisestaan lähtien ensimmäisen vuosituhannen lopulla. Kiovan Venäjään kuului lähinnä itämerensuomalaisia kansoja, mutta Moskovan johdolla muodostuneen valtion lähtiessä laajenemaan tataarien ylivallassa vapautumisen myötä itään päin 1400–1500-luvuilla myös muita suomalais-ugrilaisia kansoja tuli sen valtapiiriin. – On kuitenkin syytä pitää mielessä, ettei ”kansallisuus” ollut keskiajalla eikä vielä uuden ajan alkupuolella mitenkään samanlainen identiteetin määrittäjä kuin mikä siitä muodostui modernin eurooppalaisen nationalismin myötä.

Merkittävä historiallinen tapahtuma on ollut Kazanin kaupungin valloitus 1552: se lopetti käytännössä tataarien vallan Volgan alueella ja toi lopullisesti Venäjän alaisuuteen mordvalaiset, marit ja udmurtit (Lallukka 1997, 52). Pohjoisempana Venäjän valta laajeni rauhanomaisemmin. Karjala ja pohjoiset alueet siitä itään päin Vienan meren itäpuolella, joilla mm. komit elivät, tulivat Venäjän valtaan pääosin verkkaisen lähetys- ja asutustoiminnan sekä kauppa- ja verotussuhteiden tiivistymisen myötä. Komit olivat itsekin vähittäisessä liikkeessä pohjoiseen siinä vaiheessa, kun suhteet venäläisiin rupesivat saamaan hierarkkista luonnetta.

Neuvostoaajan venäläisen historiankirjoituksen tapa käsitellä tätä vaihetta oli sikäli ideologista, että tärkeää oli osoittaa ”kansat kuin veljet” -iskulauseen mukaisesti kansojen kuuluneen omasta halustaan ja oman etunsa vuoksi yhteiseen imperiumiin. Tyypillinen yleisesitys jonkin suomalais-ugrilaisen autonomisen tasavallan historiasta – ”Istorija X ASSR” – alkoi aina esihistoriasta, minkä jälkeen kuvattiin vapaaehtoinen liittyminen yhtenäiseen Venäjän valtakuntaan ja liittymisen myönteiset seuraukset kyseiselle kansalle.

Myyttiä on manifestoitu historiankirjoituksen lisäksi myös muistomerkein. Iževskin keskustassa on muistomerkki nimeltään ”Ikuisesti Venäjän kanssa”, joka on pystytetty vuonna 1958 udmurttien vapaaehtoisen Venäjään liittymisen 400-vuotisjuhlan kunniaksi. Kaupunkilaisten keskuudessa muistomerkistä on käytetty myös nimitystä ”Kulakovin sukset” udmurtialaissyntyisen hiihdon maailmanmestarin Galina Kulakovin mukaan. – Saranskissa on vastaavanlainen muistomerkki vuoden 1485 muistoksi, jolloin mordvalaisten katsottiin ”vapaaehtoisesti” liittyneen Venäjään (Abramov 2002, 39). Neuvostoliiton hajottua historian tutkijat Venäjällä ovat ruvenneet tarkastelemaan vieraiden kansojen liittämistä Venäjän imperiumiin kriittisen analyttisesti, ja samalla he ovat kyseenalaistaneet entisen myytin.

Toinen isovenäläinen myytti on kertonut valtakuntaan liitettyjen alueiden tyhjiydestä. Sen mukaan venäläiset ovat tulleet tyhjiin paikkaan ja tuoneet mukanaan sivistyksen ja kulttuurin, minkä seurauksena ovat syntyneet kaikki ne saavutukset, jotka ovat nykyään nähtävillä. Tunnetuin tämän myytin ilmentymä on Aleksandr Puškinin runoelmassa Vaskiratsastaja, jossa Puškin kuvaa Pietarin kaupungin syntyä. Runoelmassa kuvataan tyhjää soista aluetta, jossa liikuskeli vain yksinäinen vene ja tshnien mökkejä näkyi siellä täällä.

Venäläisillä on ollut oma valkoisen miehen taakka kannettavanaan kuten kaikilla imperiumin rakentajilla ja säilyttäjillä. Venäjän laajentuminen saattoi perustua siihen, että venäläinen yhteiskuntarakente ja armeija oli kehittyneempi ja tehokkaampi

kuin sitä vastaan asettuneiden yhteiskuntien vastaavat laitokset. Venäjän suhteellinen tehokkuus itäisiin ja eteläisiin naapureihin verrattuna teki mahdolliseksi valtakunnan kasvamisen niin, että siitä muodostui maantieteellisesti maailman laajin yhtenäinen valtio, joka oli laajimmillaan 1800-luvun puolen välin jälkeen, ennen Alaskan myyntiä USA:lle. Venäläiset ovat voineet mieltää valtakuntansa laajentamisen sivistystehtäväksi, jonka mukaisesti he ovat tuoneet ortodoksisen uskon ohella taloudellista ja kulttuurista kehitystä valloittamilleen alueille.

Itäiset suomalais-ugrilaiset kansat eivät muodostaneet 1500-luvulla tai sen jälkeen kokonaisia, itsenäisiä valtioita, vaan kansat elivät jonkinlaisessa vasallisuhteessa joko Kazanin kaanikuntaan, Siperian kaanikuntaan tai Venäjän keisarikuntaan, omien feodaalijohtajiensa alaisuudessa. Venäjän valtaan joutuminen merkitsi siten yhden ylivallan korvautumista toisella, mutta samalla se saattoi merkitä hallinnollisen otteen voimistumista.

Vallan vaihtuminen koski nimenomaan eteläisten, Volgan alueen suomalais-ugrilaisien kansojen liittämistä Venäjään. Mordvalaiset, marit ja udmurtit elivät 1500-luvun puoliväliin asti Kazanin kaanikunnan vallan alla. Kaanikunnan heikentyessä ja Moskovan johtaman Venäjän voimistuessa mordvalaiset ensimmäisenä siirtyivät Venäjän alaisuuteen. Tässä vaiheessa mordvalaiset eivät kapinoineet, vaan Venäjän valta otettiin vastaan rauhanomaisesti. Mordvalaiset feodaalijohtajat siirtyivät joukoittain tukemaan Venäjää 1500-luvulla, ja mordvalaisia taisteli Venäjän armeijassa Kazanin piirityksessä. Merkinä mordvalaisten rauhanomaisista suhteista Venäjään on pidetty myös sitä, että 1500-luvulla mordvalaisten alueelle rakennettiin joukko linnoituksia, joita vastaan mordvalaisten ei tiedetä hyökkäilleen. (Abramov 2002, 38–39.) Abramovkin kyseenalaistaa näkemyksen ”vapaaehtoisesta liittymisestä” ja katsoo, että se kuuluu paremmin kaunokirjallisuuteen kuin historiantutkimukseen. Mordvalaiset elivät keskenään kiistelevien feodaalijohtajiensa alaisuudessa, eikä mitään yhtenäistä liittymistä voinut tapahtua.

Marit olivat jo 1500-luvulla jakaantuneet eri ryhmiin, joista vuorimarit olivat jo tulleet rauhanomaisiin kosketuksiin venäläisten kanssa ja tukivat heitä Kazanin kaanikunnan kukistamisessa ja Venäjän vallan levittämisessä. Sen sijaan niittymarit taistelivat tataarien tukena Venäjää vastaan ja joutuivat tietenkin kärsimään siitä. – Neuvostonäkemyksen mukaan niittymaritkin halusivat liittyä Venäjään päästäkseen tataarien vallasta pois, mutta olosuhteiden pakosta heidän oli kuitenkin sodittava venäläisiä vastaan. Neuvostotulkinnan ongelmat on todennut myös Seppo Lallukka (2003, 83). Udmurtit liitettiin Venäjän valtakuntaan vuoteen 1558 mennessä (Vladykin 1993, 38).

Venäjän vallan vakiinnuttaminen niittymarien ja udmurttien alueille kesti jonkin aikaa, ja varsinkin marit kapinoivat useaan otteeseen Venäjän hallintoa vastaan sissisodan tyyliin, hyökäten yksittäistä kohdetta vastaan ja vetäytyen sen jälkeen tavoittamattomiin. Näitä kahakoita on kutsuttu tšeremissidiksi. Venäjä pyrki tekemään tällaisesta lopun armeijan kostoretkillä, jolloin hävitettiin systemaattisesti marilaiskyliä ja surmattiin niiden asukkaita. Lopulta marien oli alistuttava, ja kapinointi loppui joksikin aikaa. (Lallukka 2003, 84–90).

Tästäkin kapinoinnista on esitetty erilaisia tulkintoja. Nykyään varsinkin marilaiset tutkijat näkevät kapinoinnin luonteeltaan etnis-kansallisena, kaikki marit kapinoivat Venäjää vastaan. Sen sijaan neuvostoaikana tapahtumille annettiin sosiaalinen tulkinta: kyseessä oli eräänlainen luokkataistelu, marilaistalonpoikien kamppailu feodaalivaltaa vastaan. Udmurtialainen tutkija Škljajev on esittänyt jälkimmäistä tulkintaa vastaan argumentin, että marien ja udmurttien omaa ylimystöä teloitettiin systemaattisesti kapinoiden kukistamisessa, mikä vähentää luokkataistelunäkemyksen uskottavuutta (Škljajev 1998, 37).

Myöhempinä vuosisatoina kapinoinnilla oli selkeämmin sosiaalinenkin ulottuvuus, kun mordvalaisia, mareja ja udmurtteja yhtyi 1700-luvun loppupuolella mukaan Jemeljan Pugačevin johtamaan antifeodaaliseen kapinaliikkeeseen, jonka kukistamisessa Moskovan Venäjä joutui näkemään paljon vaivaa. Kapinointiin on

todennäköisesti ollut myös etnisiä syitä, koska vähemmistökansat saattoivat samalla kamppailla oman uskonsa ja kulttuurinsa puolesta pakonomaista kristillistämistä ja ortodoksisen kirkon maallistakin elämää hallitsevaa asemaa vastaan. Abramovin mukaan kirkon käännetytyö aiheutti kapinointia mordvalaisten keskuudessa vielä 1700-luvulla (Abramov 2002, 45). Lallukka esittää, että mordvalaiset oli saatu käännetytyksi ortodoksisuuteen vuoteen 1760 mennessä, mutta kristillinen usko oli alkuun varsin muodollista mordvalaisten elämässä (Lallukka 1997, 53). Käännetytytyössä käytettiin painostuksen ohella myös houkuttelua: kääntyjille oli luvassa verovapaus määrääjäksi palkkiona ortodoksisuuden omaksumisesta.

Pohjoisempina komit olivat jo keskiajalla tulleet kosketuksiin venäläisten kanssa, ja venäläisten vaikutusvalta yhdessä kristinuskon kanssa levittäytyi pääosin rauhanomaisesti komien keskuuteen. On merkittävää, että komin kielestä tehtiin kirjakieli jo 1300-luvulla, kun komien käännetytyjä Stefan Permiläinen laati kreikkalaisten ja venäläisten kyrillisten aakkosten sekä komilaisten puumerkkien pohjalta komin kieleen oman aakkoston ja kirjoitusjärjestelmän (Žerebcov 2003, 20). Senaikaisissa oloissa kominkielisellä kirjallisella kulttuurilla ei ollut menestymisen mahdollisuuksia, ja myöhemmin vuosisatoina komien kirjoitusjärjestelmä jäi vähitellen täysin unohduksiin. Kun komin kieltä ruvettiin uudelleen kirjoittamaan laajamittaisesti 1800-luvulla, käytössä oli venäläispohjainen kyrillinen kirjaimisto, jota oli vain täydennetty muutamalla kirjainmerkillä.

Komit olivat vähitellen levittäytymässä pohjoiseen nykyiselle asuinalueelleen siinä vaiheessa, kun siteet venäläisiin tiivistyivät ja rupesivat saamaan hierarkkista luonnetta. Komit elivät vielä 1500-luvun alussa paljolti pyyntikulttuurin varassa, ja heidän keskuuteensa muuttaneet venäläiset olivat maanviljelijöitä. Komienkin oli pakko ruveta maanviljelijöiksi, kun riistakannat hupenivat, ja venäläiset talonpojat saattoivat tällaisessa tilanteessa toimia uuden elinkeinon ja siihen liittyneen teknologian välittäjinä.

Uralin itäpuolen etnisesti kirjava väestö kuului Siperian kaanikunnan alaisuuteen 1500-luvulla, kun venäläiset joukot rupesi-

vat levittämään Venäjän valtaa Aasian puolelle. Yksi tunnetuimpia valloittajia ja Venäjällä sankarin maineeseen päässyt on ollut kasakkapäällikkö Jermak, jonka voitokkaan taistelun Siperian kaanikunnan joukkoja vastaan Irtyš-joella vuonna 1582 on Vasilij Surikov kuvannut 1800-luvun venäläisessä maalaustaiteessakin. On todennäköistä, että myös hantit ja mansit taistelivat kaanikunnan joukoissa venäläisiä vastaan 1500-luvun lopulla. Vadim Erlihman on kirjoittanut (tosin lähteitä mainitsematta), että Venäjän hallinnon hanteilta ja manseilta vuosisadan lopussa keräämä jasak-turkisvero oli vain kolmasosan siitä verosta, jonka nämä kansat olivat joutuneet maksamaan kaanikunnalle (Erlhman 2006). Tällainen veron kevennys on tietenkin ollut omiaan houkuttelemaan Siperian kansoja Venäjän valtaan. Pääsyynä Siperian valloittamiseen oli Venäjän halu saada haltuunsa ja taloudellisesti hyödynnettäväksi tuottoisa turkiskauppa Länsi-Eurooppaan (Slezkine 1994, 12–16).

Uskonto ja venäläisyys

Uskonto oli uuden ajan alussa keskeinen osa yhteisöllistä identiteettiä (Katajala 2005, 54; Hobsbawm 1994). Kansallisuuksia ei ollut olemassa nykyaikaisessa mielessä, mutta etniset yhteisöt tai heimot saattoivat tuntea sisäistä yhteenkuuluvuutta. Uskonto oli tärkeä osa identiteettiä, ja Venäjällä niin kuin monessa muussakin valtiossa, Ruotsissakin, kirkko edusti usein myös maallista paikallista valtaa ja oli monin tavoin kietoutunut valtiollisiin intresseihin. Sen vuoksi on ymmärrettävää, että niin Venäjän valtion kuin kirkonkin etujen mukaista oli pyrkiä käännyttämään uusien alueiden vähemmistökansat ortodoksiseen uskoon, jotta heistä saataisiin uskollisia Venäjän alamaisia.

Škljajevin mukaan kristillisyyden liittyi 1500-1600-luvuilla niin kiinteästi venäläiseen identiteettiin, että ”venäläinen” ja ”ortodoksi” ymmärrettiin toistensa synonyymiksi. Tällainen aiheutti vastareaktion muiden kansojen keskuudessa. Udmurtit saattoivat ruveta eri tavoin syrjimään henkilöä tai perhettä, joka oli ”ruvennut venäläi-

seksi” eli ottanut kasteen. Ajateltiin myös, että ”venäläisittäin” elävillä ei vilja kasva. (Škljajev 1998, 191.)

Venäjän valtio ja kirkko pyrkivät systemaattisesti asuttamaan venäläisiä talonpoikia vallatuille alueille. Tästä aiheutui toisinaan ristiriitoja, kun esimerkiksi udmurttien asuinalueilla Venäjän valtio lahjoitti luostareille maita, joita udmurtit pitivät ominaan. Luostarit taas asuttivat saamilleen maille venäläistä väestöä, mikä tietenkin loukkasi udmurttien intressejä. (Škljajev 1998, 28–29.) Periaatteessa vierasheimoiset talonpojat olivat samassa asemassa kuin venäläiset, mutta kielitaidottomina ja tietämättöminä he olivat helpommin venäläisen paikallisen hallinnon mielivallan alla.

Muuttohalukkuutta venäläisten talonpoikien keskuudessa piti yllä hallinnon lupaus määräaikaisesta verovapaudesta. Lisäksi voimistuva maaorjuus Venäjän ydinalueilla synnytti myös työntöä uusille, kaukaisille alueille, joilla toivottiin vapauduttavan tästä ikeestä. Kirill Čistov on väitöskirjassaan sosiaalis-utopistisista kertomuksista 1967 tutkinut muun muassa kerrontaa kaukaisesta paikasta idässä, jossa oli paratiisilliset olot verrattuna maaorjuuden ajan Venäjään (Čistov 1967). Tällainen kerronta lupauksineen paremmasta on yhtäältä ollut osa sitä informaatiota, joka on pitänyt yllä muuttohalukkuutta, ja toisaalta se kertoo myös oman aikansa maalaisväestön mielikuvista ja elinoloista.

Venäläisten talonpoikien ja alkuperäisväestön suhteista ei ole esitetty kovin paljon tietoja, ei varsinkaan konflikteista (vrt. Škljajev 1998, 8). Elinkeinot ja niihin liittyneet kulttuurin piirteet ovat olleet samanlaiset, ja tärkeimmät erot lienevät liittyneet kieleen ja henkiseen kulttuuriin, osaksi myös sosiaaliseen rakenteeseen. Niin ollen ryhmillä oli edellytykset rauhanomaisiin suhteisiin, jos vain maan käytöstä ei syntynyt riitoja. Škljajev tosin esittää aiempiin tutkimuksiin viitaten, että udmurttien ja venäläisten välillä oli jatkuvaa kahnasta, joka johtui venäläisten sisään muuton ohella venäläisen hallinnon huonoudesta. Venäläisten runsas muutto suomalais-ugrilaisten asuinalueelle loi väistämättä paineita, joita suomalais-ugrilaisten ovat vähentäneet muuttamalla vuorostaan etäämmälle. Esimerkiksi Vjatkan alue oli keskiajalla pääosin

udmurttien asuttama, ja siellä oli 1300-luvulla yhdeksän venäläistä kylää, mutta 1500-luvun lopussa venäläiskylä oli jo yli sata. Samalla udmurtit muuttivat joukoittain pois Vjatkan alueelta. (Atamanov, Vladykin 1993, 29; myös Škljajev 1998, 33–35.)

Toisinaan sattui tapauksia, joiden perusteella voidaan olettaa jännitteitä olleen muutenkin pinnan alla. Udmurttien alueella Staryj Multanin kylässä lavastettiin 1890-luvulla oikeudenkäynti, jossa udmurteja syytettiin ihmisuhrista pakanallisessa uhritoimituksessa. Aluksi tuomio oli langettava syytettyinä olleille miehille. Ilmeiset epäkohdat asian tutkinnassa ja oikeuden käynnissä herättivät kuitenkin huomiota ja protestointia muun muassa Venäjän älymystön keskuudessa, ja asia oli otettava uudelleen käsittelyyn. Lopulta syytöksen perättömyys paljastui, ja syytetyt vapautettiin. (Esim. Šatenštein 1960.) Syytösten taustalla oli vuosisatoja vanha epäluulo toisuskoisia kohtaan. Stereotyypiseen etnosentrismiin on eri kansoilla liittynyt väitteitä ihmisuhrien toimittamisesta omien jumalten kunniaksi; tällaisia syytöksiä ovat saaneet eteensä muiden muassa juutalaiset Euroopassa menneinä vuosisatoina.

Komit olivat omaksuneet kristinuskon jo uudelle ajalle tultaessa, ja mordvalaisetkin kastettiin 1700-luvun kuluessa. Sen sijaan mareista ja udmurteista oli 1800-luvun lopulla vielä valtaosa oman, etnisen uskon kannattajia (Lallukka 1997, 54). Kristinuskon on silti tuntunut jo sitä muodollisesti tunnustamattomien keskuudessa, ja yhtenä osoituksena tästä on ollut niin kutsuttu Kugu sorta-lahko, joka oli jonkinlainen yhdistelmä etnisen uskon ja kristinuskon elementtejä. Se voimistui 1800-luvun mittaan marien keskuudessa, ja sillä oli myös mordvalaisia ja udmurtilaisia kannattajia. (Lallukka 2003, 140–141.)

Inorodcy – vierasheimoiset

Venäjällä säädettiin vuonna 1822 ministeri Speranskin aloitteesta laki säätelemään vähemmistökansojen asemaa. Lain myötä syntyi virallinen hallinnollinen kategoria ”inorodcy” eli ’vierasheimoiset’.

Inorodcyt olivat ennen kaikkea Siperian alkuperäiskansoja, jotka eivät olleet kristittyjä ja joiden elinkeinot ja yhteiskuntarakenne poikkesivat venäläisistä. Lain mukaan heillä oli oikeus elää omien tapojensa mukaisesti omien johtajiensa alaisuudessa. Heidän piti maksaa oma jakasak-veronsa valtiolle, mutta heidän ei tarvinnut suorittaa asepalvelusta. Vaikka inorodcyt olivat tyypillisesti nomadikansoja, myös juutalaiset luokiteltiin virallisesti inorodceiksi vuonna 1835. (Slockum 1998.) Uskonto oli keskeinen osa kansallista identiteettiä, ja ortodoksisen uskon ottaminen riitti siirtämään ihmisen kansallisesta luokasta toiseen; juuri uskonnossa lienee ollut syy siihen, että juutalaisetkin katsottiin inorodceiksi. Lain edessä inorodcyt olivat tasa-arvoisia venäläisten kanssa säätynsä mukaisesti. Inorodcy-lainsäädännön luominen liittyy Venäjän laajenemiseen itään päin, ja käytännön tarkoituksena oli rauhoittaa etäisiä rajaseutuja ja luoda epäsuora hallinnon väline.

Jonkinlainen analogia inorodcy-järjestelmälle voitaneen löytää brittiläisestä imperiumista, jossa pyrittiin säilyttämään paikallinen hallinto entisellään, kunhan paikalliset johtajat tunnustivat Britannian ylivallan. Vähitellen 1800-luvun mittaan juridinen luokittelu menetti merkitystään, ja inorodcy-nimitystä käytettiin yhä yleisemmin kaikista Venäjän vähemmistökansoista. Niinpä myös Volgan alueen suomalais-ugrilaisia kansoja voitiin kutsua inorodceiksi.

Seppo Lallukka on luonnehtinut Venäjän monikansallista imperiumia joustavaksi siinä mielessä, että ero valtakansan ja muiden kansojen välillä ei ollut mitenkään jyrkkä, eikä sen ylläpitämiseksi konstruoitu sellaisia rodullisia määreitä kuin esimerkiksi brittiläisessä imperiumissa. Sosiaalisen nousun mahdollisuus oli periaatteessa aina olemassa, jos vähemmistökansaan kuulunut suostui venäläistymään (Lallukka 1996, 86). Venäläistymiseen kuului myös uskonnon vaihto, jos vähemmistökanasa ei ollut ortodokseja. Tietty kansojen välinen hierarkia näkyi kuitenkin siinä, että vierasuskoiset eivät saaneet omistaa venäläisiä maaorjia. Se synnytti paineen kääntyä ortodoksiksi, mikä taas johti helposti edelleen venäläistymiseen. Tämä on yksi syy, miksi vähemmistökansoilla ei

juurikaan ole ollut omaa aatelistoa ja muuta yläluokkaa. Vähemmistökansat pysyivät talonpoikina, jotka elivät traditionaaleissa yhteisöissään ja kulttuurissaan, eikä heidän keskuuteensa juuri muodostunut koulutettua väestöä, jonka varaan kansallisuusaatteen synty olisi voinut perustua. Lallukan mukaan 1800-luvun lopulla itäisten suomalais-ugrilaisten kansojen keskuudessa vain 4–18 % väestöstä oli lukutaitoisia. Koulutettu väki oli pääosin paikallisia opettajia. (Lallukka 1997, 55.)

Kazanin opettajaseminaarilla oli 1800-luvun loppupuolelta alkaen suuri merkitys vähemmistökansojen kulttuuriselle nousulle. Kazanin vierasheimoisen opettajaseminaarin oli perustanut vuonna 1872 Kazanin lähetyskeskuksen johtaja Nikolai Il'minskij, joka oli vakaasti sitä mieltä, että vain oman kielen käyttö voi tuoda nämä kansat todella oikeaan uskoon. Kazanin opettajaseminaari tuotti paljon opettajia ja muuta sivistyneistöä etenkin Volgan-suomalaisille kansoille, ja sen merkitystä on luonnehdittu vertaamalla sitä venäläisten Moskovaan keskuksena. Kazan säilyi jonkin aikaa vallankumouksen jälkeenkin Volgan alueen vähemmistökansojen tärkeimpänä koulutuspaikkana. (Islamov 1998.)

Il'minskin kannustimena oli ortodoksisuuden levittäminen ja juurruttaminen, ja kuten lähetystyöllä muissakin siirtomaissa, hänenkin toiminnallaan oli kahtalainen vaikutus. Yhtäältä perimmäisenä tarkoituksena oli integroida vierasheimoiset Venäjän yhteiskuntaan ja tehdä heistä venäläisiä kansalaisia, mikä olisi lopulta johtanut venäläistymiseen ja sulautumiseen valtaväestöön. Toisaalta omien opettajavoimien ja omankielisen koululaitoksen ja kirjakielen kehittäminen luonnollisesti vahvisti kansallista kulttuuria ja antoi sille edellytyksiä selviytyä modernisoituvassa yhteiskunnassa.

Vallankumous ja autonomia

Vallankumous merkitsi uutta toivoa Venäjän vähemmistökansoille, ja välittömästi vallankumouksen jälkeen suomalais-ugrilaiset kansat

rupesivat järjestäytymään ja kehittämään yhteiskunnallisia ja taloudellisia olojaan sekä kulttuuriaan. Tähän kannusti muun muassa pian lokakuun vallankumouksen jälkeen julkaistu ”julistus työtätekevän ja riistetyn kansan oikeuksista” (Kulikov 1991, 5). Tilanne oli aivan uusi, eikä kellään ollut valmiita suunnitelmia siitä, mitä pitäisi tehdä. Alkuun suomalais-ugrilaiset kansat pyrkivät kehittämään jonkinlaista kulttuuriautonomiamia, ja ne saivat tyypillisesti autonomisen alueen statuksen. Niin ikään sekaannusta aiheutti kansalaissodan jatkuminen Venäjän reuna-alueilla. Esimerkiksi Koltšakin valkoiset joukot pitivät keväällä 1919 hallussaan osia nykyisestä Udmurtiasta.

”Votjakkien autonominen alue” perustettiin virallisesti lokakuussa 1920, kun sen rajat oli saatu sovituksi ja määritellyksi. Tuolloin sen asukkaista 59 % oli udmurteja, ja venäläiset olivat merkittävä vähemmistö. (Škljajev 1993, 42.) Samana vuonna perustettiin myös marien autonominen alue, ja komit saivat omansa 1921. Mordvalaisten autonominen alue muodostettiin vasta vuonna 1930. (Lallukka 1997, 60–61.)

Vähitellen kehitys johti autonomisiin neuvostotasavaltoihin, jotka perustettiin 1930-luvun kuluessa, paradoksaalisesti aikana, jolloin Stalinin johtama neuvostohallinto jätti yhä vähemmän tilaa todelliselle autonomialle ja rupesi korostamaan venäläisyyteen perustuvan yhtenäisyyden merkitystä neuvostoyhteiskunnassa.

Korenizacija

Pian vallankumouksen ja autonomisten alueiden muodostamisen jälkeen havaittiin, että monen vähemmistökansan, suomalais-ugrilaiset mukaan luettuna, asema oli huono, koska alkuperäiskansa oli niukasti edustettuna venäläisvoittoisessa hallinnossa, mikä esti ottamasta riittävästi huomioon vähemmistökansan intressejä uuden yhteiskunnan kehittämisessä. Ongelmaa pyrittiin ratkaisemaan lisäämällä määrätietoisesti vähemmistökansan osuutta ja takaamalla sen edustajille tietty osuus hallinnossa.

Kampanjaa kuvaavaksi käsitteeksi muodostui *korenizacija*, jota on vaikea suomentaa sanataarkasti, se tarkoittaa suunnilleen 'alkuperäistämistä'; käytän edempänä sanaa 'korensaatio'. Korensaatio tarkoitti yhtäältä paikallisen kielen ottamista hallinnon kieleksi venäjän rinnalle ja toisaalta riittävän määrän alkuperäisväestön edustajien värväämistä hallinnon palvelukseen, jotta paikallisten perinteiden ja elämänmuodon tuntemus olisi turvattu (Čistjakov 2008).

Korensaation oli määrä olla käytännössä paikallisen vähemmistökansallisuuden positiivista syrjintää – kansallisuuden edustajia piti nostaa hallintoon näkyvillekin paikoille, ohi venäläisten, ja paikallinen kieli piti saada hallinnossa käyttöön venäjän rinnalle. Ajatus ei ollut kaukana esimerkiksi Ilminskin ajattelusta ja toimintatavasta: kansalle piti pystyä puhumaan sen omalla kielellä, jotta se olisi saatu mukaan valistuksen piiriin ja yhteiskunnan kelvollisiksi ja täysivaltaisiksi jäseniksi, ja sitä myöten uuden, sosialistisen yhteiskunnan rakentaminen olisi sujunut entistä paremmin.

Idean toteuttaminen käytännössä kohtasi paljon vaikeuksia ja vastustusta. Olemassa ollut venäläinen virkamiehistö ei lainkaan mieltynyt ajatukseen, että sen pitäisi työskennellä yhdessä epäpätevien paikallisten ihmisten kanssa ja että asiointia pitäisi hoitaa kielellä, jota hallinnon työntekijät eivät juurikaan osanneet. Niin ikään aineellisten voimavarojen niukkuus heikensi mahdollisuuksia saattaa korensaation periaatteet käytäntöön.

Suomalais-ugrialaisten kansojen osallistuminen korensaation idean toteuttamiseen oli hankalaa jo sen vuoksi, että luku- ja kirjoitustaitoisia oli niin vähän. Vuonna 1920 udmurteista oli luku- taitoisia vain 15 % (Sitdikova 1991 tässä ja edempänä). Silti vuonna 1923 udmurtin kieli otettiin käyttöön venäjän rinnalle Votjakkien autonomisen alueen valtiollisissa laitoksissa ja yhteiskunnallisissa organisaatioissa. Tämä merkitsi, että hallinnon piti ottaa vastaan ja hyväksyä esimerkiksi udmurtinkieliset valitukset ja hakemukset sekä kirjallisina että suullisina. Päätös merkitsi myös sitä, että hallinnon työntekijäkuntaa piti nopeasti täydentää udmurteilla ja

houkutellessa palvelukseen udmurttien koulutetun väestönosan lojaalia osaa. Niinpä udmurtteja lähetettiin Neuvostoliiton korkeakouluihin opiskelemaan. Lisäksi luotiin työharjoittelujärjestelmä, jossa udmurttiharjoittelijat olisivat työskennellessään samalla harjaantuneet tehtäviin, jotka heidän piti osata. Vanhoille virkamiehille järjestettiin udmurtin kielen opetusta.

Kampanja osoittautui aikaa myöten tehottomaksi. Koulutukseen ilmaantui erilaisia byrokraattisia esteitä, eivätkä korkeakoulut muualla Neuvostoliitossa olleet halukkaita ottamaan vastaan udmurttiopiskelijoita, joiden perustiedot olivat niukat. Työharjoittelukaan ei osoittautunut menestyksekkääksi, harjoittelijoita ei arvostettu, nähtävästi puutteellisen osaamisen takia, ja heidät pantiin vaatimattomiin töihin.

Vuonna 1932 korenisaation linjaa kovennettiin niin, ettei valtion palvelukseen saanut ottaa muita kuin udmurtinkielentaitoisia. Tämäkään muodollinen päätös ei johtanut toivottuun lopputulokseen. Käytännössä udmurtteja otettiin hallintoon edelleen töihin vain vähän vaativiin tehtäviin, hierarkian alimmille tasoille. Udmurtin kielen käyttöä hallinnossa estivät kielitaitoisen työntekijäkunnan vähyys, ylempien hallintotasojen halu käyttää vain venäjää sekä sellainenkin tekninen seikka kuin udmurtin kielen kirjoittamiseen soveltuvien kirjoituskoneiden puute. Varojakaan ei ollut kaikkien udmurtin kielen käytöstä aiheutuneisiin lisäkuluihin, esimerkiksi virastot eivät voineet tilata udmurtinkielisiä kaavakkeita kirjapainosta.

Tavoitteet olivat kuitenkin kovat ja tiukan määrälliset: vuonna 1927 olisi 32 prosentin hallintohenkilöstöstä pitänyt osata udmurtin kieltä. Alueen koulutusorganisaatiossa piti siirryttämän täysin udmurtinkielisiin asiakirjoihin ja saattaa udmurtisaatio 75-prosenttiseksi. Udmurttien osuus miliisistä olisi pitänyt olla 60 %.

Korenisaatiosuunnitelmat eivät yleensä toteutuneet, koska niiden tavoitteet eivät perustuneet realistiseen käsitykseen mahdollisuuksista. Kuitenkin korenisaatiota Udmurtiassa tarkastellut L. A. Sitdikova katsoo, että prosessi sinänsä oli välttämätön, ja se olisi voinut onnistua vähittäin ja toisenlaisilla menetelmillä. Asetetut

tavoitteet eivät kuitenkaan olleet mahdollisia saavuttaa niin ikään asetetussa lyhyessä aikataulussa. Neuvostovallan kiinnostus korenisaatioon hävisi vähitellen 1930-luvun alkuvuosina, ja vuosikymmenen puolenvälin jälkeen koittivat aivan toisenlaiset ajat.

Ristiriitainen 1930-luku

Suuret suomalais-ugrilaiset kansat olivat saaneet itsehallinnon autonomisten alueiden muodossa jo 1920-luvun alussa. Vähitellen 1930-luvun mittaan, samalla kun korenisaatio lakkasi vaikuttamasta kansallisen kulttuurin kehitykseen, autonomian muodollista statusta kuitenkin kohotettiin muodostamalla näille kansoille autonomiset sosialistiset neuvostotasavallat. Mordvan ja Udmurtian ASNT:t perustettiin jo vuonna 1934. Komin ja Marin ASNT:t 1936.

On kiistanalaista, oliko statuksen nostosta näille kansoille mitään hyötyä, kun samaan aikaan alkoivat Stalinin käynnistämät puhdistukset, joiden seurauksena usea suomalais-ugrilainen kansakin menetti käytännöllisesti katsoen kokonaan kansallisen älymytönsä. Udmurtiaan liitettiin autonomisen neuvostotasavallan muodostamisen yhteydessä lisää alueita, mikä oli taloudellisesti perusteltua mutta saattoi udmurtit vähemmistöksi omassa tasavallassaan (Kulikov 1991, 35).

Kohtalokkaan vuosikymmenen myönteisiä tuloksia oli koulutuksen kehittyminen. Kouluopetus saatettiin systemaattiseksi ja suureksi osaksi omankieliseksi. Kolmekymmenluvun alkupuolelle tultaessa käytännössä kaikki alakouluikäiset lapset kävivät koulua. Udmurteilla ja mordvalaisilla varsinkin omankielistä koulutusta oli suhteellisesti vähemmän kuin komeilla ja mareilla. (Lallukka 1997, 68–69.)

Stalinin käynnistämien puhdistusten eli joukkopidätysten, näyttöoikeudenkäyntien ja vankileirien ajan katsotaan yleisesti alkaneen Leningradin puoluejohtajan S. M. Kirovin murhasta Smolnan käytävällä 1934, ja varsinainen terrorin ajanjakso oli vuosina 1936–1938. Suomalais-ugrilaiset kansat saivat kuitenkin esimakua

tulevista ajoista jo 1930-luvun alkuvuosista alkaen. Udmurtiassa käynnistyi toukokuussa 1932 pitkäaikainen oikeusprosessi, jota on kutsuttu kirjaintunnuksella SOFIN, joka on lyhennys nimestä ”Suomalaisten kansallisuuksien vapauttamisen liitto” (Sojuz osvoboždenija finskih narodnostej; katsaus perustuu teokseen K. I. Kulikov 1997).

Prosessi kesti eri vaiheissa yhteensä parikymmentä vuotta. Siihen kuului lavastettuja oikeudenkäyntejä, joissa syytettyjen väitettiin aktiivisesti ajaneen suomalais-ugrilaisten alueiden erottamista Neuvostoliitosta ja liittämistä Suomen yhteyteen; kyseessä oli ”hajottava, vastavallankumouksellinen, nationalistinen, terroristinen, neuvostovastainen toiminta, joka on suunnattu irrottamaan suomalais-ugrilaisten tasavaltojen alueet Neuvostoliitosta ja muodostamaan porvarillis-demokraattiset valtiot Suomen suojeluksessa.” Toimintaa väitettiin johdettavan täysin Suomesta. Prosessia tutkineen K. I. Kulikovin mukaan syytökset kohdistuivat kokonaisuun kansoihin (Kulikov 1997, 7).

SOFIN-prosessiin liittyen vuonna 1935 Marin autonomisella alueella ”paljastettiin ja likvidoitiin kymmenen vastavallankumouksellista organisaatiota”. Organisaatiot olivat harjoittaneet nationalistista, separatistista toimintaa. Yksi toiminnan tukikohdista oli ollut Pedagoginen instituutti, ja syytöksien mukaan monilla kolhooseilla oli selkeän nationalistiset nimet. Niin ikään syytöksissä mainittiin liiallinen marilaisten historian opettaminen. Lähes kaikki marilaiskirjailijat ammuttiin 1930-luvun loppupuolella, ja tutkimuslaitokset ja jopa koulutkin kärsivät opettajapulasta vainojen takia. Marilaisen kulttuurin 1930-luvulla kokema suoneniskua on verrattu tuhoiltaan 1500-luvun marilaisotien hävitykseen (Lallukka 2003, 193–195; Ksenofont Sanukov).¹

---

¹ Venäjän presidentin ulkopoliittinen neuvonantaja Vladislav Surkov väitti vuonna 2005, että suomalaisten kiinnostus marien huonoon asemaan ja yleisesti suomalais-ugrilaisiin kansoihin johtui pohjimmaltaan halusta saada hyödynnettäväksi suomalais-ugrilaisten kansojen mailla olevat luonnonrikkaudet. 1930-luvun vainojen vuoksi väite oli hätkähdyttävä ja pahaenteinen. (Helsingin Sanomat 10.2.2008.)

Terrorin aika 1930-luvun lopulla vaikutti muutenkin suomalais-ugrilaisen kansojen elämään. Suuria vankileirejä perustettiin tyypillisesti syrjäisille seuduille halvan työvoiman saamiseksi luonnonvarojen hyödyntämiseen, ja monet suomalais-ugrilaiset kansat asuivat Moskovasta katsottuna periferiassa. Seuraukset olivat dramaattiset esimerkiksi Komin tasavallassa, jossa vankileireillä oli oma roolinsa Komin tasavallan talouden kehittämisessä ja väestönkasvussa. Vuonna 1942 vankimäärä leireillä Komissa oli suunnilleen 200 000, mikä ylitti tasavallan väestömäärän (Smetanin 2003, 306).

Toisesta maailmansodasta kehittyneeseen sosialismiin

Saksan hyökättyä Neuvostoliittoon kesällä 1941 länsialueiden teollisuuslaitoksia evakuoitiin maan sisäosiin niin paljon kuin pystyttiin. Sodan jälkeen monet näistä laitoksista saatettiin jättää uuteen toimipaikkaansa, ja vanhalle alueelle rakennettiin uusi. Tämä kasvatti teollisuutta monen suomalais-ugrilaisen tasavallankin alueella. Erityisesti Udmurtia ja varsinkin sen pääkaupunki Iževsk on ollut tunnettu sotateollisuudestaan, jonka perusta luotiin jo 1800-luvulla.

Teollisuuden kehittyminen merkitsi myös uutta venäläisen väestön muuttoaaltoa suomalais-ugrilaisille alueille, koska paikallisen väestö oli edelleen suurimmaksi osaksi maataloudessa työskentelevää maalaisväestöä. Teollistuminen, kaupungistuminen ja venäläisten muutto ovat johtaneet jyrkkiin muutoksiin eri kansallisuuksien osuuksissa suomalais-ugrilaisissa tasavalloissa. Esimerkiksi vuonna 1926 Komin autonomisella alueella asui 255 tuhatta henkeä, joista 92 % oli komeja (Smetanin 2003, 291). Nykyään tasavallan asukasmäärä on suunnilleen 1,1 miljoonaa, ja siitä komeja on vain 23 %.

Neuvostoliitossa toteutettiin 1900-luvun jälkipuolella useita kampanjoita, jotka ovat suhteellisesti heikentäneet suomalais-ugrilaisen väestön asemaa omalla alueellaan, samoin kuin muiden-

kin vähemmistökansojen asemaa. Maatalouden kollektivisointi 1930-luvun alussa oli johtanut ongelmiin maataloudessa ja jopa suoranaiseen nälänhätään. Rakenteellisia ongelmia pyrittiin korjaamaan 1950-luvun lopulta lähtien ”perspektiivittömien kylien likvidoinnilla”, jolloin kolhooseja yhdistettiin laajemmiksi kokonaisuuksiksi ja muutettiin lopulta valtioneiloiksi eli sovhooseiksi, joissa työntekijät olivat valtion palkollisia. Samalla väestöä keskitettiin keskustaajamiin, ja pieniä syrjäkyliä jätettiin autoioiksi.

Myöhemmin Brežnevin valtakaudella Neuvostoliitossa oli pyrkimyksenä ”kansallisuuksien sulautuminen”, mikä tarkoitti yhtenäisen neuvostoideniteetin luomista venäläisen kulttuurin pohjalta entisten kansallisten identiteettien tilalle. Käytännössä tämä merkitsi venäläistämistä. Kansallisen kulttuurin esittäminen jäi folklorismin ja estraditaiteen varaan, mitä parhaiten ilmensivät valtiolliset tanssi- ja lauluhytyeet. Kaikki nämä seikat ovat myötävaikuttaneet suomalais-ugrilaisten kansojen demografiseen rappioon 1900-luvun jälkipuolelta lähtien. Useimpien Venäjän suomalais-ugrilaisten kansojen absoluuttinen väkimäärä on pienentynyt jo usean vuosikymmenen ajan, ja vielä nopeammin on supistunut niiden ihmisten joukko, jotka käyttävät suomalais-ugrilaista äidinkieltään ensisijaisena kielenä arkipäivän elämässään (Lallukan artikkeli tässä teoksessa).

Sosialismin jälkeen

Neuvostoliiton likvidointi vuoden 1991 lopussa oli suomalais-ugrilaistilalle kansoille muutos, jota voidaan verrata vallankumoukseen ja keisarillisen Venäjän olemassaolon lakkaamiseen. Sosialismin romahdus synnytti paljon toiveita paremmasta tulevaisuudesta, eikä toiveilla aina ollut vankkaa reaalista pohjaa. Kuitenkin 1990-luvun alkupuoli oli jonkinlaisen euforian ajanjakso, jolloin koettiin kansallisten kulttuurien nousu ja uskottiin niiden kehittymiseen. Jopa oma, etninen uskonto on kokenut uuden tulemisen marien keskuudessa ja osassa udmurtteja. Jossakin mielessä palattiin 1920-

luvulle ja silloin avoinna olleisiin mahdollisuuksiin. Vähitellen Venäjän talouden ja yhteiskunnan rapautuminen johti pettymykseen aineellisten olojen kehittymisestä, eikä vaikeissa taloudellisissa oloissa ihmisillä enää riittänyt entiseen tapaan intoa aineettomien asioiden kuten kansallisen kulttuurin ja kielen kehittämiseen.

Joitakin myönteisiä asioita tapahtui silti 1990-luvulla. Suomalais-ugrilaisissa tasavalloissa, joiden nimestä ”autonominen” oli jätetty pois 1990-luvun vaihteessa, hyväksyttiin vuosien mittaan kielilaki, joka vahvisti kansallisen kielen muodollista asemaa ja määritteli mahdollisuudet käyttää äidinkieltä yhteiskuntaelämän eri aloilla. Komin tasavallassa on hyväksytty kielilaki vuonna 1992, Marissa 1995, Mordvassa 1998, Udmurtiassa 2001 sekä myös Hanti-Mansian piirikunnassa 2001. Kielilaki puuttuu Karjalan tasavallasta, jossa sen vastustajat parlamentissa ovat vedonneet muun muassa siihen, ettei karjalan kielelle ole vahvistettu kirjakielen normeja. Komin ja Udmurtian tasavalloissa on myös hyväksytty kielilakeja tukevat erilliset toimenpideohjelmat äidinkielen säilyttämiseksi ja kehittämiseksi. Nämä tukiohjelmat sisältävät joukon toimenpiteitä kansallisen kielen sovittamiseksi käytäntöön mm. hallinnon, kouluopetuksen, tieteen ja viestinnän aloilla.

Sen sijaan vilkkaan keskustelun jälkeen tehty päätös poistaa kansallisuuden merkintä Venäjän passista vuonna 1997 oli vähemmistökansojen edustajien mielestä selkeä huononnuks. Aikaisemmin kansallisuuden toteaminen passissa oli vahva muodollinen tuki kansalliselle identiteetille. Joidenkin suomalais-ugrilaisten kansojen älymystön keskuudessa keskusteltiin 1990-luvulla latinalaiseen aakkostoon siirtymisestä, koska kyrillisen aakkoston ei katsottu sopivan hyvin kielen äänteiden kuvaamiseen. Tämä keskustelu on tyrehtynyt Venäjällä vuonna 2002 säädettyyn lakiin, jonka mukaan kaikkia Venäjällä käytettäviä kirjakieliä on kirjoitettava kyrillisin kirjaimin.

Kielilait ovat sinänsä hyvä tunnustus alkuperäiskansan kielen asemalle, mutta pelkkä laki voi jäädä vain julistukseksi vailla käytännön seuraamuksia. Vasta lain soveltaminen ja todellinen tuki voi tuottaa konkreettisia tuloksia. Venäjän suomalais-ugrilaiset kansat

näyttävät olevan 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla hyvin erilaisessa asemassa. Parhaiten on turvattu komin kielen asema lain saatua tuekseen toimenpideohjelman. Komin kielen suhteellinen arvostus näkyy sellaisessa yksityiskohdassa kuin kaksikielisissä kadunnimissä pääkaupungin Syktyvkarin keskustassa. Myös Udmurtiassa kielen ja kulttuurin tilanne on suhteellisen hyvä. Mordvassa asiat ovat ongelmallisempia, senkin vuoksi että hajallaan asuvat mordvalaiset puhuvat kahta kieltä, erzää ja mokšaa, ja mordvalaiset seka-avioliitot johtavat helposti siihen, että venäjämästä muodostuu perheen yhteinen kieli. Marien tilanne on jo vuosia ollut huolestuttava: kansallinen kulttuuri ja kieli ja niitä puolustavan kansallisen älymystön jäsenet ovat todella ahtaalla, ja voidaan puhua todellisesta sorrosta.

Lähteet

- ABRAMOV, V. K. 2002: *Mordviny včera i segodnja*. Saransk, Mordovskoje knižnoje izdatelstvo.
- ATAMANOV, M. G., VLADYKIN, V. JE. 1993: Subetničeskije objedinenija udmurtov. V. V. Pimenov (toim.): *Udmurty. Istoriko-etnografičeskije očerki*. Iževsk, UIIJaL UrO RAN.
- ČISTJAKOV, O. I. 2008: Korenizacija gosudarstvennogo apparata nacionalnyh rajonov v pervyje gody sovetskoj vlasti (po materialam nacionalnyh rajonov Srednego Povolžja). <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1130500>; 13.3.2008
- ČISTOV, K. V. 1967: *Russkije socialno-utopičeskije legendi XVII-XIX vv.* Moskva, Nauka.
- ERLIHMAN, VADIM 2006: Navstreču solncu. ”Rodina” 11/2006. http://www.istrodina.com/rodina_articul.php3?id=2038&n=104; 5.6.2008.
- Helsingin Sanomat* 10.2.2008.
- HOBBSAWM, ERIC 1994: *Nationalismi*. Tampere, Vastapaino.
- ISLAMOV, F. F. 1998: Rol Kazani i Jelabugi v razvitii kulture, prosveščeni- ja bratskih narodov Povolžja i Priuralja. *Agramak* N:o 9–10. 1998.
- KATAJALA, KIMMO 2005: *Suurvallan rajalla: ihmisiä Ruotsin ajan Karjalaassa*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- KULIKOV, K. I. 1991: Borba za samoopredelenije udmurtskogo naroda v 1917–1937 gg. K. I. Kulikov (toim.): *Nacionalno-gosudarstvennoje stroitelstvo v Udmurtii v 1917–1937 gg.* Iževsk, UIIJaL UrO RAN.
- 1997: *Delo "SOFIN"*. Iževsk, UIIJaL UrO RAN.
- LALLUKKA, SEPPO 1996: Volgalais-permiläiset kansat ja venäläistymisen ongelma. Pekka Hakamies (toim.): *Ison karhun jälkeläiset*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1997: *Vostočno-finskije narody Rossii*. Sankt-Peterburg, Jevropejskij Dom.
- 2003: *From fugitive peasants to diaspora. The eastern Mari in tsarist and federal Russia*. Helsinki, Academia Scientiarum Fennica.
- SITDIKOVA 1991: Korenizacija gosudarstvennogo apparata v Udmurtii kak odin iz putej rešenija nacionalnogo voprosa. K. I. Kulikov (toim.): *Nacionalno-gosudarstvennoje stroitelstvo v Udmurtii v 1917–1937 gg.* Iževsk, UIIJaL UrO RAN.
- SLEZKINE, YURI 1994: *Arctic Mirrors. Russia and the Small Peoples of the North*. Ithaca, Cornell University Press.
- SLOCKUM, JOHN W. 1998: Who, and When, Were the *Inorodtsy*? The Evolution of the Category of "Aliens" in Imperial Russia. *Russian Review*, vol. 57, 1998.
- SMETANIN, A. F. 2003: Komi avtonomnaja oblast v 20-je gody. I. L. Žerebcov (toim.): *Komi kraj. Očerki o desjati vekah istorii*. Syktyvkar, Komi knižnoje izdatelstvo.
- ŠATENŠTEIN, L. S. 1960: *Multanskoje delo. 1892–1896 gg.* Iževsk.
- ŠKLJAJEV, G. K. 1998: *Mežetničeskije omošenija v Udmurtii*. Iževsk, UIIJaL UrO RAN.
- SMETANIN, A. F. 2003: Vremja bolših potrjasenij. I. L. Žerebcov (toim.): *Komi kraj. Očerki o desjati vekah istorii*. Syktyvkar, Komi knižnoje izdatelstvo.
- VLADYKIN, V. JE. 1993: Udmurty v sostave Russkogo gosudarstva. V. V. Pimenov (toim.): *Udmurty. Istoriko-etnografičeskije očerki*. Iževsk, UIIJaL UrO RAN.
- ŽEREBCOV, I. L. 2003: "... Poželali verovat i krestitsja". I. L. Žerebcov (toim.): *Komi kraj. Očerki o desjati vekah istorii*. Syktyvkar, Komi knižnoje izdatelstvo.

Hantien monet maailmat Paikalliskulttuurit globaalistuvassa maailmassa

Pohjoisen Siperian alkuperäisväestöt ovat kuuluneet Venäjän syrjäseutujen asukkaisiin. Nykyisessä globaalistuneessa maailmassa he asuttavat maailman järjestelmän reuna-alueita, joissa yhteiskunnan murros näkyy vanhan ja uuden yhtäaikaisena läsnäolona. Kenttämatoillamme pohjoishantien luo Šuryškaryn kyliin vuosina 1994–2004 havaitsimme, että yhtäaikaiset yhteiskunnalliset, taloudelliset ja kulttuuriset muutokset tuottavat elämismaailman, jossa perinteiset tavat sekoittuvat uusiin ilmiöihin. Monien rinnakkaisten ajattelutapojen ja käytäntöjen vuoksi näyttää siltä, että pohjoisten hantien elämismaailma ei muodosta yhtä kokonaisuutta vaan koostuu monista sekä perinteestä riippuvista että juuri omaksutuista tavoista. Kysymme, miten sosiaaliset ja kulttuuriset tavat jäsentävät hantien elämää? Minkälaisia ovat ne elämismaailmat, joissa nykypäivän hanti joutuu liikkumaan?

Šuryškary, valkoisten kurkien maa

Pohjoisen Obin ja Uralin alueella asuvat Šuryškarin hantit kuuluvat itäisimpiin suomalais-ugrilaisiin kansoihin. Eivät kuitenkaan kaikkein itäisimpiin. Elämänoloiltaan ja kielimurteeltaan heistä eroavat itähantit asuvat Obin yläjuoksun sivujokien varsilla, öljykenttien reunoilla. Hantien asuma-alue on tavattoman laaja ja sen kielelliset ja kulttuuriset erot merkittäviä. Hanteja ei voikaan tarkastella kulttuurisesti yhtenäisenä ryhmänä eikä yhden hantiryhmän keskuu-

desta koottua tietoa voi pitää hanteja kokonaisuudessaan kuvaavana. Taloudelliset ja yhteiskunnalliset muutokset ovat muokanneet eri hantiryhmien kulttuuria jo vuosisatojen ajan. Pohjoiset hantit ovat säilyttäneet omaa kieltään ja kulttuuriaan sitkeästi, vaikka he ovat saaneet vaikutteita asuinalueensa muilta kansoilta.

Šuryškaryn 62 neliökilometrin laajuinen alue asettuu pohjoisen Obin ja Uralin väliin taigan ja tundran välialueelle. Suuren Obin, Pienen Obin ja näiden sivujokien verkosto on kuuluisa valkoisesta kalastaan. Vesilinnut, erityisesti muualla harvinainen valkoinen kurki, ovat alueen luonnosta vyyksiä. Šuryškary perustettiin vuonna 1930 Ostjakkien ja vogulien kansallisen alueen osaksi, mutta liitettiin 1937 Jamalo-Nenetsian kansalliseen (nykyään autonomiseen) alueeseen. Hallinnollinen keskus oli aluksi Šuryškary. Nykyään keskus sijaitsee Mužissa, vähän ylempänä Malaja Obin rannalla. Šuryškaryn alueella on noin 9 800 asukasta, näistä kolme neljäsosaa alkuperäisasukkaita. Mužissa asukkaita on n. 3000.

Neuvostovalta toi Šuryškarin alueelle entistä paremman infrastruktuurin, kuljetusyhteydet, terveyspalvelut, keskuskylien kirjastot ja koulut sekä yhteistilat, jotka mahdollistivat tuotteiden markkinoinnin. Samalla alueen etninen kartta kirjavoitui entisestään, hantin kieli näivettyi internaattikouluissa opiskeltaessa ja omat uskomukset painuivat unohduksiin. Viime vuosikymmenen suuri yhteiskunnallinen murros kosketti aluetta ankarasti. 1990-luvun puolivälissä oltiin selviytymässä Neuvostoliiton hajoamisen seurauksista: sovhoosien lakkauttamisesta ja talouden romahtamisesta, infrastruktuurin puutteesta, välimatkojen pituudesta ja tuotteiden markkinoinnin vaikeuksista.

Pahin taloudellinen kriisi on nyt kuitenkin ohitettu. Tämä näkyy infrastruktuurin elpymisenä. Tällä hetkellä Šuryškaryssa alueen virallisten tietojen mukaan on noin kymmenen koulua, yksitoista lastentarhaa ja kirjastoa, kaksitoista luovan toiminnan keskustaa ja taidekeskuksia. Muži on kehittynyt merkittävästi viime vuosiina. Palveluihin kuuluu koulujen lisäksi sairaala, muutaman huoneen vierasmaja, kulttuuria, historiaa ja taloutta esittelevä paikallis-

museo, informaatiokeskus TRV-Muzhy, paikallinen tv-asema, *Severnaja Panorama* -lehden toimitus ja puhelinkeskus.

Kalastus, metsästys ja poronhoito ovat hantiin perinteiset elinkeinot. Poroja on nykyään yli 30 000, vaikka poronhoito on kääntynyt laskusuuntaan. Kalastus sen sijaan on elpynyt kaupallisten yhtiöiden toimesta. Jo varhain alueelle saapuneet tulokkaat, venäläiset ja komit sekä myöhemmin kalmukit, saksalaiset ja suomalaiset toivat mukanaan maatalouden, joka keskittyi Pitljariin ja Gorkiin. Niinpä alueen talous on varsin monipuolinen; elintarvikkeiden kannalta ovat Muževskojen ja Gorkovskojen maitotuotteita ja kalajalostusta harjoittavat maanviljelysyritykset tärkeitä. Alueella on alettu kehittää myös eräretkeilyyn keskittyvää matkailua, mikä näkyy mm. Muži-TRV:n mainosohjelmista. Öljy- ja kaasu on tuonut kansainvälisen talouden ja kuumeisen informaation vaihdon Šuryškaryyn. Läheinen Salehard, entinen Obdorsk, joka sijaitsee Jamalin niemimaan kainalossa Obin suulla Jäämeren tuntumassa, oli 1990-luvun puolivälissä rähjäinen ja unohdettu pikkukaupunki. Nyt sen hallinto- ja liikepalatsit, uusmuotiset asuintalot ja elintarvikkeita pursuavat kaupat kontrastoituvat vahvasti läheisten hantikylien satavuotiseen elämäntapaan.

Pohjoinen Ob on pitkään ollut monikielinen ja -kulttuurinen alue. Hantiin, nenetsien, komien ja venäläisten lisäksi alueella on asunut saksan ja tataarin taitajia, jopa jokunen suomalainen. Nyt Luoteis-Siperia elää historiansa rajuinta kulttuurin muutosta, jossa ovat yhtä aikaa läsnä niin oma ja vieras kuin mennyt ja vasta tulossa oleva. Samanlainen erilaisten elämänmuotojen, kulttuuri-ilmiöiden, arvojen ja tulkintojen yhtäaikainen läsnäolo on ominaista maailman kaikille reuna-alueille ja – monessa suhteessa – myös sosiaalisesti ja taloudellisesti järjestyneeltä vaikuttavalle länsimaiselle kulttuurillekin. Globalistuvassa ja markkinaliberalismin läpituokemassa länsimaisessa kulttuurissa ovat ennen näkemättömän monet ilmiöt yhtä aikaa läsnä. Asiantila peittyä kuitenkin katseelta, koska kaikelle on oma paikkansa, oma lokerosa. Pohjoisen Obin äkkiä muuttuvassa kulttuurissa meidän näkökulmastamme yhteen sopimattomat

asiat näkyvät yhtä aikaa, asettuvat saman elämänpiirin osiksi. Kulttuurin kirjo on läsnä ja vaikuttaa tajuntaamme.

Globaali teknologia ja paikallisuuden kokemus

Teknologian kehitystä tarkasteltaessa on yhdeksi globaalistuneen maailman suurimmista haasteista ennustettu nopean tiedonvälityksen mahdollistamaa tapahtumisen samanaikaisuutta, joka mullistaa käsityksen tilasta ja ajasta. Innovaatiot julkistetaan välittömästi ja ideat ja ajatukset leviävät ennen näkemättömällä vauhdilla. Yhdenytvässä maailmassa mentaaliset karttamme laajenevat, yhteistyökumppanimme ja toimintaympäristömme muuttuvat. Mediateknologian kehitys on räjäyttänyt viime vuosina kulttuurien välisiä kommunikaatiokynnyksiä. Media tuo muun maailman Šuryškariinkin. Samalla se antaa mahdollisuuden paikalliskulttuurin esittämiseen. Anna-Leena Siikalan kesällä 1994 Veršina-Voijkarissa ottama muistajaisrituaalia koskevaa videota, jonka annoimme Mužin museoon, oli mm. näytetty paikallisella tv-kanavalla. Tv-toimittajat haastattelivat myös meitä hantikulttuurista kiinnostuneita tutkijoita monena kenttäkesänä.

Kulutustavaroiden ja tajuntateollisuuden tuotteiden nopea leviäminen maasta maahan on johtanut tilanteeseen, jossa kunkin alueen kulttuuriset ilmiöt tuntuvat moninkertaistuvan. Yksi maailmanlaajuisen integraation paradokseista on se, että se ei johda yhteen kokonaisuuteen, yhtenäiseen ”maailmankylään”, vaan alueellisen monimuotoisuuden lisääntymiseen sekä sellaisten kulttuuri-ilmiöiden rinnakkaiselämään tai sulautumiseen, joiden aiemmin ajateltiin olevan luonteeltaan yhteen sopimattomia ja edustavan toisistaan erillisiä elämäntapoja (Marcus 1992, 321). Maailma tuntuu muuttuvan yhä kompleksisemmaksi, ja tähän vaikuttavat osaltaan yhä lisääntyvät väestön siirtymät.

Paikallisuuden ja globaalien – voisi myös sanoa transnationaalien (Hannerz 1996, 6) voimien keskinäiset suhteet ja vuoropuhelu muodostavat kompleksisen tutkimuskentän. Amerikkalainen

Arjun Appadurai (1996) on korostanut, että paikallisuus on ensisijassa suhteellista ja kontekstin mukaan määrittyvää eikä niinkään mittakaavaan tai tilaan viittaava käsite. Olennaista on se, että globalisaation ja paikallisuuden kokemuksemme ovat mentaalisia rakennelmia. Aktuaalisena toimintana globalisaatio kuitenkin toteutuu aina paikassa tai pikemminkin paikallisten tapahtumien välisissä suhteissa.

Pohjoisella Obilla tilaa jäsentävät yhä liikkumisen mahdollistavat vesireitit, jotka kylmänä vuodenaikana toimivat talviteinä. Kalastusta, metsästystä ja porohoitoa harjoittavassa kulttuurissa tila, maisema ja siinä liikkumisen mahdollisuudet jäsenyivät toisin kuin maanomistukseen perustuvassa ja maan rajoja korostavassa maanviljelyskulttuurissa. Kyläasutus on ylimalkaan myöhäistä pohjoisessa Siperiassa. Elämä on jaksottunut ja jaksottuu monien kohdalla vieläkin luontaiselinkeinoille ominaisina paikasta toiseen siirtymisinä. Toiminnan piiriä, aluetta, hahmotetaan väljästi. Rajojen sijasta korostuvat suunnat, merkitykselliset paikat ja niiden väliset yhteydet: ennen kaikkea vesiväylät, jotka ovat reittejä elämän ylläpitämisen kannalta tärkeästä paikasta toiseen. Ob, suuri äiti, ja sen sivujoet ovat tärkeimmät väylät niin kesällä kuin talvikelilläkin. Vene taas on kalastajahantin tärkein väline, jonka käytön mahdollisuuksia säätelee nykyään bensiinin hinta.

Maiseman ja siinä liikkumisen logiikka säätelee myös paikallisuuden kokemusta. Paikallisuuksien jatkumo ei noudata maantieteellisen läheisyyden periaatetta vaan noudattaa jokien muodostamia vesireittejä. Šuryškaryn alueeseen kuuluu 39 asutusta, joista kahdeksan, Muži, Gorki, Ovgort, Šuryškary, Pitljar, Vosjahovo, Azovy ja Lophari, ovat kyläalueiden keskuksia. Pienemmät kylät, *gort*-asutukset, sijaitsevat jokien rannoilla ja ovat tavallisimmin hantiin asuttamia. Suuri Ob, Pieni Ob ja niiden sivujoet ja sivujokien sivujoet hahmottavat aluetta sipulin kerrosten tapaan: sisintä, perinteistä hantikulttuuria edustavista etäkylistä, esimerkiksi Ovolnyngortista, päästään paikalliskeskukseen, Ovgortiin, sieltä taas aluekeskukseen Mužiin ja Mužista kaupunkiin, Salehardiin. Sieltä edelleen valtakunnan muille alueille. Kalastajat ja poronhoitajat

asuvat eri vuodenaikoina eri paikoissa. Kalastajat asuvat *gortien*, talvikylien, lisäksi kesäisin sukujen kalapaikoilla hirsi- tai kotarakennuksissa. Poroja paimentavat taas liikkuvat laumojen mukana Uralilla. Ihmiset ilmoittavat yhä kotipaikkansa jokien mukaan: olemme synjalaisia, kunovatilaisia, vojkarlaisia jne. Jokeen saataan liittää kysyttäessä myös asuinkylän nimi. Liikkuvaa elämää viettäville hanteille kylä ei kuitenkaan ole keskeinen aluemääre. Varsin usein hyvää informanttia etsiessämme saimme kuulla, että hän on ehkä tavanomaisessa *gortissaan* mutta myös mahdollisesti kalastamassa Obilla, Mužissa tai sitten aivan jossain muualla.

Vaikka globalisaation tuoma muutos on suuri, se ei ole johtanut kulttuuriseen yhtäläistymiseen. Muutos koskettaa eri tavoin kulttuuriltaan erilaisia paikkoja, tai pikemminkin, paikallis-kulttuurit arvottavat eri asioita. Tämä näkyy ihmisten arkielämässä: Ovolingortin pienessä, perinteestä kiinni pitävässä kylässä kaikki naiset pukeutuvat hantipukuun ja ”sulkevat” kasvonsa tarvittaessa huivilla. Hantipuvun pitäminen merkitsee paljon enemmän kuin vain pukeutumista. Se aktualistaa sukupuolijärjestelmän sosiaaliset ja tilankäyttöä koskevat säännöt. Niinpä pidimme 24-vuotiasta Galjaa ja hänen samanikäistä ystävätärtään Olgaa, joka peitti kasvonsa miehensä miessukulaisten läsnä ollessa, traditionaalia hantikulttuuria tarkasti noudattavina nuorina naisina. Myöhemmin tapasimme Galjan Ovgortin asutuskeskuksen elintarvikekaupassa. Myyjänä Galjan olemus on toinen, yleisvenäläisten mallien mukainen. Siirtyessään paikasta toiseen ihmiset sopeutuvat, aktualistavat paikallisen arvovalikon. Paikka ja sen kulttuuri painavat parrelleen.

Etniset suhteet

Šuryškary on monikulttuurinen alue, jossa eri kansallisuudet ovat jo pari vuosisataa asuneet joko vierekkäisissä kylissä tai samoissa asutuskeskuksissa. Hantit asuttavat ennenkaikkea pieniä perinteisiä *gort*-kyliään, joissa turvaututaan perinteisiin elinkeinoihin. Venäläisasutus on jo hallinnollisista syistäkin keskittynyt aluekeskuksiin

tai suuriin asutuskeskuksiin, vaikka myös pienemmillä asutusalueilla heitä näkee. Komien ja muiden immigranttien asumapaikat, esimerkiksi Pitljar ja Gorki, laajensivat elinkeinojen skaalaa tuomalla alueelle karjanhoidon ja maanviljelyn. 1800-luvun puolivälissä alueelle tulleet komit harjoittivat toisaalta poronhoitoa ja työskentelivät usein yhdessä hantien ja nenetsien kanssa. Vaikka hantit käännytettiin jo varhain kristinuskoon, he säilyttivät kaikessa salaisuudessa riittänsä ja šamanistiset käytänteensä. Niinpä alueella säilyi kauan kahden, uskonnoltaan erilaisen kansanryhmän rinnakkaiselo: venäläiset ja komit tunnustautuivat selvästi kristityiksi, komit ja nenetsit taas noudattivat omia tapojaan. Näiden ryhmien selvä ero näkyi mm. avioitumisessa, vaikka nykyään eri etnisten ryhmien väliset avioliitot ovat lisääntyneet.

Selvimmän etnisen rajan heijastavat hautauskäytännöissään. Hanteilla on vieläkin omat hautausmaansa, venäläisillä ja komeilla omansa. Nykyään Mužin hautausmaalla saavat symboliikasta päätellen sijansa kaikkien ryhmien edustajat. Aivan kivutta tämä yhteiseen hautausalueeseen siirtyminen ei ole onnistunut. Toisten ryhmien hautauskävijöitä koskevat kommentit voivat olla varsin kitkeriä. Mužissa eräs ust'-vojkari-ilmainen tuntemamme hanti pysäytti Olegin, joka oli menossa katsomaan venäläistä hautausrituaalia, ja pyysi häneltä rahaa mielestään tarpeellista pulloa varten. Kun rahoitusta ei herunut, mies katsoi hautausmaahan, sylkäisi ja sanoi: ”Ihmisiä haudataan kuin koiria, kuopataan maahan.” Maahan tai maan päälle hautaaminen on alueen hantienkin kesken tärkeä kiistakysymys. Kun pohjoiskylissä ruumis haudataan maan päälle rakennettuun pieneen kuolleen taloon, kaivetaan etelässä hautaa varten kuoppa. Tällöin kuolleen talot ovat matalia, lähes maan tasalla. Samankaltainen epäluuloisuus koskee myös venäläisten osaa tuonpuoleisessa. Kun kysyimme, mitä tapahtuu kun hanti kuolee, oli vastaus: ”Hantien kuollessa sielut lentävät taivaaseen, ruumis jää maan päälle, luultavasti Kul-i/pu-ikin [alisen maailman haltijan] luo. Mutta venäläiset lentävät jonnekin arkkuun.”

Vastaavaa toisen ryhmän hautausmenojen karsastusta edustavat myös joidenkin venäläisten mielipiteet. Eräs venäläinen ystä-

vämme suositteli vanhan hautauskäytännön jatkamista. Hautausmaiden tulisi olla menojen erilaisuuden vuoksi erilliset:

”Viime vuonna Mužin ortodoksisella hautausmaalla haudattiin hanti. Viereen tulivat muistelemaan omiaan venäläiset ja komit. Ja tuuli Juganista päin juuri parahiksi. Ja löyhkä oli kuulemma sen mukainen. Ruumishan mätäneä, jos sitä ei ole haudattu. Sadateltiin kauheasti. Ja ihan oikein. Jos ortodoksiselle hautausmaalle haudataan, niin haudataan ortodoksisin menoin eikä omien pakanallisten riittien mukaan. Mutta jos haluat haudata pakanallisesti, sinullahan on oma hautausmaa, hantilainen. Sinulla ei ole mitään tekemistä ortodoksisella. Ihmiset, jotka muistelevat omilla haudoillaan, eivät voi tulla. Löyhkä on hirveä, ja se on mielettömän epähygieenistä.”

Kommentaattorin puheissa kulminoitui hänen närkästyksensä hallituksen väestöpolitiikkaan. Hän katsoo, että alkuperäiskansat syyttä suotta saavat rahoitusta liikeyrityksiinsä, korottomia lainoja ja muita vapauksia, joita vaille venäläiset ja komit jäävät. Lainarahalla perustetut tilat eivät elä pitkään, koska omistajat ”juovat itsensä puille paljaille”. Kalakauppa ei kannata, koska huijarikauppiat ostavat hanteilta kalaa pullon hinnalla. Myös kalastustavat aiheuttavat närää. Venäläinen ei voi ymmärtää kutemaan nousevan kalan pyyntiä pienisilmäisillä verkoilla. Se vie kalat kutevasta parvesta.

Uskonnon lisäksi juuri luonnonvarojen käyttö, kalastus ja metsästys, heijastaa etnisten ryhmien erilaisia näkemyksiä. Hantit eivät moiti suorasanaisesti venäläisiä, mutta heidän kala- ja vesilintulajeja koskevissa käsityksissä näkyvät etnisten ryhmien erilaiset arvostukset. Hantit eivät syö litteitä kaloja, lahnoja. Heidän kalansa ovat ”valkoisia kaloja” eli hanti kaloja (*χanti χυλ*), joita ovat mm. muksun, nelma ja siika. Mustat kalat ovat venäläisiä kaloja. Näitä ovat hauki, säyne ja ahven. Käytännössä esimerkiksi Synjalla syötiin elokuussa mustaa kalaa, jota nimitettiin venäläiseksi roskakalaksi. Vastaavasti vesilinnut jakautuvat harmaisiin sorsiin eli hantisorsiin (*χanti vašit*) ja mustiin eli venäläisiin sorsiin (*rus vašit*). Edellisiä ovat tavi (*χenši*), haapana (*vujuv*) ja joushisorsa (*kurek*).

Hantien suhde komeihin on läheisempi kuin heidän suhteensa venäläisiin. Poronhoito on ollut yhdistävä tekijä, ja hantit ovat usein työskennelleet yhdessä komien ja nenetsien kanssa. Niinpä monet hantit puhuivat komia. Esimerkiksi synjalainen šamaani puhui hantien lisäksi komia ja nenetsiä, joita hän oli oppinut poroprikaatissa, jossa työskennelleet ižmalaiset eivät osanneet kunnolla venäjää. Šamaanitaidoistaan hän kertoi Oleg Uljašoville komiksi, koska ei pystynyt uskomuksiinsa liittyvistä asioista venäjäksi kertomaan.

Kazym-Mysissa asuu nykyään hanteja ja komeja. Kylän ensimmäiset asukkaat olivat komeja, joilla oli hyvät suhteet alkuperäisväestöön. Kylän ”paikallishistorioitsija” on komi, joka esitteli hantien ja komien yhteisen hautausmaan ja kertoi kylän synnystä seuraavasti:

”Ensimmäisinä Kazym-Mysiin asettui asumaan kaksi Konevin perhettä, lähelle Svjašennyj mys’iä (Pyhä niemi). Hanteja asui naapurikylissä, mutta muuttajiin he suhtautuivat hyvin, koska he tiesivät tavat ja kielen eivätkä tunkeutuneet sinne minne ei saa mennä [1920-lukua]. Sitä ennen esi-isät asuivat Mužissa, jonne he muuttivat Bol’šezemel’skajan tundralta tuhatpäisen karjan joukkokuoleman jälkeen. Sen syynä oli pernarutto. Muuttoon mennessä Konevien perheellä oli 12 päätä isoa karjaa: hevosia ja lehmiä, joita he kuljettivat mukanaan. Aluksi hantien ja komien hautausmaat olivat erillään, nyt heidät haudataan samaan.”

Joskus toiseen kansanryhmään samaistuminen näkyy myös puheenkäännteissä. Eräs vosjahovolainen poronhoitajamies kutsui itseään jatkuvasti hantiksi, vaikka ulkomuoto ja komivaimon todistus osoittivat hänen olevan ižmalaisalkuinen komi. Myös Vosjahovon kylän komipäällikkö, joka on oppinut jo lapsuudessaan hantia, kykenee ymmärtämään näiden näkemyksiä. Hän onkin kaikkien etnisten ryhmien edustajien arvostama aluejohtaja. Juuri monikielisyys helpottaa eri etnisten ryhmien välisiä suhteita, samoin kulutus-tottumuksia yhdyttävän globaalitalouden saapuminen alueelle. Hantit venäläistyvät tavoiltaan, mutta arvostavat samalla yhä enemmän omaa kulttuuriaan. Nykyään he uskaltavat näyttää omintakeisen kulttuurinsa salatuimman puolen, rituaalit, myös julkisesti.

Sallitut ja kielletyt tilat

Ovolynkort on perinteinen hantikylä Synjan latvoilla, neljäkymmenen kilometrin päässä Ovgortista, 600 asukkaan aluekeskuksesta. Talvisin Ovolynkortissa asuu enää harva perhe. Kalastuksella, poronhoidolla ja metsästyksellä elävät perheet turvautuvat edelleen vuotuiskiertoon. Kesällä poroelo on Uralilla ja suurin osa väestä kalassa Obilla, ikimuistoisilla sukujen kalapaikoilla. Kylään jääneet kokoavat jäkälää ja sieniä kotiporoille, käyvät metsällä, marjastavat ja tyytyvät matalan veden tuomaan kalaan. Syksyn alkaessa, korkean veden aikaan arvokalat ja niiden myötä ihmiset palaavat. Kylä kuuluu kalastajien yhteistoimintatilaan, jossa vuosittaisen normit ovat suuret, mutta olot turvatut. Tuotteet pystytään markkinoimaan.

Kylästä lähdetään, mutta sinne myös palataan. Nuoret siirtyvät Ovgortin asutuskeskukseen tai kauemmas työn hakuun ja palaavat kun on syytä, kesäisin, vanhuksia auttamaan, tai muuten vain. Jo aikaa sitten lähteneet palaavat eläkepäivinänsä, rakentavat mökkinsä niin kuin on ollut tapana tehdä. Ovolynkortin asumukset ovat pieniä hirsitupia, joita ympäröivät aittojen ja puukotien rykelmät. Kaikelle on paikkansa: niin pyhälle kuin profaanille. Keskeisellä paikalla sijaitsee edesmenneen isoisän talo, jonne naisilla ei ole asiaa. Myös marjojen keruu talon takaa on kielletty, koska piisin tuhkat kaadettiin sinne miehen kuoltua. Isoisän talon vieressä oli aikoinaan hänen vaimonsa pikku kota, jonne vaimo vetäytyi ”epäpuhtaina kausina”, kuukautisten ja synnytyksen aikaan. Kylän laajentuessa sen sisäpiiriin ovat jääneet miesten ja naisten vanhat uhripuut, joiden oksille ei enää uusia anteja ripusteta. Miesten pyhällä paikalla ennen kasvanut puu on yhä pystyssä. Sen oksilla on noin kymmenen metrin korkeudessa hirven kallo. Mikäli puu kaatuu, se tuodaan takaisin paikalleen. Puuta ei voi polttaa; halkojen tekeminen puusta aiheuttaisi onnettomuuden. Puut symboloivat sukupuolten välistä rajaa: yksi sijaitsee miehille varattuun käymälään johtavan polun varrella, toinen naisten vastaavan paikan vieressä. Miesten ja nais-

ten maailmat kylän piirissä ovat näkyvästi yhtä, mutta kuitenkin toisistaan erillisiä.

Hantien pikku kylissä ja kalapaikoilla on tiedettävä, missä kulkee. Kaikki polut ja näköalat eivät ole sallittuja. Asutuksissa, missä ei ole ulkokuoneita, naisille ja miehille on varattu asutuksen eri puolille johtavat metsiköt ja niihin johtavat polut. On tunnettava myös kulttipaikoille johtavat polut sekä ne, joita pitkin pääsee venerantaan, yhteiselle alueelle. Nämä säännöt koskevat myös vuotuiskierron määrittämiä tilapäisasumuksia. Lopharissa asuimme hantiperheen kodassa, joka sijaitsi Pienen Obin sivujoen varrella. Sisämaahan johtavan uoman rannalla olevan kodan suuaukko oli etelään päin. Kodan ympäriltä lähti useita polkuja, joiden käyttö oli tarkoin määritelty. Naisille sallittu latriinipolku johti länteen, miesten käyttämä itään. Pohjoiseen johti kaksi polkua, toinen saaren sisäosiin, sitä saivat käyttää kaikki kodan asukkaat. Toinen pohjoiseen suuntautunut polku johti kodan takana olevalle kodinhaltijoiden korokkeelle. Sinne pääsivät vain miehet uhrirituaaleja tehdessään. Rantaan johtava polku oli kaikkien yhteinen. Se johti porokoiran öisin vartioimaan venesatamaan, joka rajasi perheen elämänpiirin ulkopuolisten maailmasta.

Pohjoisten hantien kota-asumukset ja pienet yksihuoneiset hirsimökit ovat tiiviin yhdessäolon näyttämöitä. Tila on jaettu perinteisesti ja tarkasti sukupuolen ja ikäryhmän mukaisesti. Tuvan etuosassa on piisi ja ruokailulavitsa, peräseinällä makuulava ja oikeassa peränurkassa pyhä hylly. Pyhää hyllyä lähinnä oleva tuvan osa on lapsilta ja nuorilta naisilta kiellettyä aluetta. Sen alla olevalla lavitsalla nukkuu ja ruokaillessa istuu arvokas, vanhempi väki ja ennen kaikkea miehet. Nukkumalavan vasemman nurkan puoli on Ovolynkortissa eristetty sivuseinällä ”paremmasta” päästä. Se on naisten, lasten ja nuorten avioparien käytössä. Jokainen ahtaassa tilassa liikkuva tietää tai oppii pian tietämään paikkansa. Naistutkija istui yleensä vasemmalla, naisten puolella, mutta tuli kutsutuksi myös miesten makuulavan eteen katettuun juhlapöytään, jonka ympärille oli sijoitettu palleja istuimiksi. Miespuoliset kenttäkump-

panit sen sijaan istuivat kuin luonnostaan aterioitaessa arvopaikalla, miesten makuulavalla.

Pjotr Nikitičin luona kodinhaltijaa säilytetään vuoteella porontaljan alla pyhässä nurkassa. Haltijankuvamytyt paljastetaan uhria varten. Haltijaa ei kuitenkaan saa nähdä kukaan muu kuin siitä huolta pitävä perheen jäsen. Kotia ja perhettä suojeleva haltija, *lux*, asustaa tavallisesti kodin pyhässä nurkassa (*mul šung*). Idolin muodostavat räsyt ja esineet vihkii suvunhaltija tehtävänsä šamaanin pyynnöstä. Mennessään miehelään tyttö ottaa haltijaa edustavat räsyt mukaansa, mikäli henget antavat siihen erityisessä riitissä luvan. Jos esineisiin liittyvät henget eivät halua asua uudessa kodissa, he lähettävät sairauden johonkin perheen jäseneseen, kertoi 43-vuotias Nikolaj Oleg Uljaševille Mužissa. Sairaus poistetaan henkiä syöttämällä.

Šuryškaryn alueella näkemämme *lux*-haltijat oli sijoitettu pyhän nurkan lisäksi säilytyspussesseissaan hyllylle oven viereen verhon taakse tai niitä säilytettiin erityisessä rakennuksessa, *kurəng hot*-aitassa. Kodinhaltija on Karjalaisen mukaan kuviteltu ihmisen hahmoiseksi, sen valmistaja on perheenjäsen tai – useammin – ulkopuolinen. Haltijakuvan puisen, luisen, kivisen tai metallisen rungon ympärille on kiinnitetty vaatteita tai huiveja merkitseviä kankaita. (Karjalainen 1918, 147–156.) Erään Ust'-Vojkarissa näkemämme *lux*-haltijan oli valmistanut emännän äiti tai tati. Sen ympärillä oli 19 huivia, kaikki haltijaa hyvitteliden sukulaisten lahjoja. Kodinhaltijaa – samoin kuin kuolleitten esi-isien kuvia (*ittərma*) – ruokitaan, milloin talossa on kestitykseen sopivia juomia tai ruokia, esimerkiksi vodkapulloa avattaessa ensimmäinen kipponen asetetaan pyhän nurkan hyllylle haltijan nautittavaksi. Haltijaa hyvittelään myös milloin siihen on erityistä syytä. Sairauden sattuessa haltijalle voidaan antaa kolikoita tai huiveja lahjaksi. Näin haltija kasvaa vuosi vuodelta, kun sen runkoon lisätään yhä uusia kangaskerroksia. Karjalaisen mukaan kodinhaltijalta pyydetään apua ja menestystä varsin samanlaisissa asioissa kuin ulkosalla sijaitsevien pyhien paikkojen haltijoiltakin. Nämä suuren sukuryhmän tai yhteisön haltijat ovat kuitenkin laaja-alaisemmin

vaikuttavia ja mahdikkaampia kuin kodinhaltijat. Niinpä heidän puoleensa käännytään erityisesti elinkeino-onnea varmistettaessa. (Karjalainen 1918, 147–156.)

Sukupuolijärjestelmä ja välttämiskäyttäytyminen

Tilan tarkka jakaminen ja liikkumista koskevat rajoitukset, joiden rikkominen on *šohma* (käännetään venäjäksi sanalla ”synti”), kuvaavat hantikulttuurille ominaista sukupuolijärjestelmää ja siihen liittyvää välttämis- ja kunnioittamiskäyttäytymistä. Naisten käyttäytymistä koskevat kiellot ja välttämissäännöt koskevat pyhiä paikkoja, mutta myös muita elämänalueita. Ust'-Vojkarissa näimme eräässä talossa kuolleiden esi-isien kuvia (*ittərma*) säilytettävän asuintuvan yläpuolella, huoneeksi kalustamattoman tilan peräseinälle asetetuissa matkakirstuissa. Kyseiseen tilaan eivät naiset saa astua, koska nainen ei voi kävellä miehen tai hänen vaatteittensa ylitse. Samasta syystä naisen kuolinnukkea ei säilytetä ullakolla. Naiset eivät saa astua aitojen, kodan kannatinpylväiden tai koirien yli. He eivät saa istua menosuuntaan koirien vetämässä reessä vaan poikittain jne. Anna-Leena Siikala syyllistyi epäpuhtaussääntöjen rikkomiseen Pjotr Nikitičin kotona astuessaan vuodelavalle, kun hänen vaimonsa Varvara Petrovna pyysi katsomaan erään pyhän nurkan ikonin nimeä, koska hän itse ei osaa lukea. Pjotr voivotteli, että nyt sinä Anna astuit sängylleni. Jalkani tulevat kipeiksi. Yöllä emäntä vaihtoi meiltä salaa miesten sängyn patjan, ja Pjotrin jalat pelastuivat.

Vuonna 1976 hantien parissa kenttätyötä tehneen Marjorie Balzerin mukaan naisen väärä käyttäytyminen on uhkatekijä paitsi uskonnollisessa elämässä myös ruuan valmistuksessa sekä sosiaalisissa kontakteissa. Erityisesti raskauden, synnytyksen ja kuukautisten aikana tapahtuvat fysiologiset muutokset tekevät naisesta epäpuhtaan, välttämis- ja puhdistautumissääntöjen alaisen suhteessa puolison miessukulaisiin. (Balzer 1981; ks. myös Balzer 1987; Jääsalmi-Krüger 1995, 2001.) Epäpuhtausluokitus näkyy vaikutta-

van paitsi sukupuolten välisiin suhteisiin myös sosiaalisesti haltuun otetun tilan organisointiin (ks. Anttonen 1996, 146). Vaikka neuvosto aika toi tasa-arvon pohjoisen kansojen sukupuolijärjestelmään, välttämiskäyttäytymistä noudatetaan vielä perinteistä kiinni pitävässä etäkyllissä. Esimerkiksi kasvojen verhoaminen huivinkulmalla on kunnioittava ele, joka Synjalla kuuluu yhä paitsi vanhojen myös nuorten naisten käyttäytymiseen. Niinpä huivi on välttämätön osa arkivaatetusta. Myös pikkutyöt opettelevat peittämään kasvonsa. Anna-Leena Siikalan ottamissa valokuvissa peittämistapa ei näy sukupuolen vuoksi. Oleg Uljaševin koettaessa tähdätä naisia kameralla he saattoivat ”sulkea” kasvonsa. Kasvojen peittäminen on tehokas sosiaalista etäisyyttä ja läheisyyttä säätelevä tapa. Marjorie Balzer katsoo, että hantikulttuurissa miesten dominanssin rinnalla näkyy naisten keskinäinen solidaarisuus ja riippumattomuus. Naiset eivät niinkään korosta välttämiskäyttäytymistä rajoituksena vaan erillään olemisen merkitystä (Balzer 1981 ja 1987, 139–140).

Sukupuolijärjestelmän säännöt luovat kenttätilanteen, jossa tutkijoiden sukupuolella on tavallista enemmän merkitystä. Niinpä mies- ja naistutkijan yhteistyö on välttämätöntä kokonaiskuvan luomiseksi. Sääntöjä rikotaan kuitenkin tarvittaessa. Epäpuhtaus-säännöt ovatkin neuvottelun alaisia: niiden tulkinnoista, kiertämisestä ja rikkomusten raskaudesta voidaan sopia tarvittaessa. Viime kädessä epäselvät tilanteet selvittää šamaani, johon turvaututaan, mikäli sääntöjen rikkomus on johtanut sairauteen tai muuhun onnettomuuteen.

Miesten ja naisten kulttipaikat

Varhaisten etnografien kuvaukset ovat usein havainnollisuudessaan arvokkaita, mutta saattavat sisältää kenttätöiden luonteesta johtuvia vääriä päätelmiä. Vaikka esimerkiksi K. F. Karjalaisen aineistoa voi pitää suhteellisen luotettavana, siihen sisältyy kuitenkin kenttätöntekijän sukupuolesta johtuvia erehdyksiä. Karjalainen kirjoittaa: ”Huomattavinta pyhiin paikkoihin suhtautumisessa on kuitenkin se,

että niihin pääsy yleensä näyttää olleen naisilta kielletty, vaikkei tätä sääntöä nykyään esim. Irtyšin alueella enää tarkoin noudateta-kaan ja vaikka siitä muuallakin näytään joskus poikkeuksia tehtävän; kansanrunoudessa pyhälle paikalle usein annetaan määreeksi 'naisen koskematon pyhä maa'. Ohi mennessäänkin on naisen peitettävä päänsä ja käännettävä kasvonsa pois päin." (Karjalainen 1918, 190.) On totta, että naisten pääsy miesten pyhille paikoille on kielletty tai sitä on rajoitettu; näin on nykyäänkin.

Toisaalta pohjoisella Obilla on jokaisessa hantikylässä myös naisten kulttipaikka. Miehenä Karjalainen ei ollut päässyt näkemään näitä paikkoja, eikä – ilmeisestikään – saanut niistä niin paljon tietoa, että kuva hantien uskonnosta olisi muotoutunut täydelliseksi.

Hantinaisia ei siis ole suljettu kulttielämän ulkopuolelle. Pikemminkin kysymys on toisen sukupuolen poissulkevien rinnakkaiskulttien olemassaolosta. Toinen kysymys on näiden kulttien tärkeysjärjestys yhteisön kannalta sekä niiden harjoitukseen liittyvän uskonnollis-maagisen latauksen voima. Miesten kultti veriuhrineen keskittyy merkittävien ja samalla väkevimpien haltijoiden palvontaan ja on näin yhteisön elämän uusintamisen kannalta keskeisessä asemassa. Šamaanin suorittamat riitti nykyisissä kulttuurijuhlissa jatkavat miesten kultin traditiota.

Ovolynhortissa miesten pyhä paikka (*joh porəlatə hār*) ja naisten paikka (*neŋ porəlatə hār*) ovat selvästi erillisiä kuten myös miesten ja naisten sallitut liikkumisalat. Pyhän paikan merkkeihin kuuluvat pyhä puu uhriliinoineen, nuotionsija sekä uhriannit. Sokolovan mukaan naisten puu on Synjan alueella useimmiten koivu, miesten kuusi. (Sokolova 1975 (1974), 39; ks. myös Sokolova 1971 ja 1975; Balalaeva 1999). Näin näyttää nykyäänkin olevan laita, vaikka puusymboliikka ei noudata tiukkoja sääntöjä. Sitä tiukempia ovat paikalla liikkumista tai siihen kajoamista koskevat säännöt, joihin jo K. F. Karjalainen kiinnitti huomiota. Miesten paikka on kylää ympäröivässä synkähkössä havumetsässä muutaman kymmenen metrin päässä rakennuksista; naisten paikka taas rantapolun varrella kaikkien nähtävänä. Kuten edellä mainittiin, Ovolynhortissa katsotaan miesten paikan olevan vaarallinen naiselle,

samalla nainen vaarantaa paikalla olevien miesten turvallisuuden avaamalla tien pahoille hengille. Miesten paikan rituaaleihin sisältyy veriuhuri sen haltijalle. Uhrieläinten jäännöksiä, luita ja turkiksia riippuu lähipuissa. Naisten valoisalla ja lehtevällä uhripaikalla kohoaa koivuja, joihin kirjavat liinat on ripustettu. Sen vieressä, polun toisella puolen on nuotion sija uhriateriaa varten. Uhriantina oli suomalaisfirman Venäjällä valmistamaa Baltika-olutta. Mikäli naisten paikalla tehdään veriuhuri, sen käy toimittamassa mies.

Henkien maailma

Kulttipaikalla luodaan yhteys henkien maailmaan. Riitin näyttämön rakentaminen, pöydän ja sitä ympäröivien penkkien asetteleminen uhripuun viereen sekä aterian valmistaminen ja kattaminen luo riitin puitteet ja mahdollistaa sen keskeiset tapahtumat. Ovolingortissa saadun tiedon mukaan suvun palvontapaikalla lähestytään tavallisesti paikan haltijaa; sinne voidaan kuitenkin kutsua myös *Numtoram* tai muita korkeampia henkiä. Tällöin menot suorittaa riittävän asiantuntemuksen omaava specialisti, joka tuntee henkien maailman. Šuryškaryn alueella šamanistiset laulut ja rukoukset hallitsee yli 70-vuotias Vasilij Petrovič, joka kykenee kutsumaan niin yläkuin alamaailman haltijatkin riittipaikalle. Ovgortissa näkemäämme rituaaliin osallistui perheen kotihaltija, *лhx*, jonka kuvan isoäiti toi mukanaan ja asetti pyhän puun alle. Kotihaltijan tuonti suvun pyhälle paikalle *porəlatən* ajaksi on tavallista. Uhrilahjojen antaminen paikalla oleville hengille, uhrin suorittaminen, rukoukset ja yhteinen ateria muodostavat riittien keskeiset tapahtumat. Ne luovat yhteyden tuonpuoleisen edustajiin ja samalla sekä yhteyden että eroja tapahtumaan osallistuvien välille. Hanti-Mužissa näkemäsämme miesten julkisessa riitissä uhripässin teurastukseen ja rukouksiin sekä uhrin taljan salaiseen ripustamiseen pyhään puuhun osallistui vain osa paikalla olevista miehistä. Uhrieläimen lihoista valmistettu keitto nautittiin kuitenkin suuressa juhlassa perhe-

kunnille tai läheisten ihmisten seurueille – niin naisille kuin miehille – jaetuista yhteisistä astioista.

Kylien pyhillä paikoilla vierailaan erityisesti kalendaarisina juhlapäivinä, jotka ovatkin usein elinkeinoelämän edistämisen kannalta tärkeitä juhlia. Vastaavasti Hanti-Mužissa järjestetään kulttuurihallinnon toimesta nykyään juhlia ja rituaaleja perinteisinä juhlapäivinä. Riitin päättäminen ja pyhän paikan puhdistaminen seuraavan riitin mahdollistamiseksi liittyy tapahtuman rituaalisen ajan jatkumoon. Samalla tavalla kuin maiseman tila sisältää supra-normaalien kohtaamisten mahdollistavia merkityksellisiä paikkoja, samoin aika-akselille rakentuu henkien kohtaamisen hetkiä. Nämä paikat ja hetket ovat yhteisöjärjestyksen luomisen ja uusintamisen kannalta tärkeitä.

Monet tutkijat ovat korostaneet Émile Durkheimista lähtien, että rituaali kokoaa yhteisön ja osoittaa tai – oikeammin – luo samalla sen rajat. Suvun ja perheen pyhillä paikoilla tapahtuvat seremoniat tai naisten ja miesten kultit kokoavat yhä uudelleen pyhään paikkaan siteen omaavan ryhmän. Ne ilmaisevat perheen tai suvun yhteenkuuluvuutta sekä toisaalta sukupuolten välisiä eroja. Kaikki eivät kuitenkaan tunne riittejä omakseen tai halua niihin osallistua; niinpä pyhän paikan riitit myös erottelevat.

Riitit julkisissa kulttuurijuhlissa

Globaalit ideat ja paikalliskulttuuri sulautuvat yhteen hantien vuotuisjuhlissa. Hantien vuotuisjuhlien, variksen päivän ja keski-kesän riitin, moderneissa muodoissa kohtaavat virallinen juhlinta, festivaaliohjelma ja traditionaalit riitit, jotka kuitenkin liitetään juhlan kokonaisuuteen sen autonomisina osina. Perinteisesti jokainen rituaalissa läsnä oleva oli aktiivinen toimija sekä rituaalin johtajana, avustajana, naisten ja miesten kuoron jäsenenä omaa rooliaan toteuttava esiintyjä. Hän tunsu riitin päämäärät ja rakenteen ja oman paikkansa sen toteuttamisessa. Nykyajan riitit taas ovat ennen kaikkea toimintaa, joka vaatii kommentteja. Näin moderneja

riittejä kannattaakin tarkkailla pikemminkin toimintana ja toimintojen tulkintana kuin yhteisöllisten kategoriain julkipanona.

Riitti ei koskaan ole kaikille toimijoille sama, eikä kaikilla osanottajilla ei ole välttämättä samanlainen suhde riitin tapahtumiin. Jokainen toimija ja osallistuja tulkitsee tapahtumia omasta näkökulmastaan. Niinpä riitillä on erilaisia merkityksiä eri ihmisille. Esimerkiksi šamaani Vasilij Petrovičille, pyhien riittien asiantuntijalle, riitin oikea, perinteen mukainen suorittaminen on tärkeää. Eräälle keskikesän juhlassa vuonna 2002 pyhää puuta liian lähelle menneelle ja täten välttämiskieltoa rikkoneelle ja šamaania ärsyttäneelle naiselle taas riitin merkitykset olivat toisaalla. Hanti-Mužin uhrijuhlaan otti osaa niin uskonnollisen perinteen asiantuntijoita kuin tavallisia kyläläisiäkin, niin paikallisia intellektuelleja kuin hallinnon edustajia ja ulkomaisia vieraita. Kulttuurijuhlan idea toimii erilaisten, toisilleen vastakkaistenkin tulkintojen välittäjänä. Sosiaaliset ja etniset rajat sulavat, kun juhla saa osallistujat valtaansa. Ehkäpä useimmille Hanti-Mužin rituaaliin osallistuneille kyseessä oli hantikulttuurin perinteitä ilmentävä ja kunnioittava juhla, jonka avulla luotiin yhteys oman kulttuurin historiaan ja tärkeisiin arvoihin.

Riitin voima on siinä, että se antaa osallistujien erilaisille tulkinnoille ja niistä kumpuaville merkityksille omasta luonteestaan johtuvan erityisen merkityksen. Näin ymmärrettynä Hanti-Mužin kulttuurihallinnon ja museon järjestämä rituaali on yhtä aito ja kulttuurisesti tosi kuin kylien perinteitä jatkavat rituaalitkin. Etnisesti määrittäneiden merkitysten lisäksi julkisella, koko hantiyhteisöä kokoavalla riitillä on nykypäivän kulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta muutoksesta kumpuava arvo hantikulttuurin vahvistajana. Tämä kulttuurista erityisyyttä ja erilaisten kulttuurien monimuotoista rinnakkaiseloä korostava arvo on nykypäivänä ehkä tärkein etnisten riittien julkisen esittämisen ja tämän myötä säilymisen syy.

Paikallisen kulttuurin vahvistaminen

Maapalloistumisen vastareaktio on marginaalisen ja paikallisen kulttuurin vahvistamispyrkimys. Pohjoisella Obilla pienten etnisten ryhmien, hantiien ja komien, selviytymisstrategioihin kuuluu oman kulttuuri-identiteetin elvyttäminen. Ilmiö ei ole satunnainen, vaan pikemminkin eräs globalisaation säännönmukaisista seurauksista. Siperian etniset ryhmät etsivät itseään, rakentavat tietoisesti identiteettiään *bricoleur*-tekniikalla, menneisyyttään ja perinteitään hyväksikäyttäen, niitä elvyttäen ja uudelleen luoden (ks. Balzer 1999, Anderson 2002 ja Humphrey 2002). Monikulttuurisissa yhteisöissä traditiot nimittäin tarjoavat välineitä muista erottautumiselle ja oman erikoislaadun esittämiseksi. Kiintoisaa on, että tämä tehdään eri puolilla maailmaa samoja kulttuuri-ilmiöitä elvyttämällä: riitit ja myytit, kansanpuvut, kansanmusiikki sekä perinteinen ruokakulttuuri tarjoavat etnisyyden symboleja. Esitämme siis omaa erilaisuuttamme samoin kuin muutkin tekevät.

Edellä kuvatut riitit ja uskomukset ovat osa sitä samaa nykypäivää, johon kuuluu Obia viilettävässä veneessä näkemämme Nokian kännykkä ja lasten kokoamat filmitähtien kuvat. Nykypäivään kuuluu myös eräs ovgortilainen juhla kesällä 2002, jossa niin nuoret kuin vanhat tanssivat perheen pojan rock-musiikin tahtiin. Vanhin hantinaisista sovitti rockin rytmiin karhutanssin askeleet ja opetti niitä myös suomalaiselle vieraille. Yhteen sovittuivat kulttuuri-ilmiöt, jotka perinteisen luokituksen mukaan ovat äärimmäisen kaukana toisistaan.

Šuryškarin muuttuvaa yhteiskuntaa joutuu tällä hetkellä tarkastelemaan tilanteissa, jossa mitä erilaisimmat asiat ovat yhtä aikaa läsnä. Ne muodostavat kokonaisuuden, kentän, jossa maailmat virtaavat toisiinsa, sekoittuvat, sulautuvat ja muuntuvat. Tämä tapahtuu kuitenkin eri paikoissa eri tavoin ja eri tahtiin. Kiinnostavaa on katsoa, mitä Salehardin muuttuminen suljetuksi kaupungiksi tulee merkitsemään. Pysykö pohjoinen Ob yhtä avoimena kuin ennenkin. Pienet kylät muuttuvat yhä enemmän isommissa

kaupungeissa asuvien hantien marja- ja metsästyspaikoiksi. Niiden talot ovat dačoja, jonne tullaan kokemaan vanhan elämismaailman lumoa. Uskomme kuitenkin, että paikka painaa globaalistuneessa-kin maailmassa yhä parrelleen, tulevaisuudessa ehkä uusin tavoin. Pohjoishantit ovat säilyttäneet osan perityistä tavoistaan ja ajatusmalleistaan näihin päiviin. Nyt he arvostavat kulttuurinsa erityisyyttä paremmin kuin ennen.

Viitteet

Anna-Leena Siikala aloitti kenttätyön Šuryškaryssä vuonna 1994 yhteistyössä Komin Tiedekeskuksen Kielen, Kirjallisuuden ja Historian laitoksen kanssa. Tämän artikkelin tiedot perustuvat ennen muuta kyseisen laitoksen vanhemman tutkijan Oleg Uljaševin kanssa tehtyyn kenttätutkimukseen vuosina 2000, 2001, 2002, 2003 ja 2004. Ks. Siikala – Uljašev 2002, 2003a, Uljašev 2001. Tässä artikkelissa käsitellyistä asioista olemme kirjoittaneet mm. Kalevalaseuran vuosikirjassa 2003 julkaistussa kirjoituksessa ”Maailmojen rajoilla. Muuttuvaa hantikulttuuria kohtaamassa” (ks. viitteet). Kenttätyömme Šuryškaryssä on ollut osa Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimusprojektia.

Kirjallisuus

- ANDERSON, DAVID G. 2002: *Identity and Ecology in Arctic Siberia. The Number One Reindeer Brigade*. Oxford Studies in Social and Cultural Anthropology. Oxford, Oxford University Press.
- ANTTONEN, VEIKKO 1996: *Ihmisen ja maan rajat. 'Pyhä' kulttuurisena kategoriana*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- APPADURAI, ARJUN 1996: *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Public Worlds, vol. 1. Minneapolis – London, University of Minnesota Press.
- BALALAEVA, OL'GA 1999: *Svyaščennye mesta hantov v srednej i nižnej Obi. Očerki istorii tradicionnogo zemlepol'zovanija hantov (materialy k atlasu)*. ”Tezis”, 139–156. Ekaterinburg.

- BALZER, MARJORIE 1981: Rituals of Gender and Identity: Markers of Siberian Khanty Ethnicity, Status, and Belief. *American Anthropologist* vol. 83, number 4: 850–867.
- 1987: *Strategies of Ethnic Survival: Interaction of Russians and Khanty (Ostiak) in Twentieth Century Siberia*. U.M.I. Dissertation Information Service. A Bell & Howell Information Company (1979).
- 1999: *The Tenacity of Ethnicity. A Siberian Saga in a Global Perspective*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- BHABA, HOMI K. 1994: *The Location of Culture*. London and New York, Routledge.
- HANNERZ, ULF 1996: *Transnational Connections. Culture, People, Places*. London and New York, Routledge.
- HUMPHREY, CAROLINE 2002: *The Unmaking of Soviet Life. Everyday Economies after Socialism*. Ithaca and London, Cornell University Press.
- JÄÄSALMI-KRÜGER, PAULA 1996: Hanti- ja mansinaisten kokemuksia kuu-kautisista. *Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum, Jyväskylä 10.–15.8.1995*. Pars VI. *Ethnologia & Folkloristica*, 118–120. Jyväskylä.
- 2001: Hecht, Stör und Quappe – ein lebendiges Relikt frauenspezifischer Vorschriften bei den nördlichen Obugrien. *Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum, Tartu 7.–13.2000*. Pars VII, 351–359. Tartu.
- KARJALAINEN, K. F. 1918: *Jugralaisten uskonto. Suomen suvun uskonnot III*. Porvoo, WSOY.
- KULEMZIN, V. M. i dr. 2000: Mifologija hantov. *Enciklopedija ural'skih mifologij*. A.-L. Siikala, VI. Napolskikh & M. Hoppál (red.). Tom III. Tomsk, Izdatel'stvo Tomskogo universiteta.
- MARCUS, GEORGE 1992: Past, Present and Emergent Identities: Requirements for Ethnographies of Late Twentieth-Century Modernity Worldwide. Scott Lash & Jonathan Friedman (red.): *Modernity & Identity*, 309–330. Oxford UK & Cambridge USA, Blackwell.
- SIKALA, ANNA-LEENA – ULJAŠEV, OLEG 2002: Henkien maisema. Pohjoishantien pyhät paikat ja niiden rituaalit. Siperia. Ildikó Lehtinen (toim.): *Taigan ja tundran kansoja*, 155–185. Helsinki, Museovirasto.
- 2003a: Landscape of Spirits: Holy Places and Changing Rituals of the Northern Khanty. Shaman. *Journal of the International Society for Shamanic Research*, vol. 11, Number 2, 149–178. Budapest.

- 2003b: Maaailmojen rajoilla. Muuttuvaa hantikulttuuria kohtaamassa. Pekka Laaksonen, Seppo Knuutila, Ulla Piela (eds): *Tutkijat kentällä*. Kalevalaseuran vuosikirja 82. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 128–145.
- SOKOLOVA, Z. P. 1971: *Perežitki religioznyh verovanij u obskih ugrov // Religioznye predstavlenija obrjady narodov Sibiri v XIX – načale XX veka*. Sbornik muzeja antropologii i etnografii. XXVII, 211–238. Leningrad, Nauka.
- 1975 (1974): *Novye dannye o pogrebal'nom obr'jade severnykh khantov*. Polevye issledovaniya instituta étnografii 1974, 165–174. Moskva.
- 1975: *Untersuchung der Religiösen Vorstellungen der Hanti am Unterlauf des Ob*. Acta Ethnographica. Academiae Scientiarum Hungaricae. Tomus XXIV, 385–413. Budapest.
- ULJAŠEV, OLEG 2001: *Pogrebal'no-pominal'nye obr'jady Šuryškarskih hanty. Rukopis' po polevym materialam*. Syktyvkar, Komi naučnyj centr.

Identiteettiä etsimässä

”Nyt ei tiedä, kuka on mari, kuka venäläinen ja kuka mitäkin.”
(Perm, Krasnoufimsk, Juva 1998)

”Marilaiset? Onko se joku kansa? Asuuko heitä Joškar-Olassakin?”
(Venäläinen kanssamatkustaja junassa Moskovasta Joškar-Olaan
2000)

Vähemmistökansojen identiteettikäsitys

Identiteetti on monimutkainen asia. Stuart Hallin mukaan post-modernissa yhteiskunnassa yksilöllä on monta identiteettiä, sen mukaan mihin ryhmään hän kulloisenakin aikana kuuluu. (Hall 1999, 23). Me-henki vahvistuu työyhteisössä, samaa sukupuolta olevien seurassa, sama harrastus saattaa väliaikaisesti yhdistää, ikä ja uskonto ovat myös yhteenkuuluvuutta vahvistavia tekijöitä. Kansallinen identiteetti ei ole staattinen ilmiö, koska ympäröivä maailma ja kulttuuri myös muuttuvat. Hallin mukaan kansallinen kulttuuri on diskurssi, tapa rakentaa merkityksiä, jotka suuntaavat ja järjestävät sekä toimintaamme että käsityksiämme itsestämme. Kansalliset kulttuurit rakentavat identiteettejä tuottamalla merkityksiä ”kansakunnasta”, johon voidaan identifioitua. Kansallinen kulttuuri on moderni ilmiö. (Hall 1999, 46) Sen keskeisiä kriteereitä ovat kieli, yhteinen muisti, kertomus yhteisestä alkuperästä ja kansasta sekä traditio.

Kansallisen identiteetin käsite monikansallisessa valtiossa on monisäikeinen ilmiö. Monikulttuurisuus sellaisenaan kätkee sisäänsä olettamuksen erilaisesta etnisyydestä. Neuvostoliitossa

hyväksyttiin tietynlainen etninen erilaisuus, jota keskusjohto rohkaisi ja jota se samalla kontrolloi tiukasti. (Makarova 2007, 14)

Norjalainen sosiaaliantropologi Fredrik Barth painottaa, että etnisille ryhmille ominaiset kulttuurierot ovat merkityksellisiä ainoastaan ryhmien välisessä vuorovaikutussuhteessa. Rajat ovat kaksisuuntaisia, molemmat etniset ryhmät osoittavat identiteettiään ja erilaisuuttaan toisilleen. Monikulttuurisessa yhteiskunnassa eri ryhmien käytänteet ja käyttäytymismallit ovat erilaisia. Etninen identiteetti saatetaan piilottaa ja samalla korostaa valtakielen ja -kulttuurin koodeja. Vaikka omaa kieltä käytetään omassa piirissä ja sillä vaihdetaan myös kulttuurisia koodeja, sitä ei arvosteta. Itseidentifiointi riippuu tilanteista. Identiteettikysymyksen osana on representaatio-käsite. Kyse on mielikuvasta ja vallasta esittää toisesta merkityksellinen käsitys.

Representaatio vallan välineenä

Marit, mordvalaiset, komit ja udmurtit ovat aina asuneet monikansallisella alueella eri kulttuureiden rajamailla. Miten määritellä heidän identiteettinsä? Miten marilaisuus, mordvalaisuus tai udmurttilaisuus ilmenee? Suomalais-ugrilaisuus, marilaisuus tai udmurttilaisuus elää mielikuvana, kuviteltuna todellisuutena. Se on sosiaalinen representaatio, joka sisältää yhteisön tulkintoja maailmasta. Representaatiot tulkitsevat yhteistä muistia ja niiden taustalla vaikuttaa usein staattinen kulttuurikäsite. Usein todetaan, että vähemmistökansoilla on oikeus kulttuuriinsa, ikään kuin kulttuuri olisi muuttumaton ja staattinen ilmiö. Representaatio saattaa ollakin vallankäytön väline. Venäjän federaation perustuslaki (1993) ja liittotasavallan laki *Kansallisista ja kulttuurisista autonomioista* (1996) määrittivät ja loivat multietnisen yhteiskunnan perustan (Makarova 2007, 17). 2000-luvulla kansallisuuspolitiikka muuttui ja keskusteluissa korostettiin toimia ”äärikansallisuusmielisyttä vastaan”. Muutokset huipentuivat vuonna 2005, jolloin vahvistettiin

venäjän kielen asema valtion kielenä (Makarova 2007, 20). Miten suomalais-ugrilaisuus esiintyy näissä puitteissa?

Tarkastellaan esimerkiksi suomalais-ugrilaisten kansojen folklorefestivaalia, joka pidettiin heinäkuussa 2007 Saranskissa. Suomalais-ugrilaisuus oli kerrankin näkyvästi esillä Mordvan pääkaupungissa, joka on kokemani mukaan venäläinen kaupunki. Saranskin keskusta pukeutui värikkääseen suomalais-ugrilaiseen asuun. Aiheen ja myös tilan puolesta festivaali jakautui kahtia. Toisena näyttämönä oli stadion, jossa esiteltiin valtavia ihmismassoja liikuttava speaktaakkele *Sateenkaari*. Sen kantavana voimana oli mordvalaisten kansallinen epos, *Mastorava*. Valkoiseen pukuun pukeutuneet esiintyjät esittivät mielikuvan suomalais-ugrilaisuudesta, jonka kriteereinä tässä esityksessä olivat yhteinen alkuperä ja menneisyys sekä myyttinen suullinen perinne.

Yksilöimätöntä suomalais-ugrilaista mielikuvaa suomalais-ugrilaisten kansojen folklorefestivaaleilla Saranskissa heinäkuussa 2007. Kuva Ildikó Lehtinen. Museovirasto.

Festivaalin toisena keskeisenä paikkana oli museokylä. Punaisena lankana oli käsityötaide. Yleisö saattoi kuvitella sukeltavansa sadan vuoden takaiseen maailmaan, jossa kansanpukuiset naiset ompelivat käsitöitä koreaksi veistettyjen talojen edustalla.

Suomalais-ugrilaisuutta esiteltiin yhtenäisenä kulttuurina, jonka leimaa antavia piirteitä ovat traditio, perinteinen käsityötaide ja suullinen perinne. Paikallista mordvalaisuutta, ersäläisyyttä tai mokšalaisuutta, ei festivaaleilla korostettu mitenkään. Representaatio oli nimenomaan yksilöimätöntä ”suomalais-ugrilaista” maailmaa, johon kuka tahansa saattoi identifioitua. Myytin, kansanpukujen ja käsityötaidon painottamisessa ”unohtui” näitä kansoja yhdistävä side eli kielisukulaisuus. Nykyaikaa edusti valtava elokuva- ja musiikkiala, josta yleisö sai seurata presidentti Vladimir Putinin,

Mielikuva sadan vuoden takaisesta elämästä. Museokylä Saranskin folklorefestivaaleilla heinäkuussa 2007. Kuva Ildikó Lehtinen. Museovirasto.

Tasavallan presidentti Tarja Halosen ja Unkarin pääministerin Ferenc Gyurcsányin vierailua eri kohteissa.

Festivaalit ja juhlat ovat kulttuuriperinnön hyväksyttävä muoto. Marin etnokulttuuriohjelmassa 2003–2008 luetellaan nimeltä tasavallan ylläpitämiä marilaisia juhlia, kuten *Šorðkjol* (loppiainen), *Újarña* (laskiainen), *Kugeče* (pääsiäinen), *Marij taleške keče* (Marin kansallissankarin päivä), *Peledaš pajrem* (Kukkajuhla), *Sürem* (Pietarin-päivä) ja *Marij tište keče* (Marin kielen päivä) tosin venäläisten ja tataarilaisten juhlien ohella. (Muravjov 2006, 5.)

Stuart Hall pitää arvelluttavana lähestymistapana, että traditiota pidettäisiin ikään kuin historiattomana ja muuttumattomana kulttuurimuotona, jossa vaikuttaa muuttumaton tai stabiili merkitys tai arvo. (Hall 1981, 234). Festivaalien järjestäjillä on aina suuri vastuu määritellä mitä festivaali pitää sisällään ja mitä tarkoittaa perinteinen tai aito. Olisiko festivaali verrattavissa elävään museoon? Globalisoituvassa maailmassa suuriin traditioihin, joiksi esimerkiksi folklorefestivaalit voidaan lukea, liitetyt artefaktit muuttuvat herkästi jäänteiksi. Kansallispuvut ovat tyyppiesimerkki tällaisesta ilmiöstä. Tapahtumissa kansallispuvut ovat kuin museoesineitä, jotka on asetettu kaikkien nähtäväksi. Festivaali kuitenkin elää ja muuttuu ja on postmodernina aikana mukana toimissamme. Se on kulttuurinen ja folkloristinen tapahtuma, jolla ei välttämättä ole erityisiä tavoitteita. 1980-luvulta lähtien mareilla ja muillakin Venäjän suomalais-ugrilaisilla kansoilla on alettu pitää erilaisia folkloretapahtumia. Ne ovat hyödyntäneet suullisen ja/tai aineellisen kulttuurin perintöä. Laulu- ja tanssiesitykset yhtä hyvin kuin käsityötaidonnäytteet tai kansallispuvut ovat pyrkineet esimerkiksi marilaisen identiteetin vahvistamiseen. Anna-Leena Siikala, Paul Fryer ja Ulrike Kahrs pitävätkin kansanjuhlia identiteettiä vahvistavina ilmiöinä. (Siikala 2000; Fryer 2001; Kahrs 2005.) Anthony Giddens toteaa silti, että tavat, jotka ovat jäänteitä traditionaalisesta käytännöstä saattavat kehittyä kohti ns. elävää museota. (Giddens 1995, 142.) Sen sijaan paikalliset tavat ovat yhteisön aloitteesta syntyneitä traditioita, joissa on mukana muutoksen siemen.

Representaatio museossa

Festivaalit ja nimenomaan folklorefestivaalit muodostavat museoille varteen otettavan vaihtoehdon. Ne vetoavat kaikkiin aisteihin ja saattavat kestää päiviäkin. Museot vetoavat näköaistiin. Kansallismuseon tehtävänä on kertoa edustamansa kansan yhteisestä menneisyydestä, museohan on kansakunnan muisti. Marin kansallismuseo vastasi näihin haasteisiin vasta syksyllä 2007, kun marin kansankulttuuria esittelevä näyttely avattiin useita vuosia kestäneen remontin jälkeen. Jos oletetaan, että museo keskeisenä muistiorganisaationa kertoo kansallisesta identiteetistä, minkälaista mielikuvaa se tarjoaa marista?

Näyttelyn keskiössä on luonnonuskonto. Kuvaelmat esittävät vuotuiseen ajankiertoon liittyviä tapahtumia ja juhlia. Ne välittävät katsojille marilaista maalaiselämää. On Vasili-ukon ja -akan naamiaiskiertue loppiaisena, on auranjuhla, muistajaiset perhepiirissä ja myös yhteisöllisenä menona sekä kesäiset suuret uhrijuhlat. Kuvaelmat esittelevät taitavasti marien maatalousvoittoista kulttuuria ja toimivat siltana menneeseen. Näyttelyn tekstit ovat venäjän lisäksi mariksi.

Näyttely on kunniaosoitus marilaisuudelle, luonnonuskonnolle ja käsityötaidolle. Marilaisen identiteetin kriteereinä ovatkin tässä representaatioissa kielen lisäksi uskonto ja perinteinen käsityötaito. Marilaisuus esiintyy kuitenkin ainoastaan menneenä ja ikuisena mielikuvana, yhteyttä ei nykyiseen postmoderniin yhteiskuntaan ole. Kuvaannollisesti voitaisiin sanoa, että museon antama mielikuva marilaisuudesta on representaatio vähemmistökansan kulttuurista, johon on oikeus. Se on jähmettynyttä kulttuuria, jonka perusolemuksena ja valtakulttuurista erottavana piirteenä on myyttinen suhde luontoon.

Marilaisuus eri aikoina

Marilaiskylät ovat olleet suomalaisten tutkimusmatkailijoiden kohteina jo Antti Juhana Sjögrenin matkoista lähtien. Helmikuussa 1829 Sjögren pysähtyi kahteen otteeseen marien asuinseuduilla. Hän pani merkille kolme seikkaa. Marilaiset naiset olivat ujoja eivätkä puhuneet venäjää. Toinen havainto liittyi heidän koreihin kansanpukuihinsa. Kolmas havainto koski maisemaa, jota Sjögren piti vehreänä uhrimetsien ansiosta. (Branch 1973, 180–181.) Havainnot voidaan tulkita marien identiteetin merkkeinä. Tärkein kriteeri oli kieli, toisena näkyvänä merkinä ulkomuoto ja kolmantena luonnonuskonto. Nämä samat huomiot toistuvat myöhemmin stereotyyppinä myös muiden suomalaisten tutkimusmatkailijoiden muistiinpanoissa, ja niitä voidaan hyvällä syyllä nimittää marien kansallisen identiteetin ulkoisiksi tunnuksiksi.

Miten on nyt? Kansalliset kulttuurit ovat diskursseja, tapoja rakentaa merkityksiä, jotka suuntaavat toimintaamme ja käsityksiä itsestämme. Kulttuuriperintöä luodaan tietoisesti, ja jokaisella ajalla on oma kulttuurikuvansa, jollaisena se haluaa näyttäytyä ulkopuoliselle. Identiteetti on osa tätä kulttuurikuvaa ja samalla kulttuuriperintöä.

Arjen koodit ja niiden lukeminen

Traditio edellyttää jatkuvuutta. Traditio on läsnä postmodernissa maailmassa ja myös traditio muuttuu. Tradition ja arjen käsitteistössä on yhteinen piirre: jatkumo. Jatkumo edellyttää puolestaan jatkuvaa toimintaa, yhteisöllisyyttä ja moraalista sitoutumista. Arjen jatkuvan toiminnan ja tradition jatkumon edellytyksenä on kontrolli, tradition vartija ja arjen ylläpitäjä. Olen ollut havainnoimassa ja tutkimassa tätä jokapäiväistä elämää kenttämatoilla 1981–2006 välisenä aikana.

Kenttätutkijana olen havainnoinut marilaista maailmaa ja myös identiteettiä muutosten myllerryksissä aina neuvostoajalta vii-

me vuosiin asti. Vastaako kenttätutkijan muodostama kuva marien identiteetistä sitä mielikuvaa, joka on mareilla itsellään? Pystyykö ulkopuolinen tutkija tulkitsemaan kulttuurin, tässä tapauksessa marilaisen kulttuurin koodijärjestelmää?

Pääsiäisenä 2006 sain seurata läheltä, miten nuoret ja vanhat, kyläläiset ja kaupunkilaisvieraat suhtautuvat marien keskeiseen juhlaan, pääsiäiseen.

Saapuessani kylään pääsiäisviikon keskiviikkona ensimmäisenä havaintona oli tyhjiys. Kadulla ei näkynyt leikkiviä lapsia, ei vettä kantavia naisia, ei kikattavia tyttöjä, pyöriäviä pikkupoikia tai rehvakkaasti kulkevia nuorukaisia eikä miesten ryhmiä tupakalla osuuskunnan pääatalon edustalla. Ikään kuin kylä olisi autioitunut. Oli hiljainen viikko. Normi on säilynyt neuvostoajan yli, ja sen olemassaolo on ollut tiedostettuna kaikissa ikäryhmissä. Myös kaupunkivieraat antautuivat sen valtaan, elämä jatkui kahden päivän ajan suljettujen porttien takana. Torstaina perheet hyvittelivät vainajia. Kodeissa sytytettiin pyhään nurkkaan tuohus ja kestettiin rakkaita edesmenneitä. Nuoret perheet hakeutuivat vanhempien luo. Perjantaina kadut vilkastuivat ja savupiipuista nouseva savu kertoi uunissa paistuvista piirakoista, blineistä ja leipälimpuista. Kun poikkesin taloihin, näkymä oli joka paikassa samanlainen. Emäntä punaposkisena uunin vieressä leipomispuuhissa, nuoret tytöt pilkkomassa salaattiaineksia, pesemässä lattiaa ja toiset maalaamassa aitaan tai kohentamassa julkisivua. Miehet pysyttelivät omissa oloissaan. Kadulla oli vedenhakijoita ja kauppaan viime hetkessä juoksevia nuoria tyttöjä ja poikia.

Lauantaina ei puoleenpäivään asti saanut lämmittää uunia. Toisissa perheissä aamiaiseksi nautittiin pelkkää vettä, toisissa juotiin mehua ja toisissa perheissä taas kaasuhellalla keitettiin vettä. Uuni pysyi kylmänä. Kielto lakkasi iltapäivällä, jolloin juhla valmistelut jatkuivat. Illan tullen näkymä oli tavallinen: teelle toisiinsa luo poikkeavia naisia, miehiä tupakalla ja iltamyöhään discoon kiiiruhtavia nuoria.

Sunnuntaina paljastui, mitä lauantaina tehtiin suljettujen porttien takana. Katu muuttui yhteisölliseksi tilaksi. Ihmisiä oli

menossa tai tulossa. Aamulla kestettiin vainajat, ja sen jälkeen alkoi yleinen kyläily. Kadulla kulkijoita pyydettiin talosta taloon pääsiäisaterialle. Keitin- ja paistinpiirakat, rusinapullat, rahkavalmistee ja kotikalja olivat merkkeinä hyvinvoinnista ja yltäkylläisyydestä. Sitä toivottiin koko vuodeksi, ja vieraat varmistivat sen maistelemalla emännän aikaansaannoksia.

Näkemäni ja kokemani sopivat O. A. Kalininan ja N. S. Popovin toteamukseen, että pääsiäistavoista ovat tähän päivään asti säilyneet pahan torjumis- ja vainajain hyvitysmenot sekä hiljainen viikko. (Kalinina & Popov 2005, 206). Oliko kokemani pääsiäinen puhtaasti marilainen vai oliko siinä aineksia myös ortodoksisesta venäläisestä tapakulttuurista? Lapsiperheissä värjättiin kyllä munia kaupasta saatavalla värillä ja niihin liimattiin koristetarroja. Lehdet olivat tulvillaan venäläisten pääsiäisleivonnaisten, kulitsan ja pašan, reseptejä. Nuoret naiset ovat naistenlehtien yllättäminä tehneet kokeiluja. Kahdessa paikassa nuori emäntä on poikkeuksellisesti leiponut kulitsaa. Sen valmistaminen kuitenkin yllätti tekijäänsä. ”Hyvää tuli”, sanoi Irina. ”Mutta kannattaako seistä uunin vieressä puoli päivää, vaivata taikinaa oikeaoppisesti, kun kuitenkin kaikki katoaa hetkessä. Marilaiset herkut ovat helpotekoisia tämän rinnalla. Mies tykkää makeasta, siis kannatti!”

Pääsiäisenä joka talo hohti puhtautta, lattiat oli pesty ja uuni kalkittu valkoiseksi. Perheet pitivät yhtä ja pysyttelivät pitkin päivää yhdessä. Nuoret kopauttivat keitettyjä munia vastakkain ja söivät itsensä kylläiseksi. Ruokapöytä yhdisti perhettä, ja myös vastikään edesmenneet vainajat toivotettiin tervetulleiksi sen ääreen. Uhrin vainajille yhdistivät perheitä. Nuoret pojat seurasivat isän toimia. ”Pojan on opittava kunnioittamaan vainajia. Kun minä en enää ole, hän jatkaa!”

Pääsiäisjuhlan onnistuminen oli kiinni naisten työpanoksesta. Äiti hoiti ruokahankinnat, hän valmisti ateriat perheelleen ja myös vainajille, hänen harteillaan oli puhdas koti. Marilaiskylässä tradition jatkumosta vastaa useimmiten äiti.

Puhtaus identiteetin normina

Museot ja festivaalit tarjoavat mielestäni jähmettyneen kuvan kulttuurista. Mihin marilaiset identifioivat itsensä? Vai identifioivatko itseään mihinkään? Mielenkiintoni keskiössä on naiselle ominainen toiminto, puhtaus. Oletettavasti se on pitkälle normitettua ja siksi olennaista myös identiteettikäsityksen kannalta.

Puhtauskäsitteet ovat erilaisia eri sosiaaliryhmissä. Talonpoikaisoloissa puhtaus on aina tarkoittanut eri asiaa kuin kaupunkilaismiljöössä. (L. Peterson 1996, 179.) Puhtaus on normi, joka on vastannut yhteisön käsitystä järjestyksestä. Mary Douglas liittää puhtaus-käsitteen järjestykseen. (Douglas 1991, 2, 162; L. Peterson 1996, 177–178; Lehtinen 2006, 37.) Douglasin mukaan saastuminen on hygieniaan tai käytöstapoihin liittyvä kysymys, johon suhtaudutaan vakavasti vain, jos siihen liittyy sosiaalinen häpeä. Vakava saastuminen voi olla uskonnollinen rikkomus. Puhtaus, järjestys liittyvät molemmat elämänhallintaan. Puhdas ihminen hallitsee itseään, ja hän on sopusoinnussa ympäristön kanssa. Puhdas koti kielii emännästä, joka pitää langat käsissään ja joka hallinnoi onnistuneesti kaaosta. Puhtaus on kodin sisäinen käsite, mutta sitä myös hallinnoidaan valtion taholta.

Mistä tiedetään, mitä on puhdasta? Puhtaus tarkoittaa henkilökohtaista hygieniää, siistiä vaatetusta, kodin ja työpaikan puhtautta ja myös moraalista puhtautta. Neuvostovallan aikana puhtauteen liittyi koodattu merkitys poliittisesta ajattelutavasta tai toiminnasta. Käsitukseen likaisesta sisältyi vääränlainen poliittinen ajattelutapa (”saastainen kansanvihollinen”), vääränlainen seksuaalinen käyttäytyminen (”saastainen lutka”) ja fyysinen likaisuus (epäilyttävä hygienia). (L. Peterson 1996, 178.)

Puhtaus on marilaisten hyve. Näin kiteytti myös Unçon marikylässä uhripappi marilaisuuden kriteerin: ”Tärkeintä on puhtaus. Ei saa juoda eikä saa mennä likaisena uhrijuhliin eikä hautausmaalle.” Hän itse täsmensi puhtauden käsitettä. ”Kun lähtee uhrijuhlaan, täytyy olla puhdas eikä saa olla sukupuoliyhteydessä ennen

Marilainen uhripappi valkoisessa asussaan uhrijuhlassa 25.5.2004 Unçon kylässä. Kuva Ildikó Lehtinen. Museovirasto.

lähtöä.” ”Naisilla oli ennen vanhaan kaikki vaatteet valkoisia ja puhtaita. Nyt pukeudutaan muodin mukaan.” (K.A.K. 28.5.2004.) Puhtaus tarkoittaa ensinnä henkilökohtaista hygieniaa, johon myös valkoinen puku kuuluu, ja sielun puhtautta eli pidättäytymistä sukupuoliyhdynnästä.

Puhtaus esiintyy marien mentaalisisessä käsitteistössä, mutta se näkyy myös konkreettisesti vaatetuksesta ja asumisesta. Ruumiin ja ympäristön puhtaus oli myös modernisaation avainkäsitteitä. Kirsi Saarikangas toteaa kirjassaan *Asunnon muodonmuutoksia*, miten puhtauden vaatimukset tekivät eron kodin ja muun maailman välillä. Puhdas koti oli yksilön valinta, ja sen vastakohtana oli likainen ja vaaroja vaaniva maailma. (Saarikangas 2002, 80–81.)

Puhtaus on laaja käsite. Siihen sisältyy järjestys. Kylän ulkoisesta ilmeestä on vastannut kyläkokous, sittemmin kyläneu-

vosto. Neuvostovallan aikana ns. puhdas piha -kampanja oli omiaan korostamaan ulkotilan järjestyksen merkitystä. Minkälainen on puhdas piha, mikä on järjestys?

Millainen on marilainen piha esimerkiksi Unčon kylässä? Korkea portti, aita ja asuinrakennuksen julkisivun edustalla oleva kukkatarha toimivat rajana ulkomaailman ja kodin välillä, ja samalla ne muodostavat näkösuojan. Ulkoinen maailma on suljettu pois sen osoituksena, että sivullisilta pääsy on kielletty. Kun porttiin kolkutetaan, vastaa ensin koiran vihainen haukunta, sitten ilmestyvät ikkunaan emännän kysyvät kasvot, ja vasta sen jälkeen portti avautuu. Edessä on avara piha, jossa puiset lankut johtavat kuistin ovelle. Portilta hahmottuu järjestys. Oikealla on asuintalo, sitä vastapäätä sauna ja autotalli ja liiteri. Porttia vastapäätä on navetta ja vaja. Tämän vierestä vie veräjä tai portti tarhaan, jossa on kota, mehiläistarha, hedelmäpuita ja marjapensaita, vihannestarha, kaali ja perunamaa sekä puusee. Piha on puhdas, kesällä ruohottunut, vaikka koiran juoksema ala on aina paljas. Toisinaan koristeena saattaa olla kukkaistutuksia. Joissain paikoin pihalla on talon oma kaivo. Koiran lisäksi pihalla tepastelee hanhia ja kaakattaa kanoja. Vaikka taloudessa on sikoja, kanoja, hanhia ja lehmiä, jokaisella on paikkansa. Puhtaalla pihalla on järjestystä, se on hallittu kokonaisuus.

Ajoittain pihalla on muutakin. Siellä saatetaan perata tuomenmarjoja, jolloin tuomenoksat mustine marjoiheen ”sotkevat” järjestystä. Keväällä asukkaat saavat tilaamansa halot, jotka kaadetaan talojen edustalle eli kadulle. Muutaman päivän ajan kyläläisten harmiksi piha on epäsiisti, ennen kuin haloilla päällystetään vajan seinät ja niitä kannetaan myös vajaan. Jokainen kadulla muistaa ensimmäisenä uutisena kertoa, että halot on vihdoin saatu pois kadulta ja jäljet siivottu. Joissain talojen pihalla on hirssiä tai sahatavaraa, ja silloin tietää, että tässä talossa laajennetaan tai tehdään nuorelle parille oma väliseinällä erotettu soppi. Pihalla kuivataan myös pyykkiä, hameita, lakanoita, vaippoja ja vauvanvaatteita.

Puhdas piha on riittien näyttämönä. Sulhasen vastaan ottaminen morsius-talon pihalla kesäkuussa 2004. Kuva Ildikó Lehtinen. Museovirasto.

Mitä puhdas piha siis tarkoittaa, ja mikä piha saa yhteisön tunnustuksen? Lakaistu ja siisti piha, jossa ei ole turhia ja sinne kuulumattomia tavaroita. Se on järjestyksen edellytys. Vuosittain on kunnostettava myös ikkunalaudat ja aidat. Koristeelliseksi leikat-tujen ikkunalautojen on hohdettava valkoisina tai merensinisinä.

Toteutuuko tässä Kirsi Saarikankaan mainitsema jako asunnon ja ulkomaailman välillä? Asunto, siistinä ja valoisa on hyveiden ilmentymä ja katu arveluttava ja vaaroja vaaniva tila. Heijas-taako järjestys kotona yksilöllistä valintaa, josta suljetaan pois ulkomaailma? Kertooko se samalla kahdesta eri maailmankuvasta? Koti on marilaisuuden tyyssija ja muu maailma epämääräinen? Järjestys pihalla ei ole itsetarkoitusta. Piha on läpikulku- ja työtila. Pihalla ei ole tapana istuskella tai ottaa aurinkoa. Pihasta tulee aika ajojn perheriittien näyttämö. Morsian ja hänen vanhempansa ottavat

häävieraat vastaan pihalla. Siellä saadaan yhteys myös suvun vainajiin. Pääsiäisenä, vainajain yleisenä muistopäivänä eli *semâk*-juhlassa ja muistajaisissa vainajille varattu ateria kaadetaan pihalle talon perustuksen ja portin nurkkaan.

”Illalla lähemme Marusjan luo. Ateria on juuri päättynyt. Irina ja lapset katselevat televisiota, mies tulee juttelemaan hetkeksi ruokapöytään. Tunnelma on vaitonainen. Rozan mielessä on vastikään menehtynyt tytär, ja Marusja muistelee nuorena menetettyä poikaansa. Äkkiä tulee Marusjan poikaan eloa, hän vinkkaa pojalleen, ja perhe lähtee ulos. Juralla on lasipurkki juomineen, vati, jossa palanen bliniä, rahkakakkua ja rusinapullaa sekä kovaksi keitetty muna, on Marusjalla. Hetken päästä pojanpoika on jo sisällä ja jatkaa television katselua. Irina ottaa lapset, he menevät äidin luo, sielläkin kiitetään vainajia. Roza itkeskelee, Marusja yrittää keventää tunnelmaa, onnistumatta siinä. Lähemme kotiin.”

Vainajien muistojuhlat olivat myös nuorten tiedossa. Pääsiäisenä Rozan viisivuotias pojanpoika Dima ja Marusjan 12-vuotias pojanpoika Jura tiesivät, mitä heiltä odotetaan. Isät ottivat pojat mukaan perheriittiin, koska myöhemmin he joutuvat hoitamaan nämä uhrin puolestaan omassa kodissaan. Naisten rooli oli esivalmistelu, siitä huolehtiminen, että pöydässä on tarvittava määrä syötäviä ja juotavia. Perheen eli perheenpään merkitys korostui riittin suorittajana mutta samalla oli tärkeää emännän merkitys esivalmistelijana. Muistajaiset tapahtuivat pihalla, ne eivät näkyneet ulospäin, niiden noudattaminen oli jokaisen yksilöllinen asia. Perheriitti oli perheiden oma valinta. Marilainen yhteisö kuitenkin oli sitä tukemassa. Kyläneuvosto ja osuuskunta tukivat pääsiäistapojen noudattamista antamalla työntekijöille vapaata. Juhlaa tuettiin myös taloudellisesti. Osuuskunnan työntekijät saivat vähäisen kulusrahan blinien paistamiseen ja vodkan sekä virvoitusjuomien hankintaan. Tässä kohdin kyläneuvosto noudatti samoja kirjoittamattomia sääntöjä kuin tsaarinaikainen kyläkokous.

Piha on linkki vainajien maailmaan. Järjestys takaa myös elävien onnen: jos ja kun piha on kunnossa ja vainajat saavat

vainajainpäivinä osansa, niin elävät saavat elää omaa elämäänsä vainajien häiritsemättä.

Lopuksi

Identiteettejä on monenlaisia. Kansallisen identiteetin rakennuskiviä on useita: kieli, yhteinen historia, yhteinen muisti, suullinen perintö, kulttuuriperintö, johon kuuluvat ruoka, tutut tuoksut, arjen käytänteet, puvut eli koko kansankulttuuri. Näkyvinä symboleina ovat valtakunnalliset symbolit kuten lippu ja vaakuna sekä kansanpuku. Arjen tottumukset ovat puoliautomaattisia, ne ovat usein tiedostamattomia, ne siirtyvät äidiltä tyttärelle ilman suurta hälyä huomauttamatta ja näkymättömänä. Puhtaus, siivous, saunominen, pyykki, tiski ja ruoanlaitto ovat hyveitä, joissa on käsin koskemattomissa oleva arvo, tuoksu tai maku, mukana. Tavanmukaisuus säilyy miltei yhtä vankkana kuin perinne, ja se säilyttää muistoja vanhemmista ja menneistä. Se on taustavaikuttaja ja vahvistaa identiteettiä näkymättömänä. Perinnetapahtumat, uhrijuhlat, kansanjuhlat toimivat näkyvinä ja symbolinomaisina, ne korostavat identiteettiä samalla tapaa kuin valtakunnalliset liput ja kansallislaulut.

Kulttuurin taustalla vaikuttaa erilaisten arvojen ja normien järjestelmä. Nähdäkseni normien ja arvojen tulkitseminen on avain nimenomaan Venäjällä asuvia vähemmistökansoja tutkittaessa. Käsitteillä kuten arkielämä, elämäntapa ja identiteetti voidaan selvittää ja jopa selittää normien säilyminen nykypäiviin asti Venäjällä 1917 jälkeen tapahtuneista rajuisista yhteiskunnallisista, taloudellisista ja poliittisista muutoksista huolimatta. Normien noudattaminen käytännön tasolla on tyypillinen arkipäivän kulttuurin piirre.

Marilaiselle identiteetille on käsittääkseni yhä ominaista sen kahtalainen luonne. On olemassa virallinen identiteetti, joka vastaa virallista representaatiota eli valtion sallimaa ja valtaväestön mareista muodostamaa mielikuvaa. Se aktuaalistuu juhlissa ja festivaaleilla, ja sitä tarjotaan ulkopuolisille julustalle nostettuna ilman sisältöä.

Toinen, yksilöllinen identiteetti on piilossa, kotien suojissa. Se vastaa yhä mikromaailman identiteettiä, joka on vaikuttanut myös neuvostoaikana kollektiivisen eli makromaailman suojissa. Sen vaikuttimena on toistuvuus, arjen jatkumo. Ylläpitäjänä on useimmiten kodin rutiineista vastaava äiti. Hän kertoo juhlien taustalla vaikuttavista toiminnoista. Hän opettaa, miten arjen rutiinit sujuvat ja miten valmistaudutaan juhlien viettoon. Hän opastaa, milloin pestään pyykit ja miksi silloin. Arjen toimija ja juhlien taustavaikuttaja on tradition ja jatkumon kannalta merkittävä henkilö. Siksi tuntuu oikeutetulta, että virallisessa lipussa on kirjontakuvio, muistoksi naisten kirjoittamasta historiasta.

”Miten marien käy, marit häviävät, marit poljetaan maan rakoon, mareja kohta ei ole!”

Käytetty kirjallisuus

- BRANCH, MICHAEL 1973: *A. J. Sjögren. Studies of the North*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 152. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- DOUGLAS, MARY 1991: *Purity and danger. An analysis of the concepts of pollution and taboo*. London and New York.
- FRYER, PAUL 2001: Revival, invention or re-invention of traditions? *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 89. Helsinki.
- HALL, STUART 2002: *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere.
- KAHRS, ULRIKE 2005: Marische Feste und ihre Wiederbelebung als Ausdruck nationaler Identität. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Band 66. Eugen Helinski, Ulrike Kahrs und Monika Schötsel (Hrsg.): *Mari und Mordwinen in heutigen Russland. Sprache, Kultur, Identität*. Wiesbaden.
- KALININA & РОРОВ = КАЛИНИНА, О. А. & ПОПОВ, Н. С. 2005: *Народные праздники. Марийцы. Историко-этнографические очерки*. Йошкар-Ола.
- L. PETERSON, NADYA 1996: *Dirty Woman: Cultural Connotations of Cleanliness in Soviet Russia*. Helena Goscilo and Beth Holmgren

- (eds.): *Russia & Women & Culture*. Indiana University Press, Bloomington – Indianapolis.
- LEHTINEN, ILDIKÓ 2006: Everyday Life in a Mari Village – Modernization Process of Mari Woman. *Ethnologia Fennica*. Finnish Studies in Ethnology 2006, Vol. 33. Jyväskylä.
- МАКАРОВА, GUSEL 2007: Venäjän uusi etnisyys- ja kulttuuripolitiikka. *Idäntutkimus* 4/2007. Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura.
- MURAVJOV = МУРАВЬЕВ, А. В. 2006: *Этнокультурная мозаика Республики Марий Эл*. Министерство культуры, печати по делам национальностей Республики Марий Эл. Республиканский центр народного творчества. Йошкар-Ола.
- SIKALA, ANNA-LEENA 2005: Neotraditionalism and Ethnic Identity: Recreating Myths and Sacred Histories. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Band 66. Eugen Helimski, Ulrike Kahrs und Monika Schötsel (Hrsg.): *Mari und Mordwinen in heutigen Russland. Sprache, Kultur, Identität*. Wiesbaden.

Painamattomat lähteet

Tekijän kenttätömuistiinpanot 2001–2006.

Inkeriläisyyden kahdet kasvot

Ruostuneet rautaristit kertovat surullista tarinaa entisen Kelton asukkaista ja Inkerin kulttuurin nykytilasta. Useimpiin risteihin on kaiverrettu suomalainen nimi. Sen sijaan vieressä olevassa Kelton nykyisessä kirkonkylässä asuu enää viisi suomalaista perhettä.

1. Kaksikasvoinen inkeriläisyys

Tietty kaksinaisuus on olennainen osa inkeriläisenä olemista. Kaksinaisuus näkyy monessa: Inkeriläiset asuivat perinteisesti kah-

den valtakunnan välimaastossa. He puhuivat eri kieltä ja tunnustivat eri uskontoa kuin kantaväestö, ja myös kulttuuriset käytännöt olivat toisia. Inkeriläisten osana onkin ”toisena” oleminen asuinpaikasta riippumatta. Historiallisella Inkerinmaalla he olivat valtaväestön silmissä ”tuhnia”, Suomessa taas ”ryssän” leima on ollut ja on yhä herkässä. Toisen maailmansodan jälkeen Ruotsiin päätyneet niputettiin yhteen ”finnjävlareiden” kanssa. Luultavasti vain Virossa asuvat inkeriläiset ovat tulleet kohdelluiksi ”vain suomalaisina”.

Ensimmäisiä inkeriläisyyden kuvan rakennusaineita voi hakea 1800-luvun runonkerääjien muistiinpanoista ja Inkerin kirkon historiasta. Siihen ovat piirtäneet jälkensä myös AKS:läiset ja sodan aikana Suur-Suomesta haaveilleet piirit. Suomalaisten mielissä syntynyt museaalinen ja ihanteellinen kuva on kestänyt vuosikymmenet haalistumatta. Seuraavassa lähestyn inkeriläisyyden kuvaa kahdesta eri perspektiivistä: kulloisenkin valtaväestön näkökulmasta ja toisaalta inkeriläisten omin silmin nähtynä. Puheenvuoro on myös yritys muokata mustavalkoista inkeriläisyyden kuvaa ja piirtää siihen runsaampia sävyjä.

2. Tuhnat

Inkeriläisiksi tai inkerinsuomalaisiksi kutsutaan Inkerinmaalle, suurin piirtein nykyiselle Leningradin alueelle Suomesta Stolbovan rauhan 1617 jälkeen muuttaneiden suomalaisten uudisasukkaiden jälkeläisiä. Muuttovirta jatkui Ruotsin vallan päättymisen jälkeenkin vuonna 1748 aina Venäjän vallankumoukseen saakka. Suomesta muutti Pietarin seudulle runsaasti työvoimaa. Pappien ja paimenten lisäksi rajantakainen elämä veti puoleensa mm. rakennustyömiehiä, käsityöläisiä ja maatalouden kausityövoimaa. Osa heistä jäi pysyvästi asumaan Inkerinmaalle, jonne syntyi tiiviitä suomalaiskyläriippäitä, joita kulttuurisesti sitoi yhteen evankelisluterilainen kirkko, myöhemmin myös koululaitos. Asetelma oli selkeä: suomalaiset asuivat omissa kylissään ja elivät omaa suomalaista elämäänsä ja venäläiset vastaavasti venäläisittäin omissaan. Tois-

tensa kanssa tekemisissä oltiin Pietarissa kauppamatkoilla tai asioidessa hallintoviranomaisten kanssa. Lähempi kanssakäyminen venäläisten kanssa oli vallitsevien normien vastaista. Seka-avio-
liitoista seurasi yhteisön ankara tuomio.

Runsaimmillaan inkeriläisiä oli yli 140 000 vuonna 1917. 1980-luvun lopulla Leningradin alueella asui 16 622 suomalaista, joista noin 5 500 asui Pietarissa, noin 4 800 Hatsinan maakunnassa, noin 1 200 Lomonosovan maakunnassa ja 766 Volosovan maakunnassa. Pohjois-Inkerissä Seuloskoin maakunnassa oli noin 2 900 suomalaista. Muissa maakunnissa suomalaisten määrä vaihteli muutamasta kymmenestä joihinkin satoihin. Nykyisestä historiallisen Inkerinmaan suomalaisväestön määrästä ei ole täsmällistä tietoa.

Ennen neuvostoaikaa inkeriläisten suomalaisuus merkitsi kulttuurisia siteitä Suomeen. Alati venäläistyvässä ympäristössä asuvalle vähemmistölle tuki tuli Suomesta. Inkerin evankelisluterilaisissa kirkkoissa saarnasivat Suomesta muuttaneet papit, ja pappilat toimivat uskonnollisten roolinsa ohella eri tavoin suomalaisuuden tukijalkoina. Pappiloiden yhteyteen perustettiin ensimmäiset Inkerinmaan suomenkieliset koulut jo 1700-luvun lopussa. Pappien lisäksi myös paimenet olivat tuontitavaraa.

Tilanne muuttui radikaalisti, kun Suomen ja Neuvostoliiton raja sulkeutui Venäjän vallankumouksen 1920-luvulla ja yhteydenpito Suomeen katkesi. Katastrofiksi se muuttui karkotusten ja pakkosiirtojen käynnistymisen jälkeen.

Perinteinen ”oikea” inkerinsuomalainen on ollut suomen kieltä – tai sen murretta – äidinkielenään puhuva, evankelisluterilainen, useimmiten maaseudulla Pietarin ympäristössä asuva talonpoika. (Nevalainen 1989; Sihvo 1991: 343–355; Sihvo 2000). Tosin monesti kuulee puhuttavan inkerin kielestä sekä inkeriläisten itsensä keskuudessa että julkisessa puheessa. Mitään inkerin kieltä kuitenkaan ei ole olemassa, vaan Inkeri kuului Suomen itämurteiden alueeseen ja alueella on puhuttu useita eri murteita. Inkerissä ei siis ollut yhtä ainoaa ”inkerin murretta” (Nevalainen 1991a: 234–299; Sihvo 1991: 348–349).

Saarnaajankin tehtäviä hoitanut satavuotias Katri Loimittaja on inkeriläisyyden stereotyyppi: harras, kovia kokenut, tervaskanto. Sen sijaan nyky-inkeriläiset etsivät identiteettiään myös muilla tavoin, jopa missikisoissa.

Visualisoituna inkeriläisen stereotyyppi on huivipäinen mummo kunnostetun inkeriläiskirkon penkillä virsikirja esiliinan helmassa. Vielä nyt näitä sitkeitä inkeriläismummoja on mahdollista kohdata, joskin rivit harvenevat vuosi vuodelta. Heidän mukanaan häviää paljon kallisarvoista tietoa ja samalla päättyy yksi inkeriläisten historian vaihe. Heidän jälkeensä syntyneet hajaannuksen sukupolvet eivät ole eläneet inkerinsuomalaisessa kyläkulttuurissa.

Klassinen inkeriläiskuva on osin syntynyt itsestään, osin tietoisesti rakennettu. Suomalaisilla karelianisteilla ja heimoaktiiveilla oli sen syntymisessä iso merkitys. Inkeriläisten kansallista tietoisuutta heräteltiin 1800-luvun loppupuolella eritoten papiston ja opettajien toimiessa unilukkareina. Myöhemmin inkeriläisten suomalaisuutta korostettiin eri tavoin jopa nationalistisin keinoin. Suomalaisuus maalailtiin yksipuolisen ylivertaiseksi suhteessa ”slaavilaiseen saastaan”. Inkeriläisten ”oikea suomalaisuus” arvioitiin kielen, uskonnon ja poliittisen vakaumuksen mukaan. Venäjän kieltä puhuviin, maallistuneisiin ja etenkin poliittisesti aktivoituneisiin inkeriläisiin suhtauduttiin torjuen. Nationalistiseen henkeen

kirjoitettuja julkaisuja Inkerin tilanteesta ilmestyi esimerkiksi 1940-luvulla välirauhan aikana osana suomalaista sotapropagandaa, jonka tavoitteena oli vakuuttaa kuulijat Suomeen ikiaikaisesti kuuluneen Inkerin heimon pelastamisesta emämaansa yhteyteen vaikka rajoja siirtämällä.

Kaksikasvoiseen inkeriläisyyteen kuuluu, että suomalaisten piirtämä ”hyvä” inkeriläinen oli nuoren Neuvostoliiton näkökulmasta uhka. Läheisyys ideologialtaan erilaiseen henkiseen emämaahan leimasi inkeriläiset epäluotettaviksi. Seuraukset tiedämme. Inkeriläiset joutuivat suomalaisen syntyperänsä takia 1930-luvulla ankarien etnisten vainojen ja karkotusten kohteeksi.

Toisen maailmansodan aikana osa väestöstä jäi Leningradin saartorenkaiseen, kun taas Nevan eteläpuolinen, Keski- ja Länsi-Inkerin suomalaisväestö kuului saksalaisten valloitusalueeseen. Molemmiin puolin rintamaa seuraukset inkeriläisten kannalta olivat kuitenkin samat: Inkerinmaan suomalaiset evakuoitiin tai pakkosiirrettiin pois kotiseudultaan. Pohjois-Inkeristä ja Leningradin saartorenkasta hengissä selvinneet joutuivat Siperiaan ja saksalaisten valloitusalueille jääneet Suomeen. Suomessa yleinen mielenkiinto on kohdistunut nimenomaan viimeksi mainittuun ryhmään. Inkeriläisten sodanaikaisista vaiheista puhutaan, ikään kuin koko inkerin-suomalaisväestö olisi ollut Suomessa evakossa. Samaan ajatteluun perustuu myös nykyinen ulkomaalaislaki, joka asettaa muuttoluvan saamisessa etuoikeutettuun asemaan Suomessa olleet inkeriläiset suhteessa Neuvostoliiton karkotuspaikoille siirrettyihin. Suomessa olleilta ei vaadita näyttöä suomen kielen taidosta.

3. 2000-luvun inkeriläisyys

Yhä harvempi nykyinkeriläinen on kotikieleltään suomenkielinen. Jopa kaikkein vanhimman polven inkeriläisten (Suomessa pitkään asuneita lukuun ottamatta) käyttökieli on usein jokin muu kuin suomi, useimmiten venäjä. 2000-luvulle tultaessa venäjänkielisessä opetuksessa on kasvanut jo useita sukupolvia. Suomen kielen säily-

mistä Inkerinmaalla on pidettävä lähinnä ihmeenä, sillä suomenkielinen opetus lakkautettiin kouluissa vuonna 1938 ja sitä ennenkin pyrkimykset venäjänkielen aseman vahvistamiseksi olivat olleet voimakkaat.

Seka-avioliittojen yleistymisen on pääsyy inkeriläisten äidinkielen vaihtumiseen. Inkeriläisen kyläkulttuurin aikana seka-avioliiton solmiminen oli vahvasti normien vastainen teko. Suhtautuminen muuttui kuitenkin nopeasti 1930-luvulla alkaneen hajaannuksen jälkeen. Kahden kulttuurin perheissä kotikieleksi on omakuttu yleensä maan valtakieli, venäjä (tai viro). (Miettinen 2004: 92–93, 107–108.) Inkeriläisiä voidaan siis pitää venäjänkielisinä suomalaisina. Venäjänkielisyys on niin keskeinen osa nykyistä

Useimmat inkeriläiskylät ovat täysin tuhoutuneet sodan ja vainojen seurauksena. Inkeriläisten jälkeläisille suvun kotiseudulla käynti on tärkeää, vaikka kylä kasvaisikin pajukkoa tai kaalia, kuten Valkeasaaren Konnun-
kylässä.

Parhaimmillaankin inkeriläiskylistä ovat jäljellä vain rippeet. Yhtään täysin inkerinsuomalaisten asuttamaa kyläyhteisöä ei ole jäljellä. Tipunan kylässä Valkeasaarella on säilynyt vanhaa asutusta, mutta talot ovat saaneet uutta käyttöä pietarilaisten ”datsoina”, kesämökkeinä.

inkeriläisyyttä, että sitä taitamattomat luokitellaan inkeriläisten keskuudessa jopa ei-inkeriläisiksi. Suomen kielestä on tullut inkeriläisten symbolinen äidinkieli.

Inkeriläiskylien autoitumisesta paluumuuton takia on kannettu huolta, mutta se on turhaa. Kylät tyhjentyivät jo yli puoli vuosisataa sitten neuvostopolitiikan ja sodan seurauksena. Toisen maailmansodan jälkeen inkeriläisiä on asunut historiallisella Inkerinmaalla siellä täällä pieninä pesäkkeinä vähemmistönä venäläisen väestön seassa. Inkerinmaa ei ole enää inkeriläisten asuma kotimaa, vaikka näin tavataan ajatella. Nuoren polven inkeriläisillä ei ole välttämättä minkäänlaisia siteitä Pietarin ympäristöön. Valtaosa nykyinkeriläisistä on asunut suurimman osan elämästään

muualla kuin historiallisella Inkerinmaalla. Inkeriläisiä ja heidän jälkeläisiään asuu pitkin laajaa Venäjää sekä entisten neuvostotasavaltojen alueilla, Ruotsissa ja Virossa. Suurin inkeriläiskeskittymä on nykyisin Suomessa.

Inkerinmaa on muuttunut kuvitteelliseksi kotimaaksi. Se on oma tai vanhempien syntymäseutu, muistoissa elävä ja muistelun kohde, jota ei ole enää olemassa hallinnollisena, sosiaalisena eikä kulttuurisena alueena. Suomen kieltä kuulee tätä nykyä Hatsinan kaduilla harvemmin kuin venäjää Helsingissä.

Evangelisluterilaisuus on ollut inkeriläisyyden kantava kivi-jalka ja on osittain vieläkin. Inkerin kirkko toimii, mutta se on luonteeltaan Venäjän evangelisluterilainen kirkko, ei pelkästään Inkerinmaalla vaikuttava yhteisö.

Suomen evangelisluterilaisella kirkolla, mutta myös muilla uskonnollisilla yhteisöillä ovat kiinteät suhteet Inkerinmaalle. Viimeisten 20 vuoden aikana Kirkon ulkomaanapu ja ystävyysseurakunnat ovat tukeneet säilyneiden kirkkorakennusten restaurointia, joiden lukumäärää käytetään myös inkeriläisten uskonnollisuuden tason mittarina. Tätä nykyä monet Inkerin seurakunnat ovat vakavissa taloudellisissa vaikeuksissa. Vaikka kirkkorakennus on säilynyt, seurakuntalaiset puuttuvat. Esimerkiksi Toksovan ja Kupanitsan seurakunnissa on vain 80–90 jäsentä ja 1 000-paikkainen, remonttia kaipaava kirkko.

Nuorempi inkeriläispolvi on myös maallistunut Neuvostoliiton harjoittaman politiikan takia, mutta myös yleisen sekularisoinnin takia.

4. Paluumuuttajien kasvot

Inkeriläisten paluumuutto käynnistyi Neuvostoliiton hajoamisen aikoihin. Olot yhteiskunnallisen romahduksen kokeneessa maassa olivat epävarmat ja taloudellinen tilanne huono. Valtionyritysten siirtyminen yksityiseen omistukseen loi entiseen täyden työllisyyden yhteiskuntaan työttömyyden. Vallitsevan epävarmuuden

keskellä muuttomahdollisuus Suomeen teki aikaisemmasta stigmaattisesta suomalaisuudesta varsin houkuttelevan identiteetin. Henkilökohtaisella tasolla suomalaisuuden arvonnousu sai monet nuoremman polven seka-avioliitoissa syntyneet inkerinsuomalaisten jälkeläiset kiinnostumaan omista juuristaan ainakin pragmaattisella tasolla mahdollisuutena muuttaa Suomeen.

Inkeriläisen keskuudessa erityinen merkitys annetaan presidentti Koiviston kutsulle, minkä ansiosta paluumuuttajat kokevat olevansa Suomessa erityisasemassa muihin maahanmuuttajiin verrattuna. Suomeen haluttiin työttömyyttä pakoon, pois keunoista asunto-oloista ja pelosta asevelvollisuusikäisten poikien joutumisesta Tšetšenian sotaan. Jotkut perustelevat muuttopäätöstään myös suomalaisuudellaan. Etenkin vanhemmalla ikäpolvella on miellyttäviä muistoja Suomesta sota-ajan evakkoajoilta. Nuoremmat perustelevat usein suomalaisuuttaan ylisukupolvisin sitein, koska äiti, isä tai isovanhemmat olivat syntyperältään suomalaisia. Osa paluumuuttajastatuksella muuttaneista ei sukutaustastaan huolimatta koe itseään kansallisuudeltaan suomalaiseksi, vaan he sijoittavat itsensä etnisesti Suomessa venäläiseen tai virolaiseen vähemmistöön.

Paradoksaalista on, että Suomeen muuton jälkeen lähtömaassaan suomalaisina itseään pitäneet inkeriläiset joutuvat uudessa kotimaassaan taistelemaan suomalaisen identiteettinsä puolesta. Kantasuomalaiset eivät varauksetta hyväksy inkerinsuomalaisia omaan etniseen kategoriaansa, vaan heidät luokitellaan ”venäläisiksi” tai ”ryssiksi”. Suomessa suomea murtaen puhuvaa tai venäjänkielistä paluumuuttajaa pidetään usein taustastaan huolimatta venäläisenä. Yleisesti käytetty itsemäärittely on ”paluumuuttaja”, johon inkeriläisten puheessa sisällytetään ainoastaan entisen Neuvostoliiton alueelta tulleet. Nuorilla seka-avioliitosta syntyneillä paluumuuttajilla tilanne voi kääntyä kahteen suuntaan: paluumuuttaja voi valita joko suomalaisen tai venäläisen identiteetin.

Suomessa moni on omaksunut myös aikaisemmin vieroksumansa inkeriläisen identiteetin, vaikka se tuntuukin joistakin paluumuuttajista vieraaseen identiteettiin pakottamiselta, jopa loukkaavalta. Monet inkerinsuomalaiset suhtautuvat torjuen inkeri-

läinen-nimitykseen. He korostavat olevansa suomalaisia, ei inkeriläisiä, koska heitä lähtömaassaan pidettiin suomalaisina ja Neuvostoliiton sisäisessä passissa kansallisuudeksi oli merkitty finn/finka eli suomalainen. Vaikka näkee väitettävän, että käsite inkeriläinen olisi paluumuuttoon liittyvä keksintö, silmäily 1800-luvulla inkeriläisten itsensä toimittamiin julkaisuihin kertoo, että inkerinsuomalaiset puhuivat jo tuolloin itsestään inkeriläisinä. Käsitteestä inkeriläinen vieraantumiseen on monia syitä: diasporassa asuminen, suomalaisuuden stigmatisoituminen ja peitteleminen sekä vieraantuminen omasta kansallisesta kulttuurista Neuvostoliitossa harjoitetun yhtenäistämiskäytännön seurauksena. Suuri vaikutus on ollut Neuvostoliiton sisäiseen passiin kirjoitetulla kansallisuusmerkinnällä suomalainen.

Venäjänsuomalaisten maahanmuuttajien syrjäytyminen kaikkien sosiaalisten verkostojen ulkopuolelle on kuitenkin harvinaista. Tyypillistä kuitenkin on tietynasteinen separaatio, vuorovaikutus vain omista verkostoista.

Inkerin kulttuuriseura on kehittänyt uusia menetelmiä inkeriläisten muistojen tallentamiseksi ja samalla identiteetin lujittamiseksi. Inkerinmaan vanhusten palvelutaloissa on järjestetty muistelutyöpajoja, joissa mummon elämäntarinoita on tehty näkyviksi mm. muistotyynyissä. Oman elämän muistojen jakaminen on vanhuksista tärkeää. Muistotyynyn hienous piileekin siinä, että sen avulla omasta elämästä on jatkossakin helppo keskustella.

5. Yhteenveto

Suomessa vallitseva mielikuva inkerinsuomalaisista Pietarin ympäristössä asuvana tai asuneena, hartaasti uskonnollisena, suomenkielisenä kansanryhmänä on vanhentunut. Inkeriläisen kuva pitäisi päivittää 2000-luvulle ja nähdä inkerinsuomalaiset diasporassa asuvina, useimmiten kaksikielisinä juuriltaan suomalaisina, joiden hybridissä etnisessä identiteetissä suomalaisuus on yksi elementti muiden rinnalla.

2000-luvun inkeriläisyys on inkeriläisiksi itsensä tuntevien ihmisten verkosto asuinpaikasta riippumatta, ja se todentuu ihmisten vuorovaikutuksessa ja muistoissa.

Lähteet

- FLINK, TOIVO 1995: *Pois Inkeristä, ohi Inkerin*. Helsinki: Yliopistopaino.
- HONKO, LAURI 1990: Inkerin tutkimus tienhaarassa. Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.): *Inkerin teillä*. Helsinki, SKS, 113–123.
- JASINSKAJA-LAHTI, INGA 2000: *Psychological Acculturation and Adaptation among Russian-Speaking Immigrant Adolescents in Finland*. Helsinki, Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitos.
- JASINSKAJA-LAHTI INGA – LIEBKIND KARMELA – MANNILA SIMO 2004: *Venäläinen, virolainen, suomalainen: kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*. Helsinki, Gaudeamus
- KULU, HILL 1998: Venäjän ja Baltian suomalaisväestö. Eve Kyntäjä & Hill Kulu (toim.): *Muuttoaikamat Venäjältä ja Baltian maista Suomeen*. Turku, Siirtolaisinstituutti, 38–78.
- MIETTINEN, HELENA 2004: *Menetetty kodit, elämät, unelmat. Suomalaisuus paluumuuttajastatukseen oikeutettujen venäjänsuomalaisten narratiivisessa itsemäärittelyssä*. Helsinki, Yliopistopaino.
- NEVALAINEN, PEKKA 1991: Inkerinmaan ja inkeriläisten vaiheet 1900-luvulla. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.): *Inkeri, kansa ja kulttuuri*. Helsinki, SKS, 234–299)
- YLÖNEN, KAARINA 1997: *Inkerin kirkon nousu kommunistivallan päätyttyä*. Jyväskylä, Gummerus.